

19 MAYIS JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

19 MAYIS SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ



ISSN: 2717-736X

CİLT: 4 SAYI: 4



19 MAYIS SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2717-736X

CİLT 4

SAYI 4

ARALIK 2023

İndeks:

Scientific Indexing Services

ASOS İndeks

Google Scholar

Akademik Dokümanlar Dizini (Index of Academic Documents [IAD])



İletişim:

dergipark.org.tr/19maysbd

19maysbd@gmail.com

Baş Editör:
Doç. Dr. Furkan ÇELEBİ (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Editör Yardımcısı:
Öğr. Gör. İsmail Aykut KARAMANLI (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Editör Yardımcısı:
Arş. Gör. Zeliha ULUTAŞ (KTO Karatay Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörü:
Öğr. Gör. Salih GENÇER (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Alan Editörleri:
Doç. Dr. Mücahit YILDIRIM (Samsun Üniversitesi)
Coğrafya, Turizm, Kültürel Miras

Doç. Dr. Hüseyin MERTOL (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
Sosyal Bilgiler Eğitimi, Özel Eğitim, Çocuk Gelişimi

Doç. Dr. Hasan Önder SARIDOĞAN (Akdeniz Üniversitesi)
İktisat, Ekonometri, Finans

Dr. Nurdan DOĞRU ÇABUKER (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Eğitim Bilimleri, Psikoloji, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik

Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇAPKULAÇ (Amasya Üniversitesi)
Örgüt Kuramı, Yönetim ve Strateji

Yabancı Dil Editörü
Ercüment KAYA (Sinop)

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
Doç. Dr. Hüseyin MERTOL
Doç. Dr. Meryem VURAL BATIK
Doç. Dr. Nuriye ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Aysel KAYAOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe MERMUTLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşen BAKKALOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Burçin ÇETİN KARABAT
Dr. Öğr. Üyesi Deniz KONAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Esra Gül KOÇYİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ONAT
Dr. Bayram TUNCER
Dr. Gizem Sultan KAMAN
Dr. Kübra GÜLİRMAK GÜLER
Dr. Sıddık ATAMAN
Dr. Suat AKYÜREK
Abdurrahman KESKİN
Erdal BEŞOLUK

İçindekiler

Araştırma Makaleleri

1. Örgütsel Güvenin, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkisinin Meta Analiz Yöntemiyle İncelenmesi, An Examination of the Relationship of Organizational Trust with Organizational Commitment and Intention to Leave a Job with Meta Analysis Method, Yavuz TANĞ, Özlem ÇAKIR, 209-229.
 2. Sosyal Medyada Taraftar Grupları: Söylemler ve Temsiller, Fan Groups On Social Media: Discourses and Representations, Gürsoy OLCA, İlker ÖZDEMİR, 230-241.
 3. Kitap Okuma Dersi Alan Hemşirelik Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumları Attitudes Towards Book Reading Habits Of Nursing Students Taking Book Reading Courses, Belgin ŞEN ATASAYAR, 242-251.
 4. Türkiye'nin Politik Küreselleşmesinde Demir Çelik Sektörünün Rolü: Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi, The Role of the Iron and Steel Sector in Turkey's Political Globalization: Time Series Analysis with Structural Break, Ümit Remzi ERGÜN, 252-267.
 5. Yetişkin Bireylerin Yas Süreçleri ile MMPI-2 Profilleri Arasındaki İlişki, The Relationship Between The Grief Processes Of Adult Individuals and MMPI-2 Profiles, Sait KAHRAMAN, 268-280.
 6. Beliren Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyi ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Investigation of The Relationship Between the Perceived Level of Parental Acceptance-Rejection and Perception of Gender by Individuals in Emerging Adulthood, Bengü Dilara SET, Hatice EPLİ, 281-287.
 7. Sağlık Turizmi Kapsamında Turgut Özal Tıp Merkezinin Değerlendirilmesi (Malatya), Evaluation of Turgut Özal Medical Center in the Scope of Health Tourism (Malatya), Müjde AYDOĞDU, 288-303.
-



Örgütsel Güvenin, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkinin Meta Analiz Yöntemiyle İncelenmesi

An Examination of the Relationship of Organizational Trust with Organizational Commitment and Intention to Leave a Job with Meta Analysis Method

Yavuz TANĞ* , Özlem ÇAKIR** 

*Dr., Hava Kuvvetleri Komutanlığı, yavuztang@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7148-807X

**Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ozlem.cakir@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8542-7358

Öz

Bu çalışmada, örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ile yakın bir ilişkiye sahip olduğu varsayılarak, aralarındaki ilişkinin gücünün ve yönünün karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi ve sonuçların ortaya konulması amaçlanmıştır. Varsayımın test edilmesi amacıyla nicel bir yöntem olan meta analiz uygulanmış, etki büyüklüğü değeri elde edebilmek amacıyla, Pearson (r) ve örneklem (n) değerleri kullanılmıştır. Yapılan taramada 150 çalışmaya ulaşılmış, seçim kriterlerine uygun olan 91 çalışma analize dâhil edilmiştir. Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasında ES=0.55 değerinde güçlü ve pozitif, örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasında ES= -0.42 değerinde, orta ve negatif bir ilişki elde edilmiştir. Alt boyutlar açısından bakıldığında, örgüte ve yöneticiye duyulan güvenin, duygusal bağlılık ile pozitif yönde ve işten ayrılma niyeti ile negatif yönde daha güçlü bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti.

Abstract

In this study, assuming that organizational trust has a close relationship with organizational commitment and intention to leave a job, it is aimed to reveal the results by analyzing the strength and direction of the relationship between them. In order to analyze this assumption, meta-analysis was applied, and Pearson (r) and sample (n) values were used to obtain effect size value. In the search, 150 studies conducted, and 91 studies which met the selection criteria were included in the analysis. A strong and positive relationship with an ES=0.55 value between organizational trust and organizational commitment, and moderate and negative relationship with an ES= -0.42 value between organizational trust and intention to leave a job were obtained. In terms of sub-dimensions, it is suggested that trust in the organization and the manager has a stronger correlation with both emotional commitment and intention to leave.

Keywords: Organizational Trust, Organizational Commitment, Intention to Leave a Job.

Giriş

Güven gerek kişilerarası ilişkilerde gerekse örgütsel seviyede, etkileşimin ve rekabetin gittikçe daha karmaşık, çok boyutlu ve yoğun bir hale geldiği günümüz şartlarında, daha çok önem verilen, kazanılması ve sürdürülmesi için çaba sarf edilen soyut bir varlık haline gelmiştir. Kişisel olarak ilişkilerin daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir hale gelmesini kolaylaştıran güven, örgütsel başarının devamında da etkili bir araç durumundadır. Huff ve Kelley (2003, s. 81) belirsizliğin ve riskin hâkim olduğu, aktörlerin kültür, değer ve hedefler açısından farklılaştığı küresel piyasada güvenin oldukça önemli bir faktör olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Yatay örgüt yapısının daha çok benimsendiği günümüz organizasyonlarında, çalışanlar arasında daha fazla etkileşimin olduğu, profesyonelleşmenin ve yönetime katılımın daha çok arttığı söylenebilir. Risk ve belirsizliğin varlığını koruduğu bir ortamda, sözü edilen olumlu şartların sürdürülmesinde güven kavramı önemli bir faktör haline gelmiştir. Böyle bir ortamda güven, işleri kolaylaştıran (Altuntaş, 2008, s. 23), çatışmaları azaltan (Bidault ve Castello, 2008, s. 7) iletişimi güçlendiren (Savolainen, Lopez-Fresno ve Ikonen, 2014, s. 233; Mishra ve Morrissey, 1990, s. 443), iş birliğinin devamını sağlayan (Tyler ve Kramer, 1996, s. 3), aidiyeti güçlendiren (Creed ve Miles, 1996, s. 18), verimliliği ve performansı artıran (Bromiley ve Cummings, 1995, s. 239) iş doyumunu sağlayan (Pembroke, 2004, s. 125) ve işlem maliyetini düşüren (Meng, 2015, s. 849) bir unsur haline gelmiştir.

Güven olgusunun örgütsel ilişkilerde baskın bir unsur haline gelmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Güven, ilişkileri bir arada tutan harç vazifesi görürken; güvensizlik, ayrıştırıcı bir etkiye sahiptir (Costigan, İlter ve Berman, 1998, s. 303). Güven, sağlıklı ilişkilerin kurulmasında ve devamında önemli bir işleve sahip olmakta, bilgi paylaşımını artırmakta ve ayrıca farklılıkların bir arada bulunmasını kolaylaştırmaktadır (Makinen, 2015, s. 31; Shelton, 2011, s. 1; Mishra ve Morrissey, 1990, s. 443). Dolayısıyla, güvenin kişilerarası ve örgüt içi ilişkileri güçlendiren, çatışmaları ve sürtüşmeleri azaltan, birlikteliği çoğaltan, sosyal uyumu güçlendiren, farklılıkların olumsuz etkisini azaltarak güçlü tarafların ortaya çıkmasını sağlayan bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Güven olgusunun varlığı ile örgütsel seviyede birçok faydanın elde edildiği anlaşılmaktadır. Çalışanların örgüte bağlılıklarını güçlendirmesinin yanı sıra, işten ayrılma niyetlerini azaltması bu faydalardan sayılabilir. Bu çalışma ile böyle bir ilişkinin var olup olmadığı ve büyüklüğünün ne olduğu öğrenilmek istenmiştir. Örgütsel güvenin hem örgüt hem de çalışanlar için barındırdığı faydalar göz önüne alındığında, örgütsel güvenin çalışanların örgütsel bağlılığı ile pozitif, işten ayrılma niyeti ile negatif yönde ilişkisinin olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımın, örgütsel güveni ve örgütsel bağlılığı oluşturan alt boyutlar açısından da geçerli olduğu düşünülmüştür.

Örgütsel güvenin hem örgütsel bağlılık hem de işten ayrılma niyeti ile ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışmanın olması, meta analiz için uygun bir veri alt yapısı sağlamıştır. Bu durum, meta analizi anlamlı ve değerli kılan bir husustur. Ayrıca, örgütsel güvenin, her iki değişkenle ilişkisini karşılaştırmalı olarak inceleyen başka meta analiz çalışmasının olmaması da bu çalışmanın özgünlüğü artıran bir diğer husustur. Arslan(2015), Naktiyok(2015), Şaylıkay ve Oktay(2019), Yanık ve Naktiyok(2017) tarafından yapılan çalışmalarda üç değişkenin ilişkisi incelenmiş olsa da bu çalışmalarda meta analiz için kapsayıcılık bulunmamaktadır. Dolayısıyla genelleştirme yapma imkânı vermemektedirler. Meta analizin daha genel bir bakış açısı sunması, çalışma yaşamını oluşturan tarafların uygulama ve kararlarında güven olgusunu göz önünde bulundurmaları yönünde güçlü bir anlayış sağlayacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel Güven

Güven kavramı, kontrol ve izleme olmaksızın, karşı tarafın ortaya koyacağı davranışların olumlu olacağına dair inanç ve zarar vermeyeceğine yönelik beklenti olup gönüllü olarak savunmasız olma durumudur (Mayer, Davis ve Schoorman, 1995, s. 712). Snow (1997, s. 461), güveni, kavramın doğasındaki risk ve belirsizlik boyutlarını ön plana çıkararak, olumlu beklentiye dayalı olarak ortaya konulacak davranış dolayısıyla kişinin kırılganlığının kötüye kullanılmayacağına yönelik olumlu beklenti taşıması ve savunmasız olma istekliliği olarak ifade etmektedir. Güvenin doğasında belirsizlik vardır. Bu belirsizlik ortamında güvenen kişi, karşı tarafın hem liyakatli hem de iyi niyetli davranışlar ortaya koyacağına yönelik olumlu inanç taşımaktadır (Huff ve Kelley, 2003, s. 82).

Güvenen kişinin olumlu beklenti içinde olmasının çeşitli sebepleri vardır. En önemli sebeplerinden biri, geçmişte yaşanan etkileşimler ve deneyimlerdir. Robbins ve DeCenzo (2003, s. 330) olumlu beklentinin, insanlarla geçmişte yaşanan etkileşimleri, deneyimleri ve onları tanımayı kapsadığını ifade etmektedir. Karşı tarafın ortaya koyacağı davranışın bilişsel, duyuşsal ve ahlaki beklentilere uygun olması, olumlu beklentinin dayanağı olarak ifade edilebilir (Hosmer, 1995, s. 382-383). Bir diğer sebep ise, kişinin ortaya koyduğu performans ile değerlere uyum konusunda gösterdiği başarıdır (Sitkin ve Roth, 1993, s. 385). Altunel (2015, s. 11) güven olgusunun bu özelliğini, “güven, her zaman koşullu, odaklı ve belirlidir, dolayısı ile sınırlıdır” şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir güven davranışının olumlu beklentiye, bu olumlu beklentinin de geçmişte yaşanan deneyimlere, kişinin işini yaparken ortaya koyduğu yetkinliğe ve değerlere uyum konusunda gösterdiği istekliliğe dayandığı ifade edilebilir.

Kişilerarası güven ilişkisinde, taraflardan birinin ortaya koyduğu olumlu bir davranışa aynı şekilde karşılık verileceği ya da zarar görülmeyeceğine dönük bir beklenti varken (Gambetta, 2000, s. 219) örgütsel güvende, çalışanların bir yandan örgütün

kendilerine sağlamış olduğu desteğe ve diğer yandan yöneticilerin doğruluk ve dürüstlüklerine olan inançları da söz konusudur. (Mishra ve Morrissey, 1990, s. 443-444). Dolayısıyla örgütsel güvenin daha geniş bir etki alanı olduğu ifade edilebilir. Nitekim Huff ve Kelley (2003, s. 82), örgütsel güven iklimini, örgüt bünyesindeki çalışanların örgütsel rollerine, ilişkilerine, deneyimlerine ve bağlılıklarına dayalı olarak, birbirlerinin istek ve davranışları hakkındaki olumlu beklentileri olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, güven ikliminin oluşması için kişilerarası ilişkilerin yanı sıra, örgütün sahip olduğu kurumsallığın da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Güven, hem alabileceği biçimlere göre değişiklik gösterebilmekte, hem de örgüt içinde farklı düzeylerde var olabilmektedir (Burke, Sims, Lazarra ve Salas, 2007, s. 610). Guinot, Chiva ve Mallen (2013, s. 561) örgütlerde güvenin yatay ve dikey olarak ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Yatay güven çalışanların, çalışma arkadaşlarına duydukları güven olurken, yöneticilere ve örgüte karşı besledikleri güven ise dikey güven olmaktadır. Bu bağlamda örgütsel güveni, örgüte, yöneticiye ve çalışma arkadaşlarına güven şeklinde tasnif etmek mümkündür.

Örgüte Güven

Örgüte güven, daha çok çalışanların örgütü nasıl algıladıkları ile ilgilidir. Bu algının meydana gelmesinde ve güven ilişkisinin oluşmasında bazı güçlü etkenlerin varlığından söz edilebilir. Raynolds (1997, s. 37) çalışanların haklarının korunduğu, çifte standardın uygulanmadığı ve adaletin gözetildiği bir ortamda örgüte olan güveninin yüksek olacağını ifade etmektedir. Lee ve See (2004, s. 58) örgüte güveni, çalışanlara sağlanan destek ile adalet algısının yüksek olmasına bağlamaktadır. Gillespie ve Dietz'e göre örgüte duyulan güven; kolektif yetenekler, örgütsel ve kuramsal eylemler olarak üç şekilde ortaya çıkabilmektedir. Kolektif yetenekler, hedef ve sorumlulukların yerine getirilmesinde etkin ve güvenilir bir şekilde çalışılması; örgütsel eylemler, çalışanların iyiliğinin gözetilmesi; kuramsal eylemler, ahlaki ilkelere uygunluk, değer, norm, dürüstlük ve adalet ile tutarlı davranışların ortaya konulmasıdır (2009, s. 129). Bu sebeple, örgüt ile çalışanlar arasında son derece canlı bir ilişkinin olduğu, bu ilişkinin sağlıklı kurulması ve sürdürülmesinde güven olgusunun oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışanın örgüte güven duyması örgüte olan bağlılığını ve aidiyetini artırırken, örgütten ayrılma niyetini de azaltmaktadır. Zand (1997, s. 103) aralarındaki güven ilişkisinin yüksek olduğu topluluklarda, bireylerin örgütlere daha çok bağlı olduklarını, daha yüksek sadakat beslediklerini ve daha az ayrılma düşüncesinde olduklarını ifade etmiştir. Larzelere ve Huston (1980, s. 597) yüksek düzeyde bir bağlılığın oluşabilmesi için yüksek düzeyde bir güven ilişkisinin gerekli olduğunu söylemektedir. Diğer taraftan, sadakat ve bağlılığın var olduğu durumlarda kontrol ve izleme ihtiyacı da ortadan kalkmaktadır (Robbins ve DeCenzo, 2003, s. 331). Böylece güçlü bir güven ilişkisinin örgüte duyulan aidiyeti, sadakati ve bağlılığı artırdığı, bu durumda çalışana yönelik daha az kontrol ve izleme uygulandığı ve bunun sonucunda güven ilişkisinin daha güçlü hale geleceği söylenebilir.

Örgüte duyulan güveni etkileyen faktörlerden bir diğeri ise, çalışanların fikirlerine saygı duyulması ve bu fikirlere önem verildiğinin gösterilmesidir. Ayrıca çalışanların örgütsel kararlara katılımının sağlanması ve örgüt içi demokrasiyi besleyen kanalların açık tutulması örgüte duyulan güveni olumlu yönde etkileyen diğer faktörlerdir. Bibb ve Kourdi (2004, s. 83) güven kültürünün hâkim olduğu işyerlerinde çalışanların tutkulu oldukları fikirleri ortaya atmak için risk alma konusunda daha cesur olduklarını ifade etmektedir. Zand (1972, s. 231)'a göre, güven seviyesi düşük olan ortamlarda kişiler bilgi paylaşmakta isteksiz olmakta, bu gerçekleşse bile paylaşılan bilginin doğruluğu ve zamanlaması şüpheli olmaktadır. Çalışanların fikirlerine önem verilmesi, karar alınırken çalışan görüşlerinin ciddiye alındığının gösterilmesi, bunun bir kültür olarak benimsemesi örgüte duyulan güveni daha güçlü hale getirecektir (Shockley-Zalabak, Morreale ve Hackman, 2010, s. 17).

Yöneticiye Güven

Çalışanların yöneticilere olan güveni, yönetimin düzeyine göre farklılaşabilmektedir. Çalışanların, düzeylerine göre alt ve orta seviye yöneticilerle olan etkileşimleri daha yoğun olurken, üst düzey yönetim ile ilişkileri nispeten düşük seviyede kalabilmektedir (Costigan vd., 1998: 304). Wojciechowska (2021, s. 3) sosyal değişim teorisine göre, kişiler arasındaki olumlu davranış değişimlerinin güveni artırdığını, bu hususun çalışanlar ve yöneticiler arasındaki ilişki için de geçerli olduğunu ifade etmektedir. Bir taraf diğerinin ihtiyacını karşılamakta, diğer taraf da buna uygun şekilde karşılık vermektedir. Bu sebeple güçlü bir etkileşim yaşanmakta ve güven ilişkisi buna göre güçlenmektedir. Ancak, çalışanlar ile üst düzey yöneticiler arasındaki etkileşim sıklığı daha düşük olduğundan, aradaki güven ilişkisi çoğunlukla örgütsel kararların sonuçlarına göre şekillenmektedir (Costigan vd., 1998: 304).

İster alt ve orta ister üst düzey olsun, yöneticiye güvenin dayanağını örgütsel kurallar, prosedürler veya teamüller oluşturdukça, yöneticiler bunlara uygun davrandıkça; ayrıca yöneticinin yetkin, yararlı ve adil şekilde davranış göstereceğine yönelik olumlu bir beklenti mevcutsa, yöneticiler ile çalışanlar arasında güçlü bir güvenin varlığından bahsedilebilir (Jiang ve Probst, 2015, s. 227). Solomon ve Flares'e göre, yöneticilerin sahip olduğu gücün yasal dayanaklarının olması, çalışanın yönetime saygı duyması ve yöneticinin yetkinliğinin çalışan tarafından tanınması, yüksek bir güven ilişkisinin varlığını göstermektedir (2001, s. 25).

Çalışanlar ile yöneticiler arasında güçlü bir güven ilişkisinin inşa edilmesi için bazı davranışların karşılıklı olarak ortaya konulması gerekmektedir. Yöneticilerin çalışanlara olan güveni daha çok çalışanların bilgi, beceri ve yetkinliğine bağlı olurken (Wells ve Kipnis: 2001, s. 600), çalışanların yöneticilere olan güveni, çoğunlukla yöneticinin çalışanlara gösterdiği tavırlara bağlı olmaktadır. Bu tavırlar, çıkarların en iyi şekilde korunması, düşüncelerine değer verilmesi, daha çok sorumluluk verilmesi ve daha az kontrol ve izlemenin uygulanmasıdır (Pembroke, 2004, s. 125). İşyeri atmosferi, yapıları ve rolleri çalışana güven hissi veriyorsa, çalışanın yönetime karşı güveni artacaktır (McCauley ve Kuhnert, 1992: 270). Buna göre, güven ilişkisinin gelişmesinde tek bir etkenin olmadığı, birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Tarafların birbirlerinin çıkarlarına, sınırlarına, statülerine, yasal hak ve yükümlülüklerine saygı göstermesinin; işlerin yapılışında üstün bir yetkinlik sergilenmesinin, yüksek

bir bilgi ve beceriye sahip olunmasının, ahlaki ve etik sınırların gözetilmesinin, güvenin oluşmasına ve sürdürülmesine katkı sunan faktörler olduğu ifade edilebilir.

Çalışanlar ile yöneticiler arasındaki güven ilişkisi, birçok açıdan örgütsel güvenin önemli bileşenlerinden biridir. Yöneticiler ile çalışanlar arasındaki güçlü bir güven ilişkisi sayesinde hem kişisel hem de örgütsel seviyede birçok faydanın ortaya çıkması mümkündür. Çalışanlar, yönetimin onlar için endişe duyduğunu, kariyerleri ile ilgilendiğini ve değer verdiğini gördüklerinde yönetime güvenleri yükselmekte; işe karşı tutumları, motivasyonları, doyumları ve bağlılıkları artmaktadır (Jiang ve Probst, 2015, s. 227). Bunun yanı sıra, yöneticinin çalışanlara güven duyduğunu göstermesi çalışanları güçlendirmekte ve örgütsel vatandaşlık davranışı gösterilmesinde etkili olmaktadır. (Mayer vd., 1995: 724-725). Ayrıca, yüksek düzeyli bir güven ilişkisinde, çalışan ile yönetim arasındaki bilgi akışı daha akıcı hale gelmekte ve bilgi ile donatılmaktadır. Çalışanlar, yöneticilerin kendilerinden bilgi sakladıklarını düşündüklerinde, yöneticilerin onlara güvenmediklerini düşünmektedirler (Reina ve Reina, 2006, s. 37).

Çalışma Arkadaşlarına Güven

Çalışma arkadaşlarına güven, birlikte çalışan, aynı ortamı paylaşan; etkileşim, iletişimi ve sosyal ilişkileri olan çalışanlar arasındaki güveni ifade etmektedir. Ferres, Connell ve Travaglione (2004, s. 610), çalışanların, yaptıkları işte yetkin, adil ve güvenilir olmaları ile davranışlarında etik değerler taşımalarını, çalışma arkadaşlarına güven kapsamında değerlendirmiştir. İş arkadaşlarının destekleyici olacakları ve bilgi saklayarak onlardan yararlanmayacakları varsayılmaktadır Çalışma arkadaşlarına güvenin temelinde, sözlere ve eylemlere inanarak hareket edilmesi yatmaktadır.

Güven, çalışma arkadaşları arasında birlik ve beraberliğin devam etmesinde en etkili araçlardan biridir. Aralarında amaç birliği olan bir grup ya da topluluğun gücü, bireylerin gücünün toplamı olarak düşünülebilir. Bireylerin ayrı ayrı çabalarının toplamı birleştiğinde örgüt için daha güçlü bir anlam ifade etmektedir. Güven olgusu, bu yapının temel taşı veya en çok ihtiyaç duyulan unsuru durumundadır. Mayer vd. (1995, s. 710) karşılıklı güvenin gelişmiş olduğu bir ortamda, birlikte ve daha etkin çalışmanın söz konusu olduğunu ifade etmektedir.

Güven olgusunun çalışma arkadaşları arasında birleştirici bir harç vazifesi gördüğü, güvensizliğin ise ayrıştırıcı bir işleve sahip olduğu düşünülebilir. Güven seviyesinin düşük olduğu ya da güvensizliğin hâkim olduğu ortamlarda kişi kendini dış dünyaya kapatmakta ve savunmacı bir duruş sergileyebilmektedir (Costigan vd., 1998: 303). Bu olumsuz durumun işyerlerinde veya örgütlerde yaşanabileceği düşünüldüğünde, çalışanların birbiriyle iletişiminin ve etkileşiminin daha zayıf olacağı, bilgi alışverişinin çok düşük seviyelerde kalacağı, destek ve dayanışmanın azalacağı varsayılabilir. Zand (1997, s. 24) güvensizliğin yıkıcı olduğunu, grup üyelerinin birbirlerine güvenmediklerinde ayrı duracaklarını ve birbirlerini iteceklerini, kendi çıkarları peşinde koşacaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla güvenin olmadığı veya güvensizliğin hâkim olduğu ortamlarda, kişileri birbirlerine bağlayan içsel bir gücün olmadığı, bu sebeple örgütten ayrılma isteğinin daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmasının mümkün olacağı söylenebilir.

Örgütsel Bağlılık

Bağlılık kavramı, bir kişiye, gruba, örgüte, anlayışa ya da bir nesneye duyulan, sevgi veya saygıdan kaynaklanan bir yakınlık olarak düşünülebilir. Bağlılık kavramının özünde özgür bir iradenin varlığı söz konusudur. Çalışanın örgüte bağlılığı ise en basit şekilde, örgütle kurulan psikolojik bağ olarak ifade edilebilir (Choi, Colbert ve Oh, 2015, s. 1542). Geniş anlamda ise örgütsel bağlılık, çalışanların örgüte sadakati, sürekli bir şekilde kararlara katılımı, örgütün başarısı ve iyiliği için çalışması ile çalışma arkadaşlarına yakın ilgi göstermesi olarak ifade edilebilir (Kashefi, Adel, Abad, Alklayeh, Moghaddam ve Nadimi, 2013, s. 502).

Meyer ve Allen (1997, s. 12) örgütsel bağlılık hakkında yapılan çeşitli tanımlarda genel olarak üç hususun kapsandığını ifade etmektedir. Bunlar, örgüte yönelik duygusal yakınlık, örgütten ayrılma durumunda ortaya çıkacak maliyetler ve örgüte karşı hissedilen yükümlülükler ile ahlaki sorumluluktur. Kashefi vd. (2013, s. 502) de örgütsel bağlılığın üç unsurdan oluştuğunu ifade etmektedirler. Bunlar, örgütte kalmaya yönelik güçlü bir istek duymak, örgüt için çaba göstermeye meyilli olmak ve örgütün amaç ve değerlerini kabul etmektir.

Örgütsel bağlılığın hem örgüt hem de çalışan açısından çeşitli sonuçları bulunmaktadır. Randall (1987) örgütsel bağlılığın sonuçlarının düşük, orta ve yüksek olabileceğini ifade etmiş ve bunları bireysel ve örgütsel olarak sınıflandırmıştır. Örgütsel bağlılığın bazı bireysel sonuçları; yaratıcılığın, yenilikçiliğin, sadakatin ve yetkinliğin artması, bireysel kariyer imkânlarında artış olması, davranışların ödüllendirilmesi ve çalışanların işlerini tutku ile yapmaları şeklinde sayılabilir. Örgütsel bağlılığın bazı örgütsel sonuçları ise, işgücü devir hızının azalması, beşerî sermayeden istifade edilmesi, yüksek iş tatminine sahip çalışanlara sahip olunması, örgütte daha uzun süre kalınması, istikrarlı bir işgücü potansiyeli, çalışanlar arasında başarıyı getiren bir rekabet ile performansı artması ve örgütsel amaçların elde edilmesi olarak sayılabilir (Randall, 1987, s. 462; Muthueloo ve Rose, 2005, s. 1099; Zefeiti ve Mohamad, 2017, s. 156; Smidt, Adams-Clark ve Freyd, 2023, s. 12; İşlek ve Bakioğlu, 2023, s. 181)

Örgütsel bağlılığın açıklanmasında çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu çalışmada, örgütsel bağlılığı, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olarak üç temel başlık altında inceleyen Meyer ve Allen (1997, s. 11) tarafından geliştirilen yaklaşım esas alınmıştır.

Duygusal Bağlılık

Kişinin, örgütün değerlerini, amaçlarını, hedeflerini benimsemesi, örgütle özdeşleşmesi ve bütünleşmesi duygusal bağlılık olarak ifade edilmektedir. Bu durumdaki çalışanlar örgütte kalmayı güçlü bir şekilde isterler, örgüte kendilerini adanmışlardır ve sadıktırlar (Uslu, 2012, s. 21-22). Örgüte duygusal olarak bağlı olan çalışanlar, bunu bir gereksinimin karşılanması olarak değil, gerçekten istedikleri için yapmaktadırlar (Doğan ve Kılıç, 2007, s. 44). Dolayısıyla duygusal bağlılık, örgüte karşı güçlü bir yakınlık, aidiyet ve örgütte kalma duygusu içermekte, çalışan bu davranışı herhangi bir maddi beklentinin karşılanması amacıyla değil, tamamıyla kendi isteğiyle ortaya koymaktadır.

Duygusal bağlılık çok güçlü pozitif bir duygu olduğu için özünde bazı örgütsel sonuçların ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı bir özellik taşımaktadır. Duygusal bağlılığı yüksek olan bir çalışanın, bağlılığı daha zayıf olan çalışana göre yüksek motivasyon göstermesi ve örgüte katkıda bulunmak için daha güçlü bir arzuya sahip olması beklenebilir. Dolayısıyla, böyle bir çalışanın daha az işten ayrılma veya işten kaytarma davranışı göstermesi ile işini iyi yapmak için daha güçlü motivasyon sergilemesi daha olası bir durumdur (Meyer ve Allen, 1997, s. 24).

Devam Bağlılığı

Devam bağlılığı, örgüte bağlılığın esas olarak duygusal olmadığı, ayrılma maliyetlerinin yüksek olacağı düşünülerek örgütte kalmanın tercih edilmesi durumunda ortaya çıkan bağlılık durumudur (Meyer ve Allen, 1997, s. 24). Duygusal bağlılıkta olduğu gibi örgütte kalmaya yönelik güçlü bir istek yoktur (Kashefi vd., 2013, s. 502). Diğer her şey eşit olduğunda, sadece çıkarlarına daha uygun olduğu için örgütte kalmayı düşünen çalışanlardan örgüte katkıda bulunmak yönünde özellikle güçlü bir istek duymalarını beklemek çok rasyonel olmayacaktır. Devam bağlılığının örgütte kalmanın tek dayanağı olması durumunda, çalışanda kızgınlık veya hayal kırıklığı davranışlarının ortaya çıkması ve sonuç olarak çalışma ortamının bozulması mümkündür (Meyer ve Allen, 1997, s. 24). Zira örgüte bağlılık duygusal olmadığı için örgütün amaçlarının içselleştirilememesi söz konusudur. Örgüte karşı bağlılık veya sadakatten ziyade daha çok şahsi çıkarların ön plana çıkarıldığı bu ilişkide, örgütten ayrılmak maliyetli iken örgütte kalmak daha hesaplı veya karlı olmaktadır.

Normatif Bağlılık

Çalışanın, güçlü bir normatif bağlılık duygusu taşıması, örgüte yükümlülük ve görev duygularıyla bağlı olmasıdır. Normatif bağlılık, çalışanların örgüt için doğru olan şeyi yapma ve düzgün bir şekilde davranma konusunda motive olmalarını sağlar (Meyer ve Allen, 1997, s. 25). Çalışanın örgütte kalması, kendi fikrinde en uygun ve doğru zamana kadar devam eder (Kashefi vd., 2013, s. 502). Bu durumda normatif bağlılığın diğer iki bağlılık arasında bir yerde olduğu düşünülebilir. Normatif bağlılıkta, devam bağlılığında olduğu gibi tümüyle rasyonel bir hesap olmayıp, örgüte karşı bir yükümlülük ve sorumluluk taşınmakta, ancak bu yakınlık uygun şartlar oluşmadığında sona erebilmektedir.

Normatif bağlılığın bazı örgütsel sonuçların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Normatif bağlılık, örgütsel vatandaşlık gösterme, işe bağlılık ve iş doyumunu ile pozitif ilişkili olmakla birlikte, duygusal bağlılık kadar güçlü olmayabilir. Zira çalışanların örgüte olan yükümlülükleri ile borçlu olma duyguları, zaman zaman geri çekilmelere ve işlerin yapılmasında gönülsüzlüğün yaşanmasına neden olabilmektedir (Meyer ve Allen, 1997, s. 25).

İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti, çalışanın hali hazırda çalıştığı işinden ve örgütünden ayrılma istekliliğidir. Tett ve Meyer (1993, s. 262), bilinçli ve kasıtlı bir isteklilik şeklinde ifade etmektedir. Genellikle belli bir referans süresi içinde ölçülür ve bir dizi geri çekilme davranışlarının sonucusu olarak kabul edilir. Bu süre içinde işten ayrılma ve yeni iş bulma düşünceleri de çalışanın bilişsel olarak içinde bulunduğu diğer fikirlerdir. Buna göre çalışanın işyeri şartlarından memnun olmaması nedeniyle ortaya koymuş olduğu “yıkıcı ve aktif bir eylem” olarak da tarif edilebilmektedir (Coşkun, 2020, s. 20).

Halawi (2014, s. 185), ayrılma niyetinin oluşmasını dört aşamada ifade etmektedir. Bunlar, ayrılmayı düşünme, ayrılma veya kalma yönünde plan yapma, alternatif bir kariyer planı ve ayrılma yönünde istek duyulmasıdır. Dolayısıyla, çalışanın, işyerinde yaşamış olduğu olumsuzluklar veya tatminsizlikler nedeniyle işten ayrılmaya yönelik bir düşüncenin oluşması, bu düşüncenin bir süredir var olması, bu süre içinde yeni bir iş bulma gibi eylemlerde bulunması söz konusudur.

İşten ayrılma niyetini tetikleyen çeşitli etkenler mevcuttur. Bu nedenler, bireysel, örgütsel ve dışsal etkenler başlıkları altında incelenebilir. Bireysel etkenler, yaş, cinsiyet, evlilik gibi demografik özellikler olabiliyor; örgütsel etkenler, ücret, işin kendisi, yönetim, çalışma arkadaşları, terfiler ve görev tekrarları gibi etkenler olmaktadır (Halawi, 2014, s. 189). Kim, Lee ve Carlson, (2010, s. 592) çalışma şartlarının zorluğu ile yöneticilerin tavrını işten ayrılma niyetini etkileyen hususlar olarak ifade etmişlerdir. Dışsal etkenler ise, çalışanın örgüte ve örgütün imajına yönelik algılarıdır (Halawi, 2014, s. 189). Alyazed ve Murshid (2017, s. 18) çalışanın işe ve işyerine dönük olumsuz algısı ve tutumlarını işten ayrılma niyetinin ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade ederek, bu algının oluşmasına neden olan faktörlerin ise, ödüllendirme, tanıma, iş güvenliği ve örgütsel adalet konularında hissedilen eksiklikler olarak dile getirmişlerdir.

Kuramsal Çerçeve ve Araştırma Modeli

Örgütsel Güven ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki

Güven, bireysel ve örgütsel anlamda çeşitli faydaların ortaya çıkmasını sağlayan örgütsel bir araç olarak düşünülebilir. Bu faydalardan biri, algılanan güven sayesinde çalışanların örgüte daha güçlü bir şekilde bağlanmalarıdır. Literatürde, örgütsel güven ve bağlılık arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar mevcuttur (Fard ve Karimi, 2015, s. 224; Lashari, Moazzam, Salman ve Irfan, 2016, s. 180; Karabağ, 2019, s. 55; Okudan, 2018, s. 63; Bingöl, 2019, s. 35; Özdemir, 2019, s. 118; Koçak, 2019, s. 170; Rua ve Araújo, 2015, s. 57). Çalışmalardaki sonuçlar incelendiğinde, örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin pozitif ve doğrusal olacağı varsayılmaktadır.

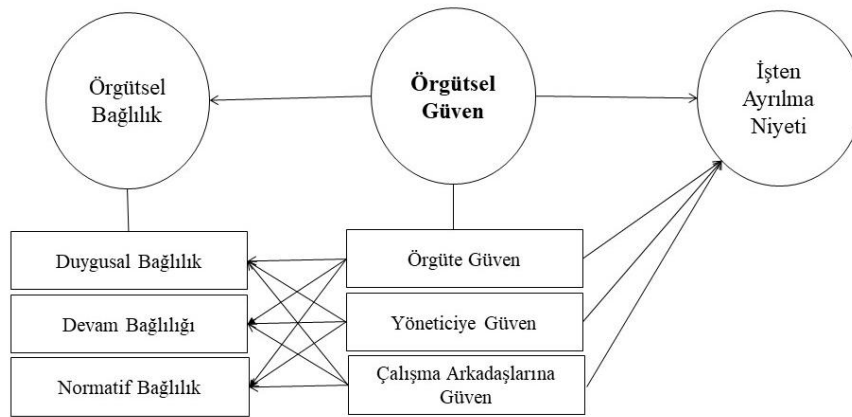
Çeşitli çalışmalarda, örgütsel güvenin alt boyutları olan örgüte güven, yöneticiye güven ve çalışma arkadaşlarına güven ile örgütsel bağlılık alt boyutları olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur. Karabağ (2019, s. 55-56) her üç alt boyut arasında zayıf olsa da pozitif bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Çetin ve Güney (2019, s. 101) tarafında yapılan çalışmada, duygusal bağlılık ile yöneticiye ve örgüte güven arasında pozitif ve güçlü bir ilişki, devam bağlılığı ile yöneticiye ve örgüte güven arasında pozitif ve orta büyüklükte bir ilişki elde edilmiştir. Aynı çalışmada, normatif bağlılık ile yöneticiye güven arasındaki ilişki pozitif ve güçlü olurken, örgüte güven pozitif ve orta olarak elde edilmiştir. Yıldız (2019, s. 111) tarafından elde edilen sonuçlara göre, tüm alt boyutlar arasında pozitif bir ilişki bulunmakta, ancak örgüte güven ile ilişkisinde değerlerin daha yüksek olduğu görülmektedir. İbrahimzade'nin (2016, s. 58) elde ettiği sonuçlara göre ise duygusal ve normatif bağlılık ile örgüte, yöneticiye ve çalışma arkadaşlarına güven ilişkisi pozitif olurken, devam bağlılığında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Aydın (2019, s. 34) devam bağlılığının yöneticiye ve örgüte güven ile ilişkisini negatif, çalışma arkadaşlarına güven ile ilişkisini pozitif ancak zayıf büyüklükte bulmuştur. Eğriboyun (2013, s. 171), Gürbüz (2012, s. 118), Murat ve Elçi (2020, s. 302) ile Antalyalı, Dumlupınar ve Özkul (2017, s. 1688) çalışmalarında yöneticiye güven ile devam bağlılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki elde etmişlerdir. Elde edilen bazı sonuçlara göre negatif ilişki elde edilmiş olsa da devam bağlılığı dâhil örgütsel güven alt boyutları ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkinin pozitif ve doğrusal olacağı varsayılmıştır.

Örgütsel Güven ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

İki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalara ait sonuçlar incelendiğinde, aradaki ilişkinin büyüklüğü; zayıf, güçlü veya çok güçlü olarak değişmekte ve sonuçların yönü de genellikle negatif şekilde olmaktadır. Öztunç (2019, s. 64), otel çalışanlarının dâhil olduğu çalışmada, işten ayrılma niyeti ile güven arasındaki ilişkiyi, negatif ve çok güçlü olarak elde etmiştir. Kılıç (2016, s. 63) ise seyahat acentesi çalışanları üzerinde yaptığı çalışmada işten ayrılma ve örgütsel güven arasında negatif ve güçlü bir ilişki elde etmiştir. Yılmaz (2018, s. 74), Işık, Şaylıkay, Oktay ve Akın (2018, s. 1557), Naktiyok (2015, s. 150) ve Yazıcıoğlu (2009, s. 242) yapmış oldukları çalışmalarda işten ayrılma niyeti ile örgütsel güven arasındaki ilişkiyi negatif ve zayıf büyüklükte elde etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, her iki değişken ile alt boyutlar arasındaki ilişkinin negatif olacağı varsayılmıştır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırma modeli, Şekil-1'de görüldüğü gibi oluşturulmuştur.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi için nicel bir yöntem olan meta analiz uygulanmış, değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti, birleştirilmesi ve ortak bir değer elde edilmesi amaçlanmıştır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 17). Bu yöntemde, dâhil edilen çalışmaların her biri için etki büyüklüğü hesaplanır, elde edilen etki büyüklükleri uygun bir yöntemle birleştirilerek genel etki büyüklüğüne (ES) ulaşılır. Bu sebeple, iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından, etki büyüklüğü meta analizin temel taşı niteliğindedir (Borenstein, Hedges, Higgins ve Rothstein, 2013:3).

Çalışmada, dâhil edilme kriterlerine uygun her bir makale ve tezden elde edilen korelasyon ve örneklem değerleri meta analize uygun bir şekilde bir araya getirilmiş, elde edilen etki büyüklükleri birleştirilerek genel etki büyüklüklerine ulaşılmış ve değerlendirilmeleri yapılmıştır.

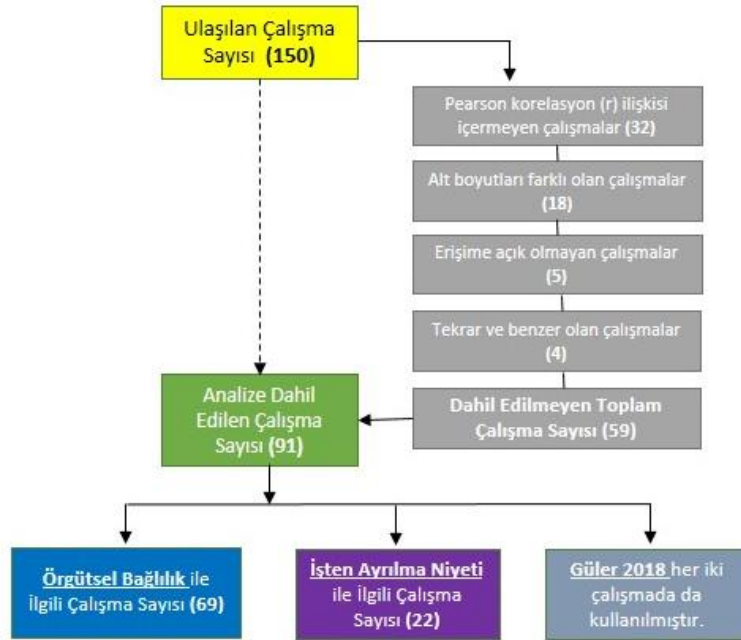
Çalışma Örneklemi ve Seçim Kriterleri

Örgütsel bağlılığın ve işten ayrılma niyetinin örgütsel güven ile olan ilişkisini ortaya koyan çalışmaların varlığı, meta analiz için uygun bir veri altyapısı sağlamıştır. Verilerin elde edilmesi için, YÖK Ulusal Tez Merkezi, EBSCO, Google Akademik, Dergipark ve ULAKBİM veri tabanında bulunan tez ve makaleler taranmıştır. Tarama yapılırken Türkçe ve İngilizce olarak, “güven”, “örgütsel güven”, “bağlılık”, “örgütsel bağlılık” ve “işten ayrılma niyeti” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu süreçte muhtemel çalışmaların dışarıda kalmaması için anahtar kelimelerin alabileceği ekler de dikkate alınarak tarama yapılmıştır.

Meta analize dâhil edilen çalışmaların aşağıda belirtilen kriterleri taşımasına dikkat edilmiştir.

- Çalışmaların 2000-2023 yılları arasında Türkiye’de yapılmış olması,
- Türkçe veya İngilizce dillerinde olması,
- Bilimsel ilkelere göre yapılmış bir çalışma olması (tez, makale, proje vb.)
- Örneklem (n), Pearson korelasyon (r) veya Pearson korelasyona dönüştürülebilir değerlere sahip olması,
- Çalışmaların, ilişkisi incelenen değişkenlerden en az ikisini içermesi dâhil edilme kriterleri olarak belirlenmiştir.

Yapılan tarama sonucunda örgütsel güven kavramının hem bağlılık hem de işten ayrılma ile ilişkisinin incelendiği 150 çalışmaya ulaşılmıştır. Belirtilen kriterlere sahip 91 adet çalışma analize dâhil edilirken, 59 adet çalışma istenen kriterlere sahip olmadığı için hariç tutulmuştur. Meta analiz akış diyagramı Şekil-2’de sunulmuştur.



Şekil 2. Meta Analiz Akış Şeması

Örgütsel bağlılık ile örgütsel güven ilişkisinin incelenmesi kapsamında, meta analize uygun veriler taşıdığı değerlendirilen toplam çalışma sayısı 69’dur. Alt boyutlar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma sayıları da toplam çalışma sayısına dâhildir. Bazı çalışmalarda hem genel hem de alt boyutlar arasındaki ilişkiye ait istenen tüm veriler mevcutken, bazı çalışmaların kısmi olarak verileri kapsadığı görülmüştür. Bu sebeple her bir analizde çalışma sayıları farklılık göstermektedir. Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık ve tüm alt boyutlar arasındaki analizlere dâhil edilen çalışmalara ait bilgiler Tablo-1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Güven Analizine Dâhil Edilen Çalışmalara Ait Bilgiler

S/N	Yazar	Örneklem Sayısı	Örneklem Grubu	Yayın Türü
1	Sancak 2016	178	Belediye İdari Personeli	Bitirme Projesi
2	Okudan 2019	317	Öğretmen	D
3	Çetin 2019	410	Spor Salonu Çalışanları	D
4	Koçak 2019	526	Kamu/Özel	D
5	Çetin 2018	320	Sigorta Sektörü	D
6	Aksoy 2016	447	Hava Yer Hizmetleri	D
7	Güler 2018	540	Akademisyen	D
8	Aybar 2018	267	Öğretim Üyesi	D
9	Uray 2014	599	Bilgi İletişim Sektörü	D

10	Eğriboyun 2013	601	Öğretmen	D
11	Tekingündüz 2012	516	Hastane Çalışanları	D
12	Hassan 2011	509	Bankacı	D
13	Örmeci 2013	363	Beyaz Yaka	D
14	Akın ve Orman 2015	378	Öğretmen	Makale
15	Çetin ve Güney 2019	510	Spor Tesisi Çalışanları	Makale
16	Antalyalı, Dumlupınar ve Özkul 2017	83	Öğretmen	Makale
17	Türköz, Polat ve Coşar 2013	371	Tekstil Sektörü Çalışanları	Makale
18	Güney ve Turan 2021	261	Hastane Çalışanları	Makale
19	Aksoy 2017	120	Bankacı	Makale
20	Murat ve Elçi 2020	244	Öğretmen	Makale
21	Akgündüz ve Güzel 2014	276	Otel Çalışanları	Makale
22	Candan 2014	260	Tapu ve Kadastro Çalışanları	Makale
23	Bozkurt, Çoban ve Çolakoğlu 2020	1202	Öğretmen	Makale
24	Yıldırım, İçerli ve Güner 2012	144	Özel Firma Çalışanları	Makale
25	Ulutaş 2011	367	Havaalanı Çalışanları	Makale
26	Aşık 2017	179	Otel Çalışanları	Makale
27	Top 2012	554	Hekim ve Hemşire	Makale
28	Özgan 2011	212	Öğretmen	Makale
29	Demirel 2008	141	Tekstil Sektörü Çalışanları	Makale
30	Yorulmaz ve Karabacak 2020	260	Liman Çalışanları	Makale
31	Özbağ 2014	145	İmalat Çalışanları	Makale
32	Yavuz 2019	100	TÜMOSAN Çalışanları	YL
33	Bingöl 2019	508	Seyahat Acentesi Çalışanları	YL
34	Özdemir 2019	500	Öğretmen	YL
35	Yıldız 2019	160	Acil Sağlık Hizmeti Çalışanları	YL
36	Narin 2019	205	Kamu Çalışanları	YL
37	Çınar 2019	150	Hemşire	YL
38	Ağır 2018	466	Hemşire	YL
39	Yıldırım 2018	252	Özel Firma Çalışanları	YL
40	Yüksel 2018	458	Otel Çalışanları	YL
41	Tursun 2017	467	Karayolu Çalışanları	YL
42	Berber 2016	464	Kamu Çalışanları	YL
43	Akmaz 2016	260	Otel Çalışanları	YL
44	Arabikoğlu 2016	152	Öğretmen	YL
45	İbrahimzade 2016	341	Hizmet Sektörü Çalışanları	YL
46	Taş 2012	251	Hekim ve Hemşire	YL
47	Agun 2011	140	Beyaz Yaka Çalışanlar	YL
48	Can 2011	50	Restoran Çalışanları	YL
49	Gök 2011	60	Broker	YL
50	Topaloğlu 2010	430	Otel Çalışanları	YL
51	Kasil 2010	132	Bankacı	YL
52	Aksoy 2012	120	Bankacı	YL
53	Aydın 2019	114	Asistan Hekim	YL
54	Altay 2019	111	Beyaz Eşya Bayi Çalışanları	YL
55	Güney 2019	261	Hastane Mavi/Beyaz Yaka	YL
56	Kodra 2018	245	Bankacı	YL
57	Günüşen 2016	250	Konaklama Sektörü Çalışanları	YL
58	Uysal 2014	398	Öğretmen	YL
59	Gürbüz 2012	123	Çağrı Merkezi Çalışanları	YL
60	Yılmaz 2012	250	Bankacı	YL
61	Altun 2010	265	Öğretmen	YL
62	Paker 2009	300	Öğretmen	YL
63	Tosunoğlu 2014	100	Beyaz Yaka Çalışanlar	YL
64	Çubukcu 2010	332	Öğretmen	YL
65	Ertem 2019	391	Perakende Sektörü Çalışanları	YL
66	Ekim 2022	437	Öğretmen	YL
67	Ak 2022	318	Çeşitli	YL
68	Demir 2021	442	Öğretmen	YL
69	Karabağ 2019	86	Hemşire	YL

Tablo-1'deki bilgilere göre, çalışmaların çoğunlukla yüksek lisans tezlerinden oluştuğu, birçok meslek ve sektörü kapsayan bir görüntü sergilediği görülmektedir. Her iki değişkeni ve alt boyutlarını inceleyen 69 çalışmaya ait örneklem sayısı **21.389**'dur.

Analize dâhil edilen çalışmaların, farklı sektörleri ve meslekleri kapsamı, ayrıca örneklem çeşitliliğinin ve sayısının yüksek olması, çalışmanın gücünün ve öneminin artmasına katkı sağlamıştır.

İşten ayrılma niyeti ile örgütsel güven ilişkisinin incelenmesi kapsamında, meta analize dâhil edilen toplam çalışma sayısı 22'dir. İşten ayrılma niyeti ile örgütsel güven alt boyutlar arasında uygulanan analizlere dâhil edilen çalışmalara ait bilgiler Tablo-2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İşten Ayrılma Niyeti ile Örgütsel Güven Analizine Dâhil Edilen Çalışmalara Ait Bilgiler

S/N	Yazar	Örneklem Sayısı	Örneklem Grubu	Yayın Türü
1	Naktiyok 2015	229	Otel Çalışanları	D
2	Yanık 2014	414	Otomotiv Çalışanları	D
3	Güler 2018	540	Akademik Personel	D
4	Altuntaş, Akça ve Polat 2020	184	Kamu Çalışanları	Makale
5	Uzun 2018	197	Öğretmen	Makale
6	Sökmen 2019	421	Hemşire	Makale
7	Erbası 2019	6000	Market Çalışanları	Makale
8	Yazıcıoğlu 2009	332	Konaklama İşletmesi Çalışanları	Makale
9	Işık, Şaylıkay, Oktay ve Akın 2018	200	Yurt Personeli	Makale
10	Yolcu 2021	245	Otel Çalışanları	Makale
11	Ersen vd. 2021	305	Mobilya Sektörü Çalışanları	Makale
12	Yıldız ve Yıldırım 2021	211	Hemşire	Makale
13	Çelik 2020	378	Bankacı	YL
14	Hamitoğlu 2019	228	Özel Sektör Çalışanları	YL
15	Hayta 2019	320	Hemşire	YL
16	Reçica 2017	152	Otel Çalışanları	YL
17	Gökçe 2016	539	Otel Çalışanları	YL
18	Kılıç 2016	162	Seyahat Acentesi Çalışanları	YL
19	Öztunç 2019	160	Otel Çalışanları	YL
20	Yılmaz 2018	164	Bankacı	YL
21	Ocakoğlu 2016	176	Belediye Çalışanları	YL
22	Kıratlı 2015	281	Mobilya Sektörü Çalışanları	YL

Tablo-2'de bilgileri verilen 22 adet çalışmaya ait örneklem sayısı **11.943**'dir. Analize dâhil edilen çalışmaların farklı sektör, çalışma türü ve örneklem içermesinin, analizin gücünü ve önemini artıran özellikler olduğu değerlendirilmektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için çalışmalarda Pearson korelasyon (r) ile örneklem değerlerinin (n) bulunmasına dikkat edilmiştir. Pearson korelasyon değerinin kendisi etki büyüklüğüdür (Cohen, Manion ve Morrison, 2007, s. 521) Bu değer, iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü anlamamızı sağlar (Shelby ve Vaske, 2008, s. 101). Korelasyonun pozitif ve negatif olması yönünü, -1 ile +1 arasında bir değer alması ise ilişkinin gücünü ortaya koyar. Korelasyon değerinin alacağı değere göre nasıl yorumlanacağına dair bilgiler aşağıda aktarılmıştır (Cohen vd., 2007: 521). İlişkinin pozitif olması durumunda, değişkenler arasında doğrusal bir ilişki mevcut olup, değerlerin her ikisi de artmaktadır. Negatif olması durumunda ters orantılı bir ilişki olduğundan biri artarken, diğeri azalmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki, bir sebep-sonuç ilişkisi taşımamakta, ancak bu yönde bir ipucu sağlamaktadır.

< 0 +/- 0.1.....Zayıf

< 0.1 +/- 0.3.....Düşük

< 0.3 +/- 0.5.....Orta

< 0.5 +/- 0.8.....Güçlü

≥ +/- 0.8.....Çok Güçlü

Çalışmada verilerin analizi dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, örgütsel güvenin örgütsel bağlılık ile ilişkisini ortaya koyan meta analiz yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. İkinci olarak, örgütsel güvenin ve örgütsel bağlılığın alt boyutları arasındaki ilişkinin yönünün ve derecesinin ne olduğu açıklanmıştır. Üçüncü olarak, örgütsel güvenin işten ayrılma niyeti ile ilişkisi incelenmiş, dördüncü olarak ise, örgütsel güvenin alt boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki ele alınmıştır. Böylece hem genel olarak hem de alt boyutlar açısından, değişkenlerin örgütsel güven ile ilişkisinin yönü ve büyüklüğü açıklanmaya çalışılmıştır.

Verilerin analizi Meta Essentials programı vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Korelasyon ve örneklem verileri ile etki büyüklüğü, heterojenlik ve yayım yanlılığı bilgileri elde edilmiş, sonuçlar çeşitli tablo ve şekillerle desteklenmiştir. Borenstein, Higgins, Hedges ve Rothstein (2016, s. 5) meta analizin sadece etki büyüklüğü bilgisini aktarmak olmadığını, çeşitli çalışmalardan elde

edilen etki büyüklüklerinin ortalamaya göre nasıl dağılım gösterdiğinin sunulması açısından da önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda her bir çalışmaya ait etki büyüklüğü değerlerinin yanı sıra, %95 güven aralığı, toplam etki büyüklüğü, çalışma ağırlıkları ve heterojenlik bilgileri sunulmuştur. Yayın yanlılığı, huni grafiği ve korumalı N sayısı değerlerine bakılarak ifade edilmiştir.

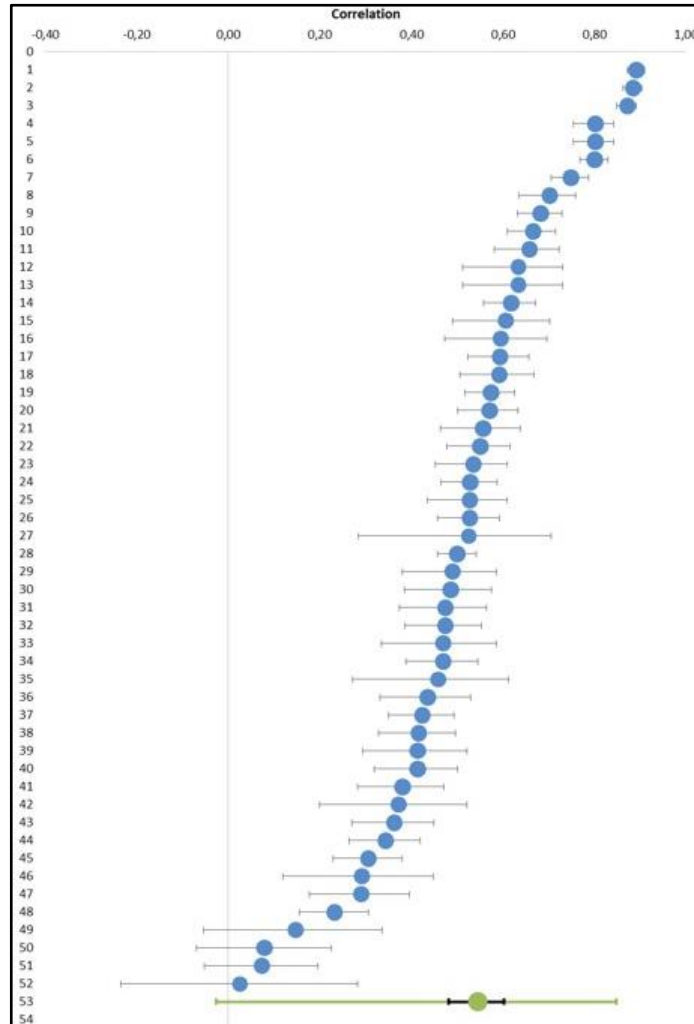
Elde edilen sonuçların heterojenlik testi, Q ve I² değerlerine göre değerlendirilmiştir. Heterojenlik bir çalışmada bulunan etki büyüklüğü değerlerinin tutarlılığını gösterir. Etki büyüklüklerinin dağılım ve değişkenliği ile kesinliğine atıfta bulunur (Del Re, 2015, s. 43). Q değeri, çalışma sayısının düşük olduğu çalışmalarda daha düşük hassasiyete sahip olup, çalışma sayısı arttıkça gücü de artmaktadır (Erdoğan, 2011, s. 43). I² değeri ise örneklem hatasından kaynaklanmayan etki büyüklüklerindeki değişkenlik yüzdesi olup (Higgins ve Thompson, 2002, s. 1553), 0-100 arasında bir değer almaktadır. 0'dan 25'e kadar düşük, 25 ile 50 arası orta, 50 ile 75 arası yüksek ve 75 ile 100 arası ise çok yüksek heterojenlik anlamına gelmektedir (Borenstein vd., 2016, s. 5). Heterojenlik değerinin düşüklüğü, çalışmalardaki benzerliğinin yüksek ve birleştirilmeye uygun olması şeklinde yorumlanabilir.

Verilerin analizi, sabit ve rasgele etkiler modeli kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Sabit etkiler modelinde, çalışma varyansı sıfırdır ve olabilecek hatalar sadece örneklemden kaynaklanan hatalar olup, diğer tüm değişkenler aynıdır. Bu sebeple, elde edilen sonuçlar, analize tabi tutulan çalışmalar kümesinin ötesinde genelleştirilmez. Rasgele etkiler modelinde, varyans sıfır değildir ve farklılıkların ortaya çıkması, örneklem yanı sıra, diğer farklılıklardan da kaynaklanabilmektedir. Rasgele etkiler modelinde elde edilen sonuçlar, çalışma kümesinin ötesinde genelleştirilebilir, ayrıca yeni bir çalışmanın sonucu hakkında çıkarımda bulunmak için de kullanılabilir (Del Re, 2015, s. 42). Bu araştırmada, hem elde edilen sonuçların genelleştirilebilmesi hem de çalışmalarda örneklem, sektör, yöntem gibi çeşitliliklerin bulunması sebebiyle rasgele etkiler modeli kullanılmıştır.

Bulgular

Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık ile İlişkisinin İncelenmesi

Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık ile ilişkisinin incelenmesi kapsamında 69 çalışmadan, dâhil edilme kriterlerine sahip 52 adedi, toplam etki büyüklüğü elde etmek için meta analiz yöntemiyle birleştirilmiştir. Bu analize dâhil edilen 52 çalışmanın örneklem sayısı N=17175'tir. Rasgele etkiler modeline göre incelenen iki değişken arasındaki ilişkinin orman grafiği Şekil-3'te sunulmuştur.



Şekil 3. Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki Meta Analize Ait Orman Grafiği

Rasgele etkiler modeline göre, Pearson korelasyon ve örneklem değerleri ile uygulanan meta analiz sonucunda örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasında, **0,48-0,60** güven aralığı değerlerine sahip **ES=0,55** etki büyüklüğü değeri elde edilmiştir. Bu durumda, her iki değişken arasında **pozitif, güçlü** ve etki büyüklüğü değeri sıfır doğrusuna temas etmediği için **anlamlı** bir ilişki olduğuna dair güçlü bir verinin elde edildiği ifade edilebilir. Meta analize ait değerler Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo 3. Etki Büyüklüğü ve Sonuçlarına Ait Bilgiler

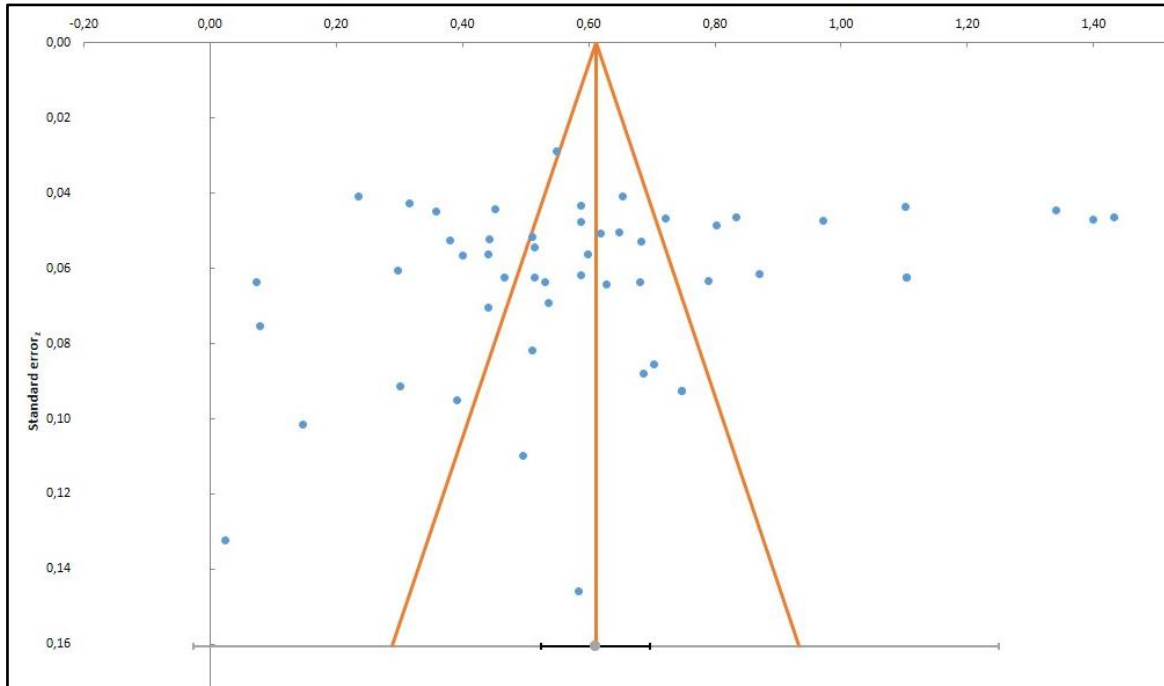
İlişki	Çalışma Sayısı ve Örneklem	Etki Büyüklüğü ES	%95 Güven Aralığı	Q değeri I ² Değeri
Örgütsel Güven & Örgütsel Bağlılık	52 (N:17175)	0,55 Pozitif ve Güçlü	0,48-0,60	1695,98 97%

Çalışmada heterojenliğin yüksek olup olmadığının anlaşılması için kontrol edilen değerlerden biri olan Q=1695,98 değerinin, 52 çalışma ve p=0.05 değerine göre Ki-Kare tablosunda verilen 67,505 değerinden daha düşük olması gerekir. Q=1695,98 değerinin 67,505 değerinden yüksek olması heterojenlik olduğunu gösterir. Aynı zamanda I²=97% olması da heterojenliğin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Heterojenliğin nedenini ortaya çıkarmak için alt grup analizinin yapılması gerekir. Bu amaçla meslek ve yayım türü alt grup analizleri yapılmıştır.

İlk olarak meslek farklılıkları bağlamında alt grup analizi yapılmış, örneklem grubunu banka çalışanlarının oluşturduğu çalışmalardan elde edilen verilerin analiz sonucunda sıfır heterojenlik değeri elde edilmiştir. Bu meslek grubuna yönelik yapılan güven ve bağlılık ile ilgili çalışmalardan, birbirine oldukça yakın korelasyon sonuçlarının elde edildiği anlaşılmaktadır. Diğer meslek gruplarında heterojenliğin çok yüksek seviyede olduğu görülmüştür.

Yayım türü olarak doktora, yüksek lisans ve makale alt grup analizleri yapılmış, doktora ve yüksek lisans alt grup analizinde I²=%97, makale alt grup analizinde ise I²=%94 değeri elde edilmiştir. Dolayısıyla, yayım türü için her üç alt gruba ait heterojenliğin benzer seviyede yüksek olduğu görülmüştür.

Yüksek heterojenlik sebebiyle elde edilen 0,55 etki büyüklüğü değerinin yanı sıra, sonuçların yorumlanmasında %95 güven aralığı değerlerine de bakılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Güven aralığı değerlerinin 0.48-.060 arasında bir değer alması, her iki değişken arasında güçlü bir korelasyonun var olduğunu göstermektedir.



Şekil 4. Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki Meta Analize Ait Yayım Yanlılığı Huni Grafiği

Elde edilen sonucun yayım yanlılığını öğrenebilmek için Şekil-4'te gösterilen huni grafiği yönteminden faydalanılmıştır. Buna göre, analize dâhil edilen 52 çalışmanın büyük oranda huninin üst kısmında ve ortalama etki büyüklüğünü gösteren dikey çizginin iki yanında dağıldığı görülmektedir. Bu durum yayım yanlılığının düşük olduğunu göstermektedir.

Yayım yanlılığının belirlenmesinde bir diğer yöntem ise korumalı N sayısının hesaplanmasıdır. Böylece, ortalama etki büyüklüğünün sıfır olabilmesi için kaç çalışmaya daha ihtiyaç duyulduğu anlaşılabilir. Bu rakamsal ifadeye bakılarak yayım yanlılığı hakkında fikir sahibi olunabilir. Korumalı N sayısının belirlenmesi için Rosenthal, Gleser&Otkin ve Fisher değerlerine bakılmış, Rosenthal 3533, Gleser&Otkin: 57 ve Fisher: 411 olarak elde edilmiştir. Söz konusu sayılar, ulaşılamamış

ancak analize dâhil edilmesi durumunda, genel etki büyüklüğünü sıfır yapacak kaç çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Sayının yüksek olması yayım yanlılığının olmadığı veya çok düşük olduğu anlamına gelir.

Örgütsel Güven ile Örgütsel Bağlılığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan analize 28 çalışmadaki veriler dâhil edilmiş, her bir analizdeki örneklem sayıları Tablo-4’te verilmiştir. Her iki değişkene ait alt boyutların incelenmesi kapsamında, örgüte, yöneticiye ve çalışma arkadaşlarına güven ile duygusal, devam ve normatif bağlılık alt boyutları arasındaki analizde elde edilen etki büyüklüğü değerleri ele alınmıştır. Meta analiz sonucu elde edilen sonuçlar Tablo-4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Örgütsel Güven ile Örgütsel Bağlılık Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Sonuçlar

İlişki	Çalışma ve Örneklem Sayısı	Toplam Etki Büyüklüğü ES	%95 Güven Aralığı	Q değeri I ² Değeri
ÖG-DUB	22	0,50	0,45	115,76
	(N:5894)	(Güçlü ve Pozitif)	0,54	81,86%
ÖG-DEB	21	0,23	0,11	314,95
	(N:5385)	(Düşük ve Pozitif)	0,34	93,65%
ÖG-NB	20	0,42	0,34	169,29
	(N:5133)	(Orta ve Pozitif)	0,50	88,77%
YG-DUB	28	0,46	0,39	338,52
	(N:7580)	(Orta ve Pozitif)	0,52	92,02%
YG-DEB	26	0,34	0,05	1963,39
	(N:6926)	(Orta ve Pozitif)	0,58	98,72%
YG-NB	24	0,39	0,32	213,27
	(N:6496)	(Orta ve Pozitif)	0,46	89,22%
ÇAG- DUB	12	0,31	0,22	53,54
	(N:3057)	(Orta ve Pozitif)	0,39	79,45%
ÇAG-DEB	11	0,17	0,02	141,26
	(N:2548)	(Düşük ve Pozitif)	0,31	92,92%
ÇAG-NB	11	0,38	0,12	288,81
	(N:2548)	(Orta ve Pozitif)	0,59	96,54%

ÖG: Örgüte Güven, YG: Yöneticiye Güven, ÇAG: Çalışma Arkadaşlarına Güven, DUB: Duygusal Bağlılık, DEB: Devam Bağlılığı, NB: Normatif Bağlılık

Tablo-4’te örgütsel güven ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkiye ait veriler aktarılmıştır. Rasgele etkiler modeline göre yapılan analizde elde edilen değerlere göre,

- Örgüte güvenin;
 - Duygusal bağlılık ile ilişkisi (ES=0,50) güçlü ve pozitif,
 - Devam bağlılığı ile ilişkisi (ES=0,23) düşük ve pozitif,
 - Normatif bağlılık ile ilişkisi (ES=0,42) orta ve pozitif,
- Yöneticiye güvenin;
 - Duygusal bağlılık ile ilişkisi (ES=0,46) orta ve pozitif,
 - Devam bağlılığı ile ilişkisi (ES=0,34) orta ve pozitif,
 - Normatif bağlılık ile ilişkisi (ES=0,39) orta ve pozitif,
- Çalışma arkadaşlarına güvenin;
 - Duygusal bağlılık ile ilişkisi (ES=0,31) orta ve pozitif,
 - Devam bağlılığı ile ilişkisi (ES=0,17) düşük pozitif,
 - Normatif bağlılık ile ilişkisi (ES=0,38) orta ve pozitifdir.

Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık alt boyutlarında elde edilen toplam etki büyüklüğü değerleri sıfır doğrusuna temas etmediği için istatistiksel olarak anlamlıdır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, örgüte, yöneticiye ve çalışma arkadaşlarına güvenin,

duygusal bağlılık ile ilişkisi diğer bağlılık türlerine göre daha güçlüdür. Örgütsel güvenin alt boyutlarının devam bağlılığı ile ilişkisi diğerlerine göre daha düşük seviyededir.

Heterojenlik değerleri incelendiğinde, I^2 değerlerinin %79,45 ile %98,72 arasında değişmesi, heterojenliğin çok yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Heterojenliğin anlaşılması için meslek ve yayım türü bağlamında alt grup analizleri yapılmıştır.

Meslek durumlarına göre yapılan analizlerde; örgüte güven ile duygusal ve normatif bağlılık arasındaki analizde, banka çalışanları, akademisyenler ve sağlık çalışanlarında daha düşük heterojenlik elde edilmiştir. Yöneticiye güven ile duygusal ve normatif bağlılık arasındaki analize ait heterojenliğin, akademisyenler ve sağlık çalışanlarında daha düşük olduğu görülmüştür. Çalışma arkadaşlarına güven ile duygusal, devam ve normatif bağlılık arasındaki analizde heterojenlik sağlık çalışanlarında daha düşük elde edilmiştir. Yayım türüne göre yapılan alt grup analizinde ise değişkenler arasındaki ilişkide heterojenlik değeri çok yüksek olarak tespit edilmiş olup; çalışmanın doktora, yüksek lisans veya makale olmasının heterojenliğin çok yüksek olmasıyla ilişkilendirilemeyeceği anlaşılmıştır.

Alt boyutların ilişkisinde yayım yanlılığının olup olmadığını belirlenmesine yönelik olarak korumalı N sayısı değerlerine bakılmıştır. Rosenthal, Gleser&Otkin ve Fisher korumalı N sayısı değerleri Tablo-5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Alt Boyutları Arasındaki Yayım Yanlılığının Korumalı N Sayısı Test Sonuçları

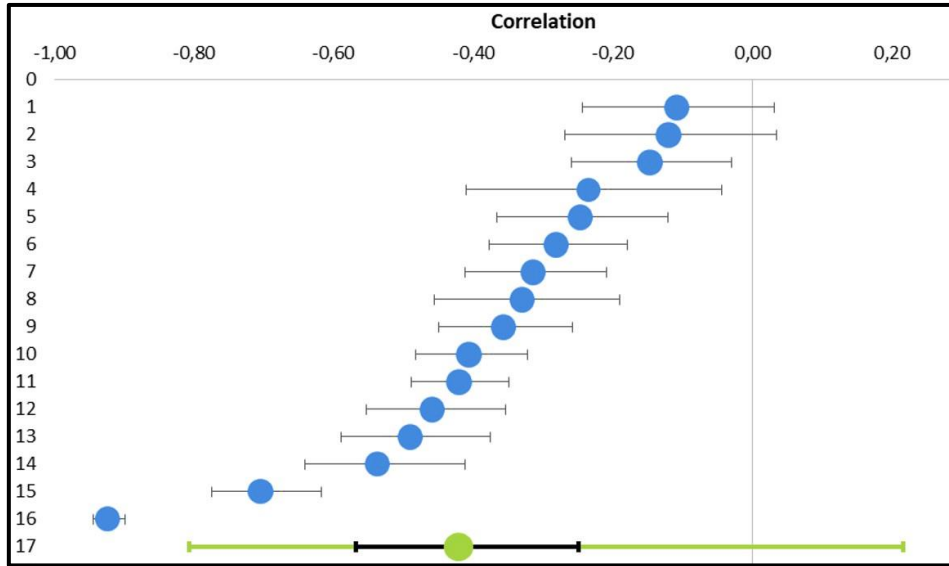
İlişki ve Çalışma Sayısı	Rosenthal	Gleser&Otkin	Fisher
ÖG-DUB (22)	2324	121	410
ÖG-DEB (21)	115	23	96
ÖG-NB (20)	799	28	207
YG-DUB (28)	1435	29	270
YG-DEB (26)	81	28	119
YG-NB (24)	976	43	225
ÇAG- DUB (12)	253	27	115
ÇAG-DEB (11)	9	12	41
ÇAG-NB (11)	44	14	56

ÖG: Örgüte Güven, YG: Yöneticiye Güven, ÇAG: Çalışma Arkadaşlarına Güven, DUB: Duygusal Bağlılık, DEB: Devam Bağlılığı, NB: Normatif Bağlılık

Tablo-5'te alt boyutlar arası ilişkilerin incelendiği analizlerde elde edilen ortalama etki büyüklüğü değerlerinin sıfır olabilmesi için dâhil edilmesi gereken çalışma sayıları verilmiştir. Elde edilen verilere göre çalışma arkadaşına güven ile devam bağlılığı ve normatif bağlılık arasında yayım yanlılığı bulunması söz konusudur. Yayım yanlılığının azaltılması amacıyla yayımlanmamış çalışmaların da analize dâhil edilmesi gerekir. Diğer analizlerde ise söz konusu çalışma sayılarına ulaşma ihtimalinin düşüklüğü göz önüne alındığında yayım yanlılığının olmadığı veya çok düşük seviyede olduğu ifade edilebilir.

Örgütsel Güvenin İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkisinin İncelenmesi

Örgütsel güvenin işten ayrılma niyeti ile ilişkisinin incelenmesi kapsamında 22 adet çalışmadan dâhil edilme kriterlerine uygun 16 adet çalışma ile meta analiz uygulanmış olup, örneklem sayısı $N=3989$ 'dur. Rasgele etkiler modeline göre incelenen iki değişken arasındaki ilişkinin orman grafiği Şekil-5'te sunulmuştur.



Şekil 5. Örgütsel Güven ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Meta Analize Ait Orman Grafiği

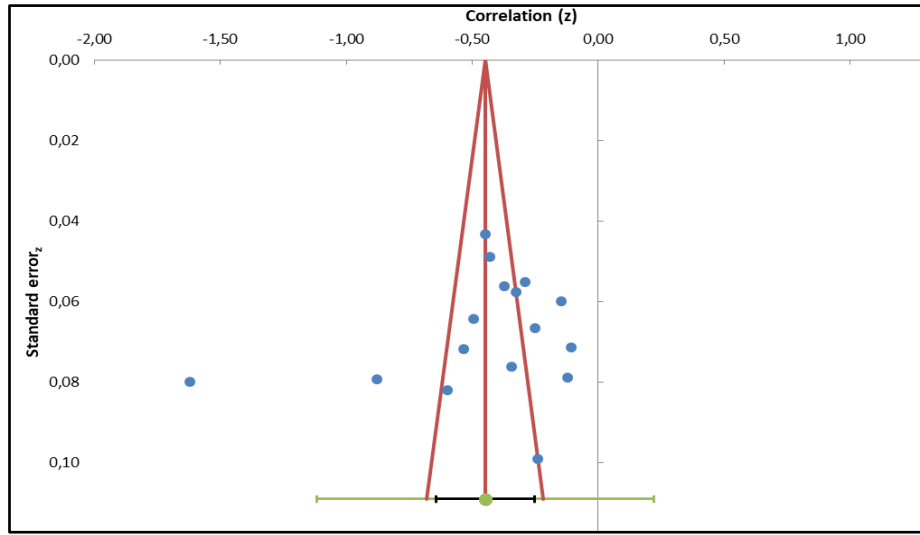
Rasgele etkiler modeline göre 16 adet çalışmadan elde edilen Pearson korelasyon ve örneklem değerleri ile uygulanan meta analiz sonucunda, örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasında -0,25 ile -0,57 güven aralığı değerleri arasında ES= -0,42 değerinde negatif bir ilişki elde edilmiştir. Buna göre, örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasında **negatif, orta büyüklükte** ve **anlamlı** bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, yüksek düzeyde örgütsel güven, daha düşük işten ayrılma niyeti ile ilişkilidir. İki değişkenin analizi sonucu elde edilen bilgiler Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Elde Edilen Etki Büyüklüğü ve Sonuçları Hakkındaki Bilgiler

İlişki	Çalışma Sayısı ve Örneklem	Etki Büyüklüğü ES	%95 Güven Aralığı	Q değeri I ² Değeri
Örgütsel Güven & İşten Ayrılma Niyeti	16 (N:3989)	-0,42 Orta ve Negatif	-0,57 -0,25	343,60 95,63%

Çalışmada elde edilen Q=343,60 değerinin, 16 çalışma ve p=0.05 değerine göre Ki-Kare tablosunda verilen 26,296 değerinden daha yüksek olması, heterojenliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda I²=95,63 olması da heterojenliğin çok yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. Heterojenliğin kaynağının anlaşılması için meslek ve yayım türüne göre alt grup analizleri yapılmıştır.

Meslek alt grup analizinde, sağlık sektöründe ve öğretmenlere yönelik yapılan çalışmalardan elde edilen verilerle yapılan analizde düşük seviyede heterojenlik elde edilmiştir. Yayım türü ile ilgili olarak yapılan heterojenlik testinde ise makale türü yayımların I²=66,62 değerinde ve doktora ile yüksek lisans yayımlarına göre daha düşük heterojenliğe sahip olduğu görülmüştür. Buna göre, sağlık çalışanları ile öğretmenlere yönelik, güven ve işten ayrılma ilişkisini inceleyen makale türü yayımların daha düşük heterojenliğe sahip olduğu ifade edilebilir.



Şekil 6. Örgütsel Güven ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Analize Ait Yayım Yanlılığı Huni Grafiği

Yayım yanlılığı olup olmadığına dair oluşturulan huni grafiği Şekil-6’da verilmiş olup, analize dâhil edilen 16 çalışmanın büyük oranda huninin üst kısmında ve ortalama etki büyüklüğünü gösteren dikey çizginin iki yanında dağıldığı görülmektedir. Bu durum yayım yanlılığının düşük olduğunu göstermektedir. Korumalı N sayıları Rosenthal 186, Gleser&Otkin: 25, Fisher: 103 ve Orwin: 128 olarak elde edilmiş olup, söz konusu sayılar elde edilen etki büyüklüğünün sıfır olabilmesi için analize dâhil edilmesi gereken çalışma sayılarını göstermektedir. Söz konusu değerlere göre, yayım yanlılığını düşük olduğu ifade edilebilir.

Örgütsel Güvenin Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Örgütsel güvenin alt boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi için uygulanan meta analize 22 çalışmadan 15 adedi dâhil edilmiştir. Bu analizde toplam örneklem sayısı $N=10147$ ’dir. Örgütsel güvene ait alt boyutlar ile işten ayrılma niyetinin ele alınması kapsamında, örgüte, yöneticiye ve çalışma arkadaşlarına güven ile işten ayrılma niyeti arasındaki korelasyon incelenmiştir. Böylece örgütsel güvenin alt boyutları arasında hangisinin daha çok işten ayrılma niyetini etkileyebileceği anlaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo-7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Örgütsel Güven Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Sonuçlar

İlişki	Çalışma ve Örneklem Sayısı	Toplam Etki Büyüklüğü ES	%95 Güven Aralığı	Q değeri I ² Değeri
ÖG-İAN	9	-0,38 (Orta ve Negatif)	-0,24	77,61
	(N:2652)		-0,51	89,69%
YG-İAN	15	-0,44 (Orta ve Negatif)	-0,24	665,55
	(N:10147)		-0,61	97,90%
ÇAG-İAN	8	-0,24 (Düşük ve Negatif)	-0,13	28,18
	(N:2297)		-0,35	75,16%

ÖG: Örgüte Güven, YG: Yöneticiye Güven, ÇAG: Çalışma Arkadaşlarına Güven, İAN: İşten Ayrılma Niyeti

Tablo-7’de örgütsel güvenin alt boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki incelenmiş, hangi alt boyutun işten ayrılma niyeti ile daha güçlü bir ilişki içinde olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre işten ayrılma niyeti ile Örgüte güven arasında, **ES= -0,38**, negatif ve orta büyüklükte, yöneticiye güven ile ilişkisinde **ES= -0,44** negatif ve orta büyüklükte ve çalışma arkadaşlarına güven ile ilişkisinde ise **ES= -0,24** negatif ve düşük büyüklükte bir ilişki elde edilmiştir.

Buna göre, örgütsel güvenin üç alt boyutu da işten ayrılma niyeti ile negatif ilişki içinde olup, yöneticiye duyulan güvenin diğerlerine göre daha yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir. Örgüte olan güven, işten ayrılma niyeti ile negatif olarak ikinci en yüksek değere sahip ilişki olurken, çalışma arkadaşlarına olan güvenin işten ayrılma niyeti ile ilişkisi negatif olarak daha düşük bir büyüklüktedir. Bu korelasyon bir nedensellik anlamına gelmemekle birlikte, nedensellik kurulmasında bir ipucu değeri taşımaktadır.

Her üç ilişkiye ait Q değerleri incelendiğinde analizlerde heterojenliğin olduğu, I² değerlerine bakıldığında ise heterojenliğin çok yüksek değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Heterojenliğin sebebinin anlaşılması amacıyla meslek ve yayım türü bağlamında alt grup analizleri yapılmıştır. Meslek bağlamında yapılan analizde sağlık sektöründe yapılan çalışmalar düşük heterojenliğe sahip iken, yayım türü bağlamında makale türü yayımların daha düşük heterojenliğe sahip olduğu görülmüştür. Yüksek heterojenliğin söz konusu olması sebebiyle ortalama etki büyüklüğü değerlerinin yanı sıra güven aralığı değerlerinin dikkate

aldığı ve her iki durumda da örgütsel güvenin alt boyutları ile işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişkinin mevcut olduğu ifade edilebilir.

Tablo 8. Örgütsel Güven Alt Boyutları ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Yayım Yanlılığının Korumalı N Sayısı Test Sonuçları

İlişki ve Çalışma Sayısı	Rosenthal	Gleser&Otkin	Fisher	Orwin
ÖG-İAN (9)	132	26	85	64
YG-İAN (15)	161	17	99	127
ÇAG-İAN (8)	91	24	71	32

Tablo-8’de verilen korumalı N sayıları incelendiğinde, dâhil edildiğinde ortalama etki büyüklüklerini sıfır yapacak çalışma sayılarının analize dâhil edilen çalışmalardan çok fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda yayım yanlılığının düşük seviyelerde olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Güven kavramı, ilişkilerin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde kolaylaştırıcı bir rolü olan, bireylerin kendini emniyette hissetmesini sağlayan, bir gruba olan aidiyetini güçlendiren, bu yönüyle toplumsal bir yapılandırıcı olma özelliği taşıyan canlı bir olgudur. Bu sebeple, kişilerarası ilişkilerin yanı sıra örgüt bünyesinde de birçok faydanın ortaya çıkmasını sağlayan bir araç olduğu düşünülerek, güven olgusunun, çalışanın örgüte bağlı kalması veya işten ayrılma niyeti ile ilişkili olduğu varsayılmıştır. Bu amaçla literatürde bulunan ve örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalara ulaşılarak, bu ilişkinin gücünün ve yönünün meta analiz yöntemi ile ortaya konulması amaçlanmıştır.

Örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisini inceleyen toplam 150 çalışmaya ulaşılmış olup, bunlardan 91 adedi dâhil edilme kriterlerine uygun olduğu için analize tabi tutulmuştur. 59 adet çalışma uygun olmadığı için hariç tutulmuştur. Dâhil edilen çalışmalardan 69 adedi örgütsel güven ile örgütsel bağlılık, 22 adedi ise örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü ortaya koymaktadır.

Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki hem iki kavram hem de alt boyutlar açısından incelenmiştir. Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi kapsamında, 52 adet çalışmaya göre toplam etki büyüklüğü $ES=0,55$ değerinde pozitif, güçlü ve anlamlı olarak elde edilmiştir. Buna göre, örgütsel güvenin artması ile örgütsel bağlılığın artması arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasında çeşitli çalışmalarda benzer bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Türköz, Polat ve Coşar (2013, s. 296), Top (2012, s. 266) ve Yorulmaz ve Karabacak (2020, s. 126) tarafından yapılan çalışmalarda, örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Güney ve Turan tarafından hastane çalışanlarına yönelik yapılan çalışmada, örgütsel bağlılık ile örgütsel güven arasında pozitif ve çok güçlü bir ilişki elde edilmiştir (2021, s. 363). Aksoy (2017, s. 34) tarafından yapılan ve banka çalışanlarını kapsayan çalışmada da örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasında güçlü bir ilişki elde edilmiştir. Akgündüz ve Güzel (2014, s. 12) tarafından otel çalışanlarına yönelik yapılan çalışmada da örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin alt boyutlar bağlamında ele alınması; örgüte, yöneticiye ve çalışma arkadaşlarına güven ile duygusal, devam ve normatif bağlılık arasındaki ilişkilerin incelenmesi şeklinde olmuştur. Böylece hangi tür bağlılığın hangi tür güven ile daha güçlü bir ilişki içinde olduğu öğrenilmek istenmiştir. Bu maksatla 28 adet çalışmadan elde edilen veriler analize dâhil edilmiştir. En yüksek değerler, duygusal bağlılık ile örgüte ve yöneticiye duyulan güven arasındaki ilişkide elde edilmiştir. Duygusal bağlılığın $ES=0,50$ değerinde örgüte güven ile güçlü ve pozitif bir ilişkisi varken, yöneticiye olan güven değeri ise $ES=0,46$ olup orta ve pozitifdir. Ancak güçlü bir değere yakın bir ilişki vardır. Duygusal bağlılığın çalışma arkadaşlarına olan güven ile ilişkisi, $ES=0,31$ değerinde orta ve pozitif olarak elde edilmiştir. En düşük ilişki, değerleri ise pozitif olsa da devam bağlılığı ile çalışma arkadaşlarına güven ve örgüte güven arasında olmuştur. Devam bağlılığının, yöneticiye güven ile pozitif ve orta büyüklükte bir ilişkisi vardır. Normatif bağlılığın, her iç güven türüyle ilişkisi pozitif ve orta büyüklükte.

Örgütsel güvenin alt boyutları ile örgütsel bağlılığın alt boyutları arasındaki ilişki, genel anlamda pozitif ve anlamlı olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlar bazı çalışmalarda elde edilen sonuçlarla uyumludur. Candan (2014, s. 911-912) tarafından ortaya konulan sonuçlara göre, örgüte ve yöneticiye güvenin, duygusal, devam ve normatif bağlılık ile pozitif ve anlamlı ilişkisi vardır. Yıldırım, İçerli ve Güner (2012, s. 257-258)’in elde ettiği sonuçlara göre, duygusal bağlılığın örgüte ve yöneticiye güven ile güçlü ve anlamlı, normatif bağlılığın orta ve anlamlı, devam bağlılığının ise yöneticiye güven ile arasında güçlü ve anlamlı, örgüte güven ile orta ve anlamlı bir ilişkisi vardır. Demirel (2008, s. 191) tarafından yapılan çalışmada, çalışanların duygusal bağlılıkları ile örgüte güven arasında güçlü, yöneticiye güven ile orta büyüklükte bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Devam bağlılığının sağlanmasında ise yöneticiye olan güvenin daha çok ön plana çıktığı ifade edilmiştir. Ancak örgüte ve yöneticiye güvenin normatif bağlılık ile ilişkisini negatif olarak elde etmiştir. Özbağ (2014, s. 14) tarafından yapılan çalışmada ise duygusal bağlılık ile yöneticiye güven arasında güçlü, pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

Bu sonuçlara bakıldığında, örgüte ve yöneticiye duyulan güven, en çok duygusal bağlılık ile güçlü bir ilişki içindedir. Çalışanın, örgütle özdeşleşmesi, örgütte kalmayı güçlü bir şekilde istemesi, kendini örgüte adanması, örgüte ait değerleri, amaçları ve hedefleri benimsemesi duygusal bağlılık olarak düşünüldüğünde, bunu en çok sağlayanın örgüte ve yöneticiye duyulan güven olduğu ifade edilebilir. Yahut örgüte ve yöneticiye duyulan güven duygusal bağlılığın daha yüksek hissedilmesini sağlayabilir. Buna göre, çalışanlar, haklarının korunduğu, çifte standardın uygulanmadığı, adaletin gözetildiği, yöneticilerin gücünü yasadan aldığı ve yöneticilerin yetkin olduğu bir ortamda, örgüte daha yüksek bir duygusal bağlılık ile bağlanabilirler. Devam bağlılığı ile örgüte güven ve çalışma arkadaşlarına güven arasında pozitif ilişki olsa da düşük bir düzeydedir. Devam bağlılığının kazanımlar dikkate alınarak, örgütte kalmak veya ayrılmak arasında bir tercihi olduğu göz önüne alındığında, çalışanların güvenden ziyade maddi kazanımları daha çok önemsedikleri düşünülebilir. Başka bir deyişle, örgüte ve çalışma arkadaşlarına duyulan güven, devam bağlılığını ancak düşük düzeyde etkilemektedir. Yöneticiye güven ile devam bağlılığı arasında orta büyüklükte bir ilişki mevcut olup, çalışanın örgüte bağlılığı yönünde diğerlerine göre daha güçlü bir etkiye sahiptir.

Örgütsel güvenin, işten ayrılma niyeti ile ilişkisi $ES = -0,42$ değerinde, varsayıldığı gibi, negatif ve orta büyüklükte elde edilmiştir. Buna göre, çalışanın örgütsel güveni arttıkça, işten ayrılma niyeti orta büyüklükte bir değerde azalmaktadır. Uzun (2018, s. 143) tarafından öğretmenler dâhil edilerek yapılan çalışmada, örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta büyüklükte bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Sökmen (2019, s. 922)'in hemşireler ile ilgili yapmış olduğu çalışmada da örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta büyüklükte bir ilişki elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, örgütsel güven ile işten ayrılma niyeti arasında ters bir korelasyon olduğu ifade edilebilir.

Örgütsel güvenin alt boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki korelasyon incelendiğinde, işten ayrılma niyetini en çok yöneticiye duyulan güvenin etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yapılan analizde, $ES = -0,44$ olarak, negatif ve orta büyüklükte bir değer taşımaktadır. Örgüte duyulan güven ile işten ayrılma niyeti arasında $ES = -0,38$ ve çalışma arkadaşlarına duyulan güven ile işten ayrılma niyeti arasında ise $ES = -0,24$ değeri elde edilmiştir. Bir diğer deyişle, çalışanın işten ayrılma niyetini en az çalışma arkadaşlarına duyduğu güven etkilemektedir. Literatürde, yöneticilere duyulan güvenin işten ayrılma niyetini olumlu yönde etkilediğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Altuntaş, Akca ve Polat (2020, s. 102), kamu çalışanlarına yönelik yaptıkları çalışmada yöneticiye güven ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta büyüklükte bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Erbaşı (2019, s. 235) da yöneticiye duyulan güven arttıkça işten ayrılma niyetinin azaldığını ifade etmiştir.

Elde edilen sonuçlar genel olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde analiz edildiğinde, örgüte ve yöneticilere duyulan güven, duygusal bağlılığın daha çok artmasına katkı sağlarken, işten ayrılma niyetini daha çok azaltmaktadır. Çalışma arkadaşlarına duyulan güvenin ise işten ayrılma niyetine olan etkisi daha düşük düzeydedir. Buna göre çalışanların örgüte daha çok duygusal bağlılık beslemeleri ve daha az işten ayrılma niyeti taşımaları için öncelikle örgüte ve yöneticilere duydukları güvenin yüksek olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Örgütsel güven, bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin ele alındığı meta analiz, nicel bir araştırma yöntemi olarak incelenen konu hakkında ortalama etki büyüklüğü değeri sağlamakta ve genel bir sonuca ulaşmayı kolaylaştırmakta ancak bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Bu çalışmada da bazı sınırlılıklar mevcuttur. İlk olarak, çalışmalardan elde edilen verilerin bilimsel yöntemlere göre elde edildiği kabul edilerek, uygun verilere sahip tüm çalışmalar analize dâhil edilmiştir. Meta analize dâhil edilemeyen 59 adet tez ve makalenin, bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı olduğu değerlendirilmektedir. 49 adet çalışma, korelasyon değerleri ile istenen alt boyutları içermediği için kapsam dışı bırakılmıştır. Bir diğer sınırlılık ise, elde edilen sonuçların kesin bir yargı taşımamasıdır. Korelasyon sonuçlarına göre ölçülen değişkenler arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi olmayıp, sonuçların bir yargıya ulaşmada güçlü bir gösterge olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında aşağıda belirtilen öneriler geliştirilmiştir.

- Örgütün kendisine ve yöneticiye duyulan güvenin, çalışanların örgüte bağlılık veya işten ayrılma niyeti üzerinde oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanları örgüte kazandırmak ve işten ayrılmalarını engellemek amacıyla, örgüte ve yöneticilere duyulan güveni azaltıcı veya artırıcı kök nedenler ortaya konulmalıdır.
- Duygusal bağlılığın, örgüte ve yöneticiye duyulan güven ile güçlü bir ilişkiye sahip olması, örgütlerde bu bağlılığın güçlendirilmesini önemli hale getirmektedir. Bunun sağlanması için hangi tür uygulama ve yöntemlerin yürürlüğe konulabileceği düşünülmelidir. Yöneticiye ve örgüte daha çok güven duyulmasının önündeki engellerin kaldırılması ile daha güçlü bir bağlılık sağlanabilir. Bu engellerin ne olduğuna ve nasıl kaldırılabileceğine dair ileri araştırmaların yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.
- Örgütsel bağlılığın üç boyutunun da örgütsel güven ile ilişkili olması nedeniyle örgütlerde çalışanların devamlılık bağlılığı, normatif bağlılık ve duygusal bağlılığını geliştirecek ortamın yaratılması gerekmektedir.
- İşten ayrılma eğilimi ve işten ayrılmalar, bağlılığı düşük olan çalışanlarda daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Devamlılık bağlılığı örgüte yapılan katkılar ve karşılığında elde edilenlerin karşılaştırılarak, alternatif iş olanaklarının değerlendirilmesi ile şekillenmektedir. Bu nedenle örgütlerde devamlılık bağlılığı kadar duygusal bağlılığı pekiştirici faaliyet ve uygulamalar gerçekleştirilmesi önemli bir katkı sağlayacaktır. Bunun için çalışanların motivasyonlarını artırma, örgütsel kültürü benimseme ve içselleştirmeyi güçlendirecek sosyal faaliyetlerin yapılması önerilmektedir.
- Örgütsel güven ve işten ayrılma ilişkisi bağlamında ortaya çıkan bulgular örgütsel güvenin istikrarlı bir işgücü ve istihdam ilişkisi için çok önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Hem çalışanlar arasında hem de çalışanların yöneticilerine olan güven duygularının istihdam ilişkisinin uzun vadeli olmasının temeli olduğundan hareketle güveni

destekleyecek açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin ön planda tutulduğu insan kaynakları politikasının izlenmesi önemsenmelidir.

- Meta analize dâhil edilemeyen çalışmaların çoğunda uygun verilerin olmaması, gelecek araştırmalar için büyük bir eksiklik taşımaktadır. Daha çok çalışmanın analizlere dâhil edilebilmesi amacıyla, özellikle nicel çalışmalarda mümkün olduğunca daha çok sayısal veri ve analize yer verilmesi uygun olacaktır.

Kaynakça

- Akgündüz, Y. ve Güzel T. (2014). Örgütsel Adalet ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Aracılık Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(3), 1-17.
- Aksoy, C. (2017). Çalışanların Örgütsel Güvem ve Örgütsel Bağlılık Algılarının Karşılaştırılması: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *International Journal of Management and Administration*. 1(1), 30-38.
- Altunel, A. T. (2015). *Örgütsel Güven Düzeyi İle Örgütsel Adanmışlık Düzeyi Arasındaki İlişki: Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Altuntaş, S. (2008). *Hemşirelerin Örgütsel Güven Düzeyleri ile Kişisel-Mesleki Özellikleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Altuntaş, G., Akca M. ve Polat D.D. (2020). Yöneticiye Duyulan Güven ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Lider – Üye Etkileşiminin Rolü. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(12), 86-114.
- Alyazed, M. ve Murshid M.A. (2017). Factors Influencing Employees' Intention to Leave Current Employment in the Ministry of Information in Kuwait. *European Journal of Business and Management*. 9(12), 17-31.
- Antalyalı, Ö.L., Dumlupınar M. ve Özkul A.S. (2017). Yetişkin Bağlanma Stilllerinin Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(4), s. 1679-1702.
- Aydın, E. (2019). *Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılığa Etkisi (Tıpta Uzmanlık Eğitimi Alan Hekimler Üzerine Bir Araştırma)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi/İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Bibb, S. ve Kourdi J. (2004). *Trust Matters: For Organizational and Personal Success*. New York: Palgrave MacMillan.
- Bidault, F. ve Castello A. (2008). Trust and Creativity: Identifying the Role of Trust in Creativity Oriented Joint-Developments. *ESMT Working Paper*. 8(10), 1-22.
- Bingöl, Ş.D.A. (2019). *Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nişantaşı Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Borenstein, M. Hedges L.V. Higgins J.P.T. ve Rothstein H.R. (2013). *Meta-Analize Giriş*. (Çev. Serkan Dinçer). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Borenstein, M., Higgins J.P.T, Hedges L.V. ve Rothstein H.R. (2016). Basic of Meta-Analysis: I^2 is not an Absolute Measure of Heterogeneity. *Research Synthesis Methods*. 8(1), 5-18. <https://doi.org/10.1002/jrsm.1230>
- Bromiley, P. ve Cummings L.L. (1995). Transactions Costs in Organizations with Trust. *Research on Negotiation in Organization*. (5), 219-247.
- Burke, C.S., Sims D.E., Lazarra E.H. ve Salas E. (2007). Trust in Leadership: A Multi-Level Review and Integration. *The Leadership Quarterly*. (18), 606-632.
- Candan, H. (2014). Çalışanların Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güven Algılamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 4(13), 889-917.
- Choi, D., Colbert A.E. ve Oh I.S. (2015). Understanding Organizational Commitment: A Meta-Analytic Examination of the Roles of the Five-Factor Model of Personality and Culture. *American Psychological Association*. 100(5), 1542-1567.
- Christensen, L.B. Johnson R.B. ve Turner L.A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. (Çev. Ahmet Aypay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cohen, L., Manion L. ve Morrison K. (2007). *Research Methods in Education*. New York: Routledge.
- Creed Douglas, W.E ve Miles, R.E. (1996). Trust in Organizations: A Conceptual Framework Linking Organizational Forms, Managerial Philosophies, and the Opportunity Costs and Controls. *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research* (ss. 16-38). California: Sage Publications.
- Costigan, R.D., İter, S.S. ve Berman, J.J. (1998). Multi-Dimensional Study of Trust in Organizations. *Journal of Managerial Issues*. 10(3), 303-317.
- Coşkun, D. (2020). *Hemşirelerin Örgütsel Stres Düzeyi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

- Çetin, A. ve Güney S. (2019). İBB Spor İstanbul'da Çalışanların Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güven Algılarının Örgütsel Bağlılık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Buna Yönelik Bir Uygulama. *İstanbul Management Journal*. (87), 93–109.
- Del Re, A.C. (2015). A Practical Tutorial on Conducting Meta-Analysis in R. *The Quantitative Methods for Psychology*. 11(1): 37-50.
- Demirel, Y. (2008). Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Tekstil Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*. 15(2), 179-194.
- Duval, S. J., ve Tweedie, R. L. (2000). Trim and fill: A Simple Funnel-Plot-Based Method of Testing and Adjusting for Publication Bias in Meta-Analysis. *Biometrics*, (56), 455-463. doi:10.1111/j.0006-341X.2000.00455.x
- Eğriboyun, D. (2013). *Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Güven, Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Erbaşı, A. (2019). Performans Değerlendirme Hatalarının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri ve Yöneticilerine Güvenleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 15(1), 223-240.
- Erdoğan, S. (2011). *Meta Analizinde Heterojenliğin Saptanmasında Kullanılan Yöntemlerin Simülasyon Tekniği ile Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mersin Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Fard, P.G. ve Karimi F. (2015). The Relationship between Organizational Trust and Organizational Silence with Job Satisfaction and Organizational Commitment of the Employees of University. *International Education Studies*. 8(11), 219-227.
- Ferres, N., Connell J. ve Travaglione A. (2004). Co-Worker Trust as a Social Catalyst for Constructive Employee Attitudes. *Journal of Managerial Psychology*. 19(6), 608-622.
- Gambetta, D. (Ed.) (2000). Can We Trust Trust? *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* (ss.213-237). New York: Basil Blackwell.
- Gillespie N. ve Dietz G. (2009). Trust Repair After Organization-Level Failure. *Academy of Management Review*. 34(1), 127-145.
- Guinot, J., Chiva R. ve Mallén F. (2013). Organizational Trust and Performance: Is Organizational Learning Capability a Missing Link? *Journal of Management & Organization*. (19), 559-582. Doi:10.1017/jmo.2014.3
- Güney, M. ve Turan M. (2021). Psikolojik Sözleşme İhlali İle Örgütsel Bağlılık Arasında Örgütsel Güvenin Aracılık Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(1), 356-374.
- Gürbüz, R. (2012). *Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Güvenin, Örgütsel Bağlılık ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Halawi, A.H. (2014). Stimuli and Effect of the Intention to Leave the Organization. *European Scientific Journal*. (1), 184-197.
- Higgins, J.P.T. ve Thompson S.G. (2002). Quantifying Heterogeneity in a Meta-Analysis. *Statistics in Medicine*. (21), 1539-0558. Doi: 10.1002/sim.1186
- Hosmer, T.G. (1995). Trust: The Connecting Link Between Organizational Theory And Philosophical Ethics. *Academy of Management Review*. 20(2), 379-403.
- Huff, L. ve Kelley L. (2003). Levels of Organizational Trust in Individualist Versus Collectivist Societies: A Seven-Nation Study. *Organization Science*. 14(1), 81-90.
- İşık, M., Şaylıkay M., Oktay M. ve Akın A. (2018). Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *III. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı* (ss. 1552-1564).
- İbrahimzade, Y.Y. (2016). *Algılanan Örgütsel Adaletin Güven ile Bağlılık Üzerindeki Etkisi ve Hizmet Sektöründe Bir Uygulaması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İşlek, S.A. ve Bakioğlu F. (2023). Okulöncesi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıkları ile İş Doyumları İlişkisinde Örgütsel Sessizliğin Aracılık Rolü. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5(1), 170-193.
- Jiang, L. ve Probst T.M. (2015). Do Your Employees (Collectively) Trust You? The Importance of Trust Climate Beyond Individual Trust. *Scandinavian Journal of Management*. (31), 526-535.
- Karabağ, N. (2019). *Manisa İl Merkezi Hastanelerinde Görev Yapan Yönetici Hemşirelerin Organizasyona Bağlılık ve Güven Durumlarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Kashefi, M.A., Adel R.M., Abad H.R.G., Aliklayeh M.B.H., Moghaddam H.K. ve Nadimi G. (2013). Organizational Commitment and Its Effects on Organizational Performance. *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research in Business*. 4(12), 501-510.
- Kılıç, İ. (2016). *Örgütsel Güven, İş-Aile Çatışması ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkilerinin Belirlenmesi: Seyahat Acentelerinde Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Kim, B.C., Lee G. ve Carlson K.D. (2010). An Examination of the Nature of the Relationship Between Leader-Member-Exchange (LMX) and Turnover Intent at Different Organizational Levels. *International Journal of Hospitality Management*. (29), 591-597.
- Koçak, H. (2019). *Psikolojik Sözleşme İhlallerinin Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Larzelere R.E. ve Huston T.L. (1980). The Dyadic Trust Scale: Toward Understanding Interpersonal Trust in Close Relationships. *Journal of Marriage and Family*. 42(3), 595-604.
- Lashari, M., Moazzam A., Salman Y. ve Irfan S. (2016). Impact of Organizational Trust on Organizational justice and Organizational Commitment: A Case of University of Sargodha. *JRSP*. 53(2), 170-194.
- Lee, J.D. ve See K.A. (2004). Trust in Automation: Desinging for Appropriate Reliance. *Human Factors*. 46(1), 50-80.
- Makinen, M. (2015). *Motivation and Trust: How Millennials Experience Work Motivation and See Trust as Part of It*. Unpublished Master's Thesis. Oulu University, Oulu: Department of Management and International Business.
- Mayer, C.R., Davis, J.H. ve Schoorman F.D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- McCauley, D. P. ve Kuhnert, K. W. (1992). A Theoretical Review and Empirical Investigation of Employee Trust. *Public Administration Quarterly*. (16), 265-285.
- Meng, (2015). The Role of Trust in Relationship Development and Performance Improvement. *Journal of Civil Engineering Management*. 21(7), 845-853.
- Meyer, J.P. ve Allen N.J. (1997). *Commitment in the Workplace Theory, Research, and Application*. California: SAGE Publications.
- Mishra, J. ve Morrissey M.A. (1990). Trust in Employee/Employer Relationships: A Survey of West Michigan Managers. *American Journal of Applied Science*.2(6), 1095-1100.
- Murat, G. ve Elçi M. (2020). Mobbing'in Örgüte Bağlılığa ve Yöneticiye Güvene Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 15(1), 295-308.
- Muthuveloo, R. ve Rose R.C. (2005). Antecedents and Outcomes of Organizational Commitment among Malaysian Engineers. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 15(1), 295-308.
- Naktiyok, S. (2015). *Dönüştürücü Liderlik ve Örgütsel Desteğin Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Örgütsel Güven Algısının Aracı Rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Okudan, B. (2018). *Spor Genel Müdürlüğü Merkez ve Taşra Teşkilatı Çalışanlarının Örgütsel İklim ve Örgütsel Güven Alguları ile Örgütsel Bağlılık Duyguları Arasındaki İlişkilerde İş Yaşam Dengesinin Aracılık Rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sıtkı Koçman Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Özbağ, G.K. (2014). Etik İklim ve Duygusal Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Süreçsel Adaletin Aracı ve Yöneticiye Duyulan Güvenin Düzenleyici Rolü. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 5(9), 1-28.
- Özdemir, İ.H. (2019). *Okul Yönetimindeki Kayırmacılığın Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık ile Olan İlişkisinin Öğretmen Algularına Göre İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Öztunç, E. (2019). *Liderlik Tarzlarının İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi ve Örgütsel Güvenin Aracı Rolü: Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gelişim Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pembroke, N. (2004). *Working Relationships: Spirituality in Human Service and Organizational Life*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Randall, D.M. (1987). Commitment and the Organization: The Organization Man Revisited. *Academy of Management Review*. 12(3), 460-471.
- Raynolds, L. (1997). *The Trust Effect: Creating The High Trust High Performance Organization*. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Reina, D.S. ve Reina M.L. (2006). *Trust and Betrayal in the Workplace*. California: Berret Koehler Publishers.
- Rua, O.M.M.M.D.L. ve Araújo J.M.C. (2015). Linking Transformational Leadership and Organizational Trust: Has Organizational Commitment a Mediating Effect on It? *Cuadernos de Gestio*. 16(1), 43-62.
- Robbins, S.P. ve DeCenzo D.A. (2003). *Fundamentals of Management: Essential Concepts And Applications*. New Jersey: Pearson Education.

- Savolainen T., Lopez-Fresno P. ve Ikonen M. (2014). Trust-Communication Dyad in Inter-Personal Workplace Relationships-Dynamics of Trust Deterioration and Breach. *The Electronic Journal of Knowledge Management*. 12(4), 232-240.
- Shelby, L.B. ve Vaske J.J. (2008). Understanding Meta-Analysis: A Review of the Methodological Literature. *Leisure Sciences*. (30), 96-110.
- Shockley-Zalabak, P.S., Morreale S.P. ve Hackman M.Z. (2010). *Building the High Trust Organization: Strategies for Supporting Five Key Dimensions of Trust*. San Fransisco: Josey Bass.
- Sitkin, S.B. ve Roth N.L. (1993). Explaining The Limited Effectiveness of Legalistic “Remedies” For Trust/Distrust. *Organization Science*. 4(3), 367-392.
- Shelton, C. (2011). Building Trust Across Diversity. <http://www.diversityjournal.com/1461-building-trust-across-diversity/> (20.02.2021).
- Smidt, A.M., Adams-Clark, A. ve Freyd J.J. (2023). Institutional Courage Buffers Against Institutional Betrayal, Protects Employee Health, and Fosters Organizational Commitment Following Workplace Sexual Harrasment. *Plos One*. 18(1), 1-25. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0278830>
- Snow, C.J. (1997). Building Trust in the Workplace. *Hoftsa Labor and Employment Law Journal*. 14(2), 465-521.
- Solomon R.C. ve Flores F. (2001). *Building Trust in Busines, Politics, and Life*. Oxford University Pres., New York.
- Sökmen, A. (2019). Etik Liderlik, Örgütsel Güven, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Bir Hastane İşletmesinde Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. 54(2), 917-934.
- Tett, R.P. ve Meyer J.P. (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention, and Turnover: Path Analyses Based on Meta Analytic Findings. *Personnel Psychology*. (46), 259-293.
- Top, M. (2012). Hekim ve Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Güven ve İş Doyumu Profili. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 41(2), 258-277.
- Türköz, T., Polat M. ve Coşar S. (2013). Çalışanların Örgütsel Güven ve Sinizm Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Rolü. *Yönetim ve Ekonomi*. 20(2), 285-302.
- Tyler, T.R. ve Kramer R.M. (Ed.) (1996). Whither Trust? *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research* (pp. 1-15), California: Sage Publications.
- Uslu, A. (2012). *Örgütsel Bağlılık, Daimî ve Geçici İşçilerin Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma ve Muş Şeker Fabrikasında Bir Alan Çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sütçü İmam Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Uzun, T. (2018). Öğretmenlerin Algıladığı Örgütsel Destek ile Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Örgütsel Güvenin Aracı Rolü. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(18), 133-155.
- Wells, C.V. ve Kipnis D. (2001). Trust, Dependency, and Control in The Contemporary Organization. *Journal Of Business and Psychology*. 15(4), 593-603.
- Wojciechowska, M. (2021). Trust as a Factor in Building Cognitive Social Capital Among Library Workers and Users. Implications for Library Managers. *The Journal of Academic Librarianship*. (47), 1-9.
- Yazıcıoğlu, İ. (2009). Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Güven Duyguları ile İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(30), 235-249.
- Yıldız, H.H. (2019). *Düzce Acil Sağlık Hizmetleri Çalışanlarının Etik İklim Algılarının Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Yıldırım, M.H., İçerli L. ve Güner E. (2012). Dış Kaynak Sağlayan Firmalarda Çalışanların Örgütsel Güven ve Bağlılıkları Arasındaki İlişki. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 4(1), s. 251-259.
- Yılmaz, F. (2018). *Mobbingin Örgütsel Güven ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ömer Halisdemir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yorulmaz, M. ve Karabacak A. (2020). Liman Çalışanlarında Örgütsel Güven ve İş Performansı Arasındaki İlişki: İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın Rolü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 06(02), 121-130.
- Zand, D. E. (1972). Trust and Managerial Problem Solving. *Administrative Science Quarterly*, (17), 229-239.
- Zand, D.E. (1997). *The Leadership Triad: Knowledge, Trust, and Power*. New York: Oxford University Press.
- Zefeiti, S.M.B. ve Mohamad N.A. (2007). The Influence of Organizational Commitment on Omani Public Employees’ Work Performance. *International Review of Management and Marketing*. 07(02), 151-160.



Sosyal Medyada Taraftar Grupları: Söylemler ve Temsiller

Fan Groups On Social Media: Discourses and Representations

Gürsoy OLCA*, İlker ÖZDEMİR**

*Bilim Uzmanı., Çukurova Üniversitesi, gursoyolca@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4430-7701

**Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ilkerozdemir@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7148-1604

Öz

Küreselleşme olgusunun pek çok alanda olduğu gibi spor ve özellikle futbol üzerinde yarattığı etki bu kavramlara yeni boyutlar kazandırmıştır. Futbolun yaygınlığının oluşturduğu güç onu bir endüstriye dönüştürerek, izleyici, taraftar ve hooligan gibi kavramlar da yaratmıştır. Taraftar kavramının ise bugün geldiği noktada sosyal medya ile ilişkisi dikkat çekmektedir. Sosyal medya günümüzde taraftarın bulunduğu en popüler sosyal ortam olma özelliğiyle taraftar kültürünü en iyi yansıtan yerlerden biri haline gelmiştir. Bu çalışma, taraftar gruplarının sosyal medyada ne tür söylemlerle ne tür temsiller oluşturduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin en büyük 3 spor kulübünün Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın en yaygın ve etkili taraftar grupları; Genç Fenerbahçeliler, Ultraslan (Galatasaray) ve Çarşı'nın (Beşiktaş) sosyal medya hesapları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçları taraftarın, sosyal medya araçlarında kendini daha güçlü bir biçimde ifade edebilme imkanı bulduğunu göstermektedir. Lümpen taraftar algısı sosyal medyada örgütlenerek köy okulları için kütüphane çalışmalarını yapan, kadına şiddete tavır alan, şiirler paylaşan profillere dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Futbol, Popüler Kültür, Taraftar, Spor.

Abstract

The effect of globalization on sports and especially football, as in many areas, has brought new dimensions to these concepts. The immense power created by this prevalence of football has transformed it into an industry and brought about concepts such as fans, spectators and hooligans. At the point where the concept of fans has reached today, its relationship with social media draws serious attention. Social media has become one of the places that gives the most clues about fan culture and perspective as the most popular online platform where fans meet. This study enables fan groups to examine what kind of representations are created with what kind of discourses on social media.. In this direction, the most famous and influential fan groups of Fenerbahçe, Galatasaray and Beşiktaş, the 3 biggest sports clubs of Turkey; Social media accounts of young Fenerbahçe fans, Ultraslan (Galatasaray) and Çarşı (Beşiktaş) were analyzed by using content analysis method. Analysis results show that fans have the opportunity to express themselves more strongly on social media tools. Lumpen supporters' perception has turned into profiles that organize on social media, do library work for village schools, take a stand on violence against women, share poems.

Keywords: Social Media, Soccer, Popular Culture, Fan, Sport.

Giriş

Dünyada bir taraftan popüler kültür kavramı ile ilgili tartışmalar sürerken bir taraftan da popüler kültür üreticisi ve popüler kültür unsuru olarak pek çok kavram da bu tartışmaların içinde yer almaktadır. Bu kavramlar arasında spor ve özellikle de geniş kitleler üzerinde yarattığı büyük etki ile futbol dikkat çekmektedir. Son dönemlerde yine bir popüler kültür üreticisi olarak yeni bir kavram da bu tartışmalarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu kavram ise tüm dünya üzerindeki etkisiyle “sosyal medya” kavramıdır. Bu üç kavramın günümüzdeki yakın ilişkisi nedeniyle birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bu çalışmanın temel kavramlarından biri kültürdür. Doğan Özlem’e göre bu kavramı, insan yetiştirme ve eğitime anlamıyla ilk kez Romalı filozoflar, Cicero ve Horatius kullanmıştır (1992, 21). Romalı filozof, Cicero’nun kullandığı “cultura animi” terimi çiftçinin tarlasını ekip biçmesine paralel şekilde insanın eğitilmesi, işlenmesi anlamına gelmektedir. (Mejuyev 1987, 22). Raymond Williams kültür kelimesinin temelde üç kullanım şekli olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi “18. yüzyıldan itibaren bilişsel, manevi ve estetik gelişim sürecini ifade eden kültürdür. İkinci kullanım, birey ya da toplumun yaşam biçimini ifade eden kültür kullanımınıdır. Üçüncüsü ise düşünsel ve sanatsal etkinlik ürünleri anlamına gelen kültürdür. Üçüncü kullanımın, birinci kullanımın bir türevi olduğunu da iddia eden Williams, düşünsel ve sanatsal ürünlerin bilişsel, manevi ve estetik gelişimin birer neticesi olduğunu söylemektedir (2005, 110). Kültürle ilgili bilimsel çalışmalar “popüler kültür” kavramını da ortaya çıkarmıştır. Bigsby, popüler kültür kavramını hem sıradan insanlara yönelik anlamında kullanırken hem de genel olarak halk tarafından benimsenen ve yaygın manasında kullanmıştır (akt. Bektaş 1996, 125).

Çalışmanın temel kavramları arasında yer alan sporu ise Mustafa Erkal şöyle tanımlamıştır: “Spor, bir yarış ve rekabet ekseninde şekillenen, savaştı güçleri olgunlaştırmaya yönelik disiplinli ve kolektif bir oyun tarzıdır (1978). Amacı açısından sporun; “Eylem yetkisi, kendine güveni sağlama, sorumluluk alma, yaratıcı olma, performans, oyun, macera, sağlık ve zindelik ile toplumsal özellikleri geliştirme amacıyla yapıldığı söylenebilir” (Grössing 1991). Kurthan Fişek’e göre, spora yönelik olumlu yaklaşımlara karşın, spor olgusuna eleştirel çerçeveden bakanlar da bulunmaktadır. Sosyal bilimler alanında çalışan pek çok araştırmacı sporu; “Uluslararası zeminde siyasi etkinliği artırıcı bir propaganda aracı ya da bir “soğuk harp” aracı yani sıcak harbe hazırlık egzersizleri olarak değerlendirmektedir” (1983). Ayrıca, Kapitalizm, insanların “boş zamanlarını” paraya dönüştürebilmiş ve böylece “çalışma dışı zaman” yaşamın önemli bir parçası olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Dağtaş ve Dağtaş 2006, 7).

Taraftar kavramı ise futbolun öznelere biridir. Farklı tanımlarla ifade edilmeye çalışılan taraftarlık kavramı, “bazı özel spor tüketim objelerine aşırı bağımlılık olarak tanımlanmaktadır. Taraftarlık konusunda dünya genelinde akla gelen ilk spor dalının futbol olduğu tartışılmaz bir gerçektir. 2017 yılında yapılan ve 18 küresel pazarı kapsayan Nielsen anketinde her 10 kişinin dördünden fazlasının kendilerini futbol taraftarı olarak gördüğü sonucu elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle insanların yüzde 43’ü futbola “ilgi duyduklarını” veya “çok ilgilendiklerini” belirtmiştir. Futbolun en yakın rakibi ise yüzde 36 ile basketbol olmuştur (Bloomberg 2018). Bu nedendir ki, spor eksenli tartışmaların pek çoğu futbol ve futbol taraftarlığı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Talimciler taraftarlığı şöyle ifade etmektedir; “Kimlik oluşturma çabası, bireyin içinde bulunduğu dünyanın saldırılarından kendini korumak amacıyla geliştirdiği bir tür savunma mekanizmasıdır. Bu mekanizmayı bir topluluk seçerek bu toplulukla birlikte gerçekleştirmek bireye, tek başına gerçekleştirmekten daha fazla fayda sağlayacaktır. Böylece kişi ortak paydalar etrafında aynı dili konuşabildiği kişilerle bir araya geldiğinde kendisini güvende hissedecek ve dış dünyanın olumsuzluklarına bir grubun desteği ile karşı koyabilecektir” (2010, 11-109).

Taraftar kavramı üzerine tartışmalar sürerken sosyal medya her geçen gün yaygınlığını ve önemini artırmış ve yeni bir tartışma alanı yaratmıştır. Sosyal medya kavramı, üyelerine düşüncelerini ilgi ve bilgi paylaşım olanağının yanı sıra karşılıklı iletişim imkanı veren çevrimiçi araçlar ve internet sitelerini ifade etmek için kullanılan terimdir (Sayımer, 2009). Sosyal medyanın geleneksel medyaya oranla daha özgün bir yapıda olmasının nedeni, herhangi bir kullanıcının sosyal medya içeriği yaratabilmesi, iletiye yorum yapabilmesi ve katkı sağlayabilmesidir. Bireyler böylece yalnızca pasif izleyici veya okuyucu olmaktan çıkarak, doğrudan bilgi yayan kullanıcılara dönüşmüşlerdir. (Yağmurlu 2011, 16). Kullanıcılar sosyal medya sayesinde fikirlerini tüm dünya ölçeğinde paylaşabilme olanağına ulaşmışlardır. Bu araçlar hareketli görüntü ve fotoğraf siteleri, bloglar, wikiler ve sosyal ağ siteleri olarak sayılabilir. Fakat bireylerin ve kurumların bu araçlar içerisinde kullanmayı en çok tercih ettikleri; Instagram, Facebook ve Twitter gibi araçlardır (Aydın 2015, 83).

Kuramsal Temel

“Popüler” kavramı geçmişten günümüze taşınan yaygın kullanımıyla “halka ait”; modern dünya ile birlikte değişen yeni anlamıyla “herkesçe beğenilme, sevilme” veya “kitlelere özgü olma” gibi farklı anlamlar içermektedir. Popüler kültüre yönelik bilimsel çalışmaların artmasıyla bu kavram çerçevesinde farklı yaklaşımlar oluşmuştur. Erdoğan’a göre; popüler kültür kavramının dünya çapında kültürel, iktisadi ve politik boyutlarıyla değerlendirilmesi bu kavrama yönelik değerlendirmelerin geniş bir skalada gerçekleşmesine neden olmuştur. Popüler kültüre yönelik görüş ve değerlendirmelerin geniş bir alanda gerçekleşmesi yaklaşımların çeşitlenmesine de yol açmıştır (1999, 44). Bu nedenlerle popüler kültüre olumlu ve eleştirel eksenden yaklaşan kuramsal çalışmaların sayısı günbegün artmıştır.

Temel olarak popüler kültüre yönelik yaklaşımlar olumlu ve eleştirel olarak iki temel başlık altında toplanabilir. Popüler kültüre yönelik olumlu yaklaşımın önde gelen isimleri arasında John Fiske ile birlikte Edward Shils ve Herbert J. Gans yer alırken, eleştirel bakış açısına sahip isimler arasında ise; Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi Eleştirel Teorinin temsilcileri yer almaktadır.

Popüler kültüre yönelik olumlu görüşün önde gelen isimlerinden John Fiske ; popüler kültür kavramının, sadece egemenlerle ilgili olarak değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Fiske, popüler kültürün iktidarlara ait bir kültür olmadığını savunur. Çünkü popüler kültür yapısı gereği egemen güçlerin karşısında bir mücadele sahası yaratabilecek bir niteliktedir ve bu çerçevede toplumsal mücadelenin bir sonucu olarak gelişir (1999, 60). Fiske, kendi yaklaşımı içerisinde sıklıkla popüler kültürün direnişçi öğelerine, özgür kimliğine ve halkların katılımcılığına vurgu yapar. Popüler kültüre genel manada olumlu bir yaklaşım geliştiren Fiske, bu kültür türünün halkın iç dinamikleri neticesinde ortaya çıkan bir kültür oluşumu olduğunu da belirtir (Akt: Özer ve Dağtaş, 2011, 46). Popüler kültüre yönelik olumlu bakış açısına sahip diğer düşünürlerden Shils, kitle toplumu kavramını sanayi toplumu kavramıyla birlikte düşünmek gerektiğini, sanayileşmenin, toplumun dinamikleriyle paralel şekilde gelişen değişkenlerle bireysel gelişime katkı sağladığını savunur. Shills'e göre toplum yaşamının düzeyi, popüler kültürün hakim olduğu çoğulculuk esasına sahip toplumlarda, halk kitleleri dünya tarihinde ilk defa demokratik kitle kültürüne eriştiği için, fakirleşmekten ziyade zenginleşmektedir (Özer ve Dağtaş, 2011, 46). Gans ise popüler kültürün; toplumda doğrudan bir zorlama sonucunda oluşmadığını ve bu kültürü birey ve toplumun şekillendirdiğini belirtir. Ayrıca popüler kültürün bireylerin gerçek anlamda kimliklerine ulaşmalarında aracı olarak yaratıcı bir kimliğe erişmelerinde ve ifade yeteneklerinin gelişiminde yaralı katkıları bulunmaktadır (2005, 81).

Popüler kültür kavramına eleştirel yaklaşan isimler, olumlu yaklaşım geliştiren isimlerin tersine popüler kültürü; insanlara sunduğu gerçek olmayan hayat tarzları, mutluluklar ve suni tatminlerle bireyleri, tek boyuta sahip, eleştirel düşünme yetisinden yoksun hale getiren ve pasifleştiren değersiz bir kavram şeklinde görmektedirler. Ayrıca olumsuz yaklaşımlar, popüler kültürün alelade hazlar ve gereksiz bazı ilgilerin oluşturduğu suni, toplumsal gerçekliği yansıtmayan bir kültür olduğunu ifade ederek popüler kültür ile kitle kültürünü eşdeğer olarak değerlendirmektedirler. Eleştirel yaklaşımlardan bazıları, popüler kültürün egemen yapı içinde şekillendiğini savunur. Toplumun üyeleri olarak bireyler, popüler kültürü günlük yaşam içerisinde ve kültür endüstrisinin yarattığı metaları tüketerek şekillendirir. Ünsal Oskay bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Sosyal yaşamda toplumsal yaşamdaki hızlı değişim karşısında, kendini her ciddiye alışı sıkıntı ve umutsuzluk duygularına kapılan çağdaş insan, popüler kültür ve onun ikonolojisine gereksinim duymuştur. Çünkü popüler kültür ve ikonolojisi, düzenlenmesinde ve amaçlarının seçilmesinde söz sahibi olmadıkları reel dünya karşısındaki bağımlı kesimin yaşadıkları realiteyi, kendi günübirlik hayatları açısından anlamlandırmalarına yaramaktadır. Kapitalizmin pazar ilişkileri gereği, kitlelere tüketimin bir zevk, mutluluk ve prestij olduğunun benimsenmesiyle sanayi toplumunun mitlerini yücelten ikonoloji, meta fetişizminin de yaygınlaşmasına yol açmıştır.” (1982, 185). Popüler kültüre karşı eleştirel yaklaşımın en önemli cephesini oluşturan Frankfurt Okulu yani Eleştirel Kuram temsilcileri bu bakış açısının temel prensiplerini oluşturmuştur. Buna göre; popüler kültür ya başka bir ifadeyle kültür endüstrisi “Bireyin estetik yaratıcılığı ve kendi özgün üretiminden ziyade bir endüstri metası olarak tüketime sunulan ve bireylerin gerçek arzu ve beğenilerini yansıtmayan, üretilen kültürü dayatan bir olgu olarak değerlendirilir.” (Ayas 2015, 157-160).

Medya araçları popüler kültür ürünlerinin oluşarak kitlelere ulaşmasında belirleyici ve taşıyıcı bir role sahiptir. Bu sebeple medya popüler kültürün kitlelere yayılmasındaki en önemli etkidir. Popüler kültüre ait ürünlerin temelini teşkil eden eğlence ve merak öğeleri medyada önemli ölçüde yer bulmaktadır. Bugünün modern medyası ve onun araçları büyük oranda eğlence araçlarına dönüşmüştür. Kamusal nitelik taşıyan gelişmeler ve olaylara dair haberler medya içeriğinin sadece küçük bir bölümü meydana getirmektedir (Curran 1997, 146). Etkileşim sağlama özelliği ve kolay erişilebilirliği, sosyal medyayı, iletişim mecrasında günümüzün en önemli ve etkili medya araçları haline getirmiştir. Bu nitelikleri sosyal medya araçlarını diğer iletişim araçlarından ayıran en önemli özellikleridir. Dünya ile birlikte Türkiye’de de sosyal medya araçları vasıtasıyla insanlara güçlü bir şekilde enformasyon sunulmaktadır. Sosyal medyanın yarattığı bu etkileşim kapsamında gerek bireyler gerekse toplumlar arasında kültürel temas ve yakınlaşma, ortak ilgi alanları, yeni yaşam ve davranış biçimleri şekillenmekte, sanal kültürel ortamlar oluşmaktadır. Gündelik hayatta eğlenceden tüketim tercihlerine kadar birey ve toplum üzerinde yönlendirici etkisi bulunan sosyal medya ile popüler kültür, taraftar ve futbol gibi kavramları yakından ilişkilidir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışma popüler kültür, futbol ve taraftar ile birlikte sosyal medya kavramlarının kendi aralarındaki ilişkilerini ve bu ilişkilerdeki değişim sürecini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılarak futbol ve taraftar kavramı ile taraftarın sosyal medyadaki söylemleri popüler kültür ile ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Çalışmada Türkiye’de “üç büyükler” olarak isimlendirilen üç spor kulübünün en yaygın taraftar gruplarına ait olan, Facebook ve Instagram hesapları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yazılı ve görsel içeriğin bazı kriterler ve belirlenen amaç doğrultusunda, önceden belirlenen değişken ya da değişkenlerin ölçülmesi içerik analizi yöntemini ifade eder. Bu süreçte değişkenin ölçülmesi ve anlamlandırmasıyla sınıflama işlemi gerçekleştirilir. Metinde yer alan içerik ve değişkenler nesnel bir bakış açısıyla ele alınır. Böylece sistematik bir inceleme ile hedeflenen sonuca yönelik verilere ulaşılır. (Arslan 2014, 81).

Bu araştırmanın evreni; Türkiye’deki futbol taraftarlarının sosyal medya araçlarındaki hesaplarıdır. Araştırmanın örneklemini ise; Beşiktaş (Çarşı), Galatasaray (Ultraslan) ve Fenerbahçe (Genç Fenerbahçeliler) Spor Kulüplerinin en yaygın taraftar gruplarının Facebook ve Instagram hesaplarının 1 Temmuz 2018 ile 1 Temmuz 2019 tarihleri arasında gerçekleştirdikleri paylaşımlardır.

Çalışmada Fenerbahçe’yi temsilen incelenmek üzere seçilen “Genç Fenerbahçeliler” grubunun Facebook hesabını 1.877.688 taraftar takip etmektedir (Facebook, 2020), Instagram’da ise takipçi sayısı 341.000’dir (Instagram 2020). Galatasaray taraftarlarını temsilen “Ultraslan” taraftar grubunun sosyal medya sayfaları incelenmiştir. Bu grubun Instagram hesabında bulunan takipçi sayısı 2,1 milyon (Instagram, 2020), Facebook hesabındaki takipçi sayısı ise 3.143.032’dir (Facebook 2020). Beşiktaş’ı temsilen ise “Çarşı Grubu” seçilmiştir, bu hesabın Instagram’da 458 bin (Instagram 2020), Facebook’ta ise 464.195 takipçisi vardır (Facebook 2020).

Araştırmanın sınırlılıkları ise; “Araştırmanın gerçekleştirildiği grupların, tüm Türkiye çapında taraftarı bulunan üç İstanbul takımının taraftarlarının bulunduğu 3 taraftar grubuyla sınırlı olması” ve “Araştırmanın zaman kısıtlaması sebebiyle tüm medya platformlarının araştırılmasına imkan olmaması, sadece Facebook ve Instagram hesaplarının kullanılması”

Bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranacaktır:

Türkiye’deki üç büyük futbol taraftar grubunun popüler kültür ürünü olarak sosyal medya temsillerinin içeriği nedir?

Bulgular

Taraftar Gruplarının Paylaşım Konularına göre Facebook ve Instagram Yıllık Tablolarının Değerlendirilmesi

Yıllık Facebook ve Instagram tablolarından elde edilen veriler kullanılarak üç taraftar grubunun, “Karşılaştırmalı Facebook ve Instagram Tabloları” oluşturulmuştur.

Tablo 1. Taraftar Gruplarının Facebook Paylaşımlarının Konularına Göre Dağılımı

2018-2019	FACEBOOK					
	PAYLAŞIM KONUSU	FB Sayı	FB %	GS Sayı	GS %	BJK Sayı
Dini	8	1,6	6	1	2	0,4
Milliyetçi	20	4	27	4,8	15	2,8
Cinsiyetçi						
Siyasi						
Nefret söylemi / Küfür	3	0,6	6	1	1	0,2
Sosyal mesaj	14	2,8	16	2,9	33	6,3
Takıma/kulübe eleştiri	2	0,4	23	4,1	4	0,8
Oyuncu eleştiri (olumsuz)	1	0,2				
Oyuncu eleştiri(olumlu)	8	1,6	20	3,6	48	9,1
Farklı dilde paylaşım	4	0,8	11	2	7	1,3
Reklam /kampanya	16	3,2	6	1	12	2,3
Duyuru	143	28,5	68	12,2	149	28,2
Anma	53	10,6	17	3	33	6,3
Kutlama	30	6	2	0,4	11	2,1
Başsağlığı	9	1,8	7	1,2	9	1,7

Transfer	22	4,4	15	2,7	27	5,1
Rakiplere gönderme	18	3,6	29	5,2	20	3,8
Taraftar faaliyetleri grubu	49	9,8	116	20,8	33	6,3
Diğer	102	20,4	191	34,2	173	32,8
TOPLAM	501	100	558	100	528	100

Tablo 2. Taraftar Gruplarının Instagram Paylaşımlarının Konularına Göre Dağılımı

2018-2019		INSTAGRAM					
PAYLAŞIM KONUSU	FB	FB	GS	GS	BJK	BJK	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Dini	6	1	10	0,6	10	0,4	
Milliyetçi	21	3,6	66	3,8	93	3,9	
Cinsiyetçi							
Siyasi							
Nefret söylemi / Küfür	1	0,2	2	0,1			
Sosyal mesaj	9	1,6	24	1,4	60	2,5	
Takıma/kulübe eleştirisi			41	2,4	7	0,3	
Oyuncu eleştirisi (olumsuz)	1	0,2					
Oyuncu eleştirisi(olumlu)	13	2,3	62	3,7	468	19,9	
Farklı dilde paylaşım	5	0,9	15	0,9	9	0,4	
Reklam /kampanya	19	3,3	24	1,5	30	1,3	
Duyuru	68	11,8	427	25,2	269	11,4	
Anma	15	2,6	40	2,4	120	5,1	
Kutlama	5	0,9	8	0,5	43	1,8	
Başsağlığı	17	2,9	24	1,4	38	1,6	
Transfer	6	1	30	1,8	34	1,4	
Rakiplere gönderme	23	4	95	5,6	146	6,2	
Taraftar faaliyetleri grubu	332	59,6	302	17,8	203	8,6	
Diğer	32	5,5	522	30,8	823	35	
TOPLAM	577	100	1694	100	2353	100	

Çalışmada, taraftar kimliğinin yanı sıra, düşünce yapısı, alışkanlıkları ve hassasiyetlerini belirleyici konu başlıklarında kategoriler oluşturularak ilgili taraftar grubu hakkında bir takım sosyolojik çıkarımlar ile psikolojik bazı tahminler yapmamıza olanak sağlayacak bir kodlama gerçekleştirilmiştir. Bu kodlamalar neticesinde elde edilen rakamlar ise belli değerlendirmeler yapabilmemize olanak sağlamaktadır. Paylaşım konu başlıklarına göre oluşturulan tablolar aracılığıyla elde edilen verilerin daha kolay bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Kategori başlıklarından ilki dini paylaşımlar başlığıdır. Elde edilen paylaşım oranlarına göre taraftar gruplarının hepsi değişen oranlarda; bayram, kandil ve ramazan gibi önemli dini günleri paylaşımlarında kutlamıştır. Yine ilgili taraftar gruplarının hepsi Ramazan'da iftarlar organize etmişlerdir. Özellikle Çarşı Grubu, Ramazan süresince ihtiyaç sahibi ailelere gıda kolileri dağıtımını sosyal medya hesaplarından paylaşmıştır. Bu tür paylaşımlar dışında spesifik dini konularla ilgili herhangi bir paylaşım yapılmamıştır. Üç taraftar grubunun da tablolardaki oranlar arasında farklar haricinde dini paylaşımlar açısından birbirlerinden çok farklı yaklaşımları olduğu söylenemez.

Dünya ile birlikte Türkiye gibi ülkelerde de, popüler kültür tarafından din olgusu ve insanların dine bakış açıları farklı formlarda yeniden üretilmiştir. Bunun nedeni de dinin geniş kitleler üzerindeki etkisi nedeniyle popüler kültür içerisindeki unsurlar arasında yerini almasıdır. Ülkedeki muhafazakarlık söylemleriyle birlikte din olgusunun da popülerleşmesi ülkedeki grupların popüler din söylemleriyle ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gruplardan biri de şüphesiz spor ve özellikle de futbol taraftar gruplarıdır. Bu gruplar radikal söylemlerden uzak durarak ama dini açıdan önemli sayılan günleri kutlayarak popüler kültür içerisindeki dini söylemleri bir görev gibi yerine getirmektedirler.

Yıllık tablolar içerisindeki bir değer başlıkta ise milliyetçi paylaşımlar sınıflandırılmıştır. Her üç taraftar grubu da milli bayramlar ve şehit haberleriyle birlikte A milli takımın karşılaşmaları ile ilgili de benzer oranlarda paylaşımlar yapmışlardır. Taraftar gruplarının tamamı analiz edilen dönemdeki milli karşılaşmaların öncesi ve sonrasında çok sayıda paylaşımında bulunmuşlardır. Bu tebrikler arasında en yüksek beğeniyi ise A Milli Takım kadrosuna yer alan kendi takımlarından futbolcular almıştır. Milliyetçi başlığı adı altında gerçekleşen paylaşımlarda taraftar grupları özellikle şehit haberleri ile ilgili hassasiyet göstermişler ve şehit haberlerine yönelik olarak çoğunlukla Türk Bayrağı fotoğrafıyla birlikte başsağlığı mesajlarını hesaplarından paylaşmışlardır. Ayrıca, İzmir'de gerçekleşen terörist bir eyleme müdahale ettiği sırada şehit olan polis memuru Fethi Sekin, Karadeniz bölgesinde teröristleri görenek jandarmaya bildiren ve çıkan çatışmada esnasında hayatını kaybeden Eren Bülbül ve yine Güneydoğuda terörist bir eylemde yaşamını yitiren Aybuke Öğretmen gibi medyada gündeme gelen isimler de anılmıştır. Tablo incelendiğinde, Çarşı Grubu'nun bu başlık altındaki paylaşım sayısının özellikle Instagram hesabında diğerlerinin önünde olması dikkate çekmektedir. Bunun sebebi ise, özellikle milli bayramlarda ve 10 Kasım gibi günlerde bu taraftar grubunun birden fazla sayıdaki paylaşımları olmuştur. Bu nedenle milli bayramlara dair paylaşımlarda Çarşı grubunun diğerlerine nazaran daha duyarlı davrandığı söylenebilir.

Özellikle 1980 sonrası toplumlar üzerinde yönlendirici etkiye sahip olan din ve milliyetçilik gibi kavramlar yeniden üretilerek liberalleştirilme ve popülerleştirme çizgisine girmiştir. Toplumun büyük bölümü için büyük önem taşıyan bu olguların popüler kültür tarafından yeniden üretimi ve kitlelere taşınma süreci ise medya aracılığıyla gerçekleşmiştir. Medya vasıtasıyla popülerleştirilen milliyetçiliğin eğlence niteliğindeki tüketim kültüründen oluştuğu söylenebilir. Geçmişte kitle iletişim araçları ile gerçekleşen bu süreç günümüzde sosyal medyanın yarattığı mecralarda devam etmektedir. Bu alanlardan biri spor ve sporun önemli unsuru taraftarlardır.

Taraftar gruplarının paylaşımlarında doğrudan cinsiyetçi paylaşımlar görülmezken, bu taraftar grupları kadınlar gününü kutlamış, ayrıca kadına şiddete hayır benzeri sosyal mesaj içerikli bazı paylaşımlar yapmışlardır. Taraftar grupları toplumda oluşan kadına yönelik şiddete dair popüler duyarlılığı paylaşmakla birlikte, kadınlarla ilgili diğer toplumsal sorunlara ve kadın hakları mücadelesi konusuna kayıtsız kaldıkları ifade edilebilir. Öte yandan, kadına yönelik şiddet meselesinde hassasiyet göstererek kadınlara destek verir nitelikteki bu paylaşımlara karşın, taraftar gruplarının etkinliklerinde kadınların incelenen dönemde pek de yer almaması dikkat çekicidir. Bu nedenlerle taraftar gruplarının bugün hala erkek egemen bir yapı içerisinde hareket ettikleri söylenebilir. Popüler kültür medya aracılığıyla kadın, erkek ve cinsiyet kavramlarıyla birlikte popülerleşen feminizm kavramını da yeniden üretmektedir. Çalışmada elde edilen cinsiyetçilikle ilgili bulgular, temelinde politik nitelik taşıyan ve ciddi iddiaları bulunan feminizm kavramının popülerleştirilme sürecinin sosyal medyadaki spor içerikli mecralarda da devam ettiğine işaret etmektedir.

Taraftar grupları doğrudan siyasi bir partiyi veya görüşü temsil eden söylemlerden ve bu yöndeki paylaşımlardan uzak durdukları gözlemlenmektedir. Öte yandan bu grupların paylaşım içeriklerinde kullandıkları ifadeler her ne kadar marjinallikten uzak olsa da siyasi bakış açılarına dair bazı ipuçları da vermektedir. Örnek olarak; Fenerbahçe ve Galatasaray'ın tribün liderlerinden bazılarının "Reis" sıfatıyla çağırılması ve son dönemlerde reis kelimesinin milliyetçi muhafazakar görüşün benimseyerek kullandığı bir sıfat sayılması belirli bir algı yaratmaktadır. Beşiktaş taraftarlarının zaman zaman Türkiye'de sol kesime mal olmuş şarkı ve şiir paylaşımları, ayrıca çok sayıda Atatürk ve Cumhuriyet vurgusu taşıyan paylaşımın gerçekleştirilmesi Beşiktaş'ın, özellikle de Çarşı Taraftar Grubu'nun Türk spor kamuoyundaki cumhuriyetçi ve kısmen sol eğilimli algılanması pekiştirmektedir.

Popüler kültür olgusuyla yaygınlaştırılan kavramlardan biri de siyasettir. Yine medya vasıtasıyla oluşturulan popüler siyaset anlayışı kitleleri yönlendirme ve yönetmek için kullanılmaktadır. Demokratikleşme gibi popüler kavramların kitlelere taşınması ve siyasi partiler düzeyindeki çekişmelere indirgenen siyaset sayesinde yolsuzluklar, ekonomik sıkıntılar gibi toplumun gerçek politik sıkıntıları bir anlamda örtbas edilmektedir. Sosyal medyadaki spor mecraları da popüler politik kavramlar üzerinden gerçekleştirdikleri söylemleri ile bu duruma bir anlamda hizmet etmektedirler.

Taraftar grupları takımları veya kulüplerine yönelik az sayıda eleştirel içerikli paylaşım gerçekleştirmişlerdir. Bu eleştiriler bazen takımın tamamına yönelik gerçekleştirirken bazen de kulüpteki farklı kişi veya gruplara yöneltilmiştir. Bu konuda Ultraslan, diğer iki taraftar grubuyla kıyaslandığında daha çok paylaşım gerçekleştirmiştir. Özellikle “Liseciler¹” olarak isimlendirilen kulüp içi bir gruba karşı çok sayıda olumsuz eleştiri paylaşımı yapılmıştır. Örneğin; Ultraslan Grubunun Mart ayı içerisinde gerçekleştirdikleri paylaşımlar içerisinde “Galatasaray halkındır, lisecilerin değil!” başlıklı paylaşımlar hem Facebook hem de Instagram’da ikinci sırada yer almıştır.

Üç taraftar grubuna ait bir yıllık paylaşımlarda, kimi zaman kulübe yönelik eleştiriler paylaşılırken oyunculara yönelik bireysel herhangi bir olumsuz paylaşım gerçekleştirilmemiştir. Her üç taraftar grubu da bu şekilde kendi oyuncularına sahip çıkarken Fenerbahçe’nin Nisan ayında oynadığı maçlarda aldığı kötü sonuçlarla ligdeki iddiasını tamamen yitirmesi sonrası bütün takım oyuncularına yönelik olarak “Ağır mı geldi, büyük mü? Fenerbahçe tarihinin yüz karaları” başlığıyla bir paylaşım yapılmıştır. Bu paylaşım haricinde bir yıllık süreçte oyuncuları hedef alan herhangi bir mesaj paylaşımına rastlanmamıştır.

Tek tek futbolculara ya da teknik ekipten bir isme yönelik olumsuz eleştiri olmazken olumlu takımı motive etmeye yönelik paylaşımların yani olumlu eleştirilerin oranı ise bazı taraftar guruplarında %20’ye kadar ulaşmıştır. Bu yönde özellikle Çarşı Grubu’nun paylaşımları dikkat çekici niteliktedir. Bu durum yıllık tablolara da yansımış ve Çarşı Grubu hem Facebook hem de Instagram sayfalarında oyuncularla ilgili en çok olumlu içerik paylaşan taraftar grubu olarak öne çıkmıştır. Bu başlıkta ikinci sırayı Ultraslan alırken üçüncü sıra, Genç Fenerbahçeliler’in olmuştur. Bu kategoride Çarşı Grubu’nun en çok paylaşım yaptığı futbolcu Ricardo Quaresma iken, Japon Futbolcu Kagawa ile ilgili de oldukça fazla sayıda paylaşım olmuştur. Futbolcular haricinde Teknik Direktör Şenol Güneş’le ilgili de destekleyici nitelikteki paylaşım sayısı oldukça çoktur. Galatasaray cephesinde ise en çok olumlu paylaşım alan isim açık ara Teknik Direktör Fatih Terim olurken, Emre Akbaba hakkındaki olumlu paylaşımların miktarı da oldukça fazladır. Fenerbahçe’de ise isimlere yönelik olumlu paylaşımlardan en büyük payı Başkan Ali Koç ve Teknik Direktör Ersun Yanal alırken futbolculardan Mehmet Topal gibi isimlerin aldığı paylaşım miktarı dikkat çekici düzeydedir.

Taraftar paylaşımlarının içinde transferler de dönemsel olarak yer bulmuştur. Transfer paylaşımlarında en dikkat çekici olanlar; Fenerbahçe ve Galatasaray arasında bir gerileme de yol açan Emre Akbaba’nın Galatasaray’a transferi, Şenol Güneş’in takımdan ayrılarak Milli Takım’ın başına geçme süreci ve Ersun Yanal’ın Fenerbahçe’ye yeniden teknik direktör olarak dönmesidir. Burada rekabet ve tartışmalara yol açan transfer faaliyetlerinin öne çıktığı söylenebilir. Diğer transferlerin ise çok fazla paylaşıma değer bulunmadığı ifade edilebilir. Bu noktada eklemek gerekir ki; popüler kültür müzik, sanat, medya ve spor gibi alanlarda yarattığı popüler kültür ikonları ile kendi yeniden üretim sürecini devam ettirir. Bu anlamda münferit örnekleri dışında, insanlığa katkıları sadece sportif yetenekleri ile sınırlı olan ve bu yeteneklerinin karşılığında binlerce maden işçisi veya yüzlerce profesörün yıllık kazançlarından fazla transfer ücretleri alan sporcular sosyal medyada da toplumsal sorunların çok ötesinde ilgi görmektedir.

Seçilen taraftar gruplarının tamamı kendi sosyal medya hesapları üzerinden anma mesajları da yayınlamışlardır. Bu paylaşımlarda dikkat çeken en önemli nokta ise; tüm grupların rakip takımlardan bir futbolcuyu, hatta bir taraftarı anmasıdır.

Taraftar gruplarının paylaşımları arasında gerek kendi takımlarından gerekse rakip takımlardan bazı isimlerin özel günlerine yönelik kutlama mesajları yayınlanmıştır. Doğum günü, evlilik, nişan vb. özel günlerde yayınlan mesajlar genellikle oyuncular ve teknik ekipten bazı isimlere yönelik iken çok sık olmasa da spor camiası dışından isimler için de paylaşımlar gerçekleştirilmiştir. Birliktelik ve dostluk ruhunu pekiştiren kutlama ve anma paylaşımlarının çokluğu sosyal medya taraftar grubu hesaplarının taraftar gruplarının birliktelik ruhuna katkıda bulunma amacıyla örtüşmektedir.

Taraftar grupları kendi kulüpleri ve takımları içerisinde vefat haberlerinin yanı sıra rakip takımlardaki ölümler için de başsağlığı mesajları yayınlamışlardır. Bu başlıktaki paylaşımların sadece sporcularla sınırlı kalmamış olması önemlidir. Her üç taraftar grubu da Türkiye’de, hatta dünyada yaşanan büyük felaketler sonrası oluşan can kayıplarına yönelik taziyeler paylaşmış, bu felakatlere karşı sessiz kalmamışlardır.

Taraftar gruplarının zaman zaman kamuoyunun gündeminde yer alan kadına şiddet, çocuk istismarı gibi, son dönemlerde bütün toplumsal kesimlerce hassasiyet gösterilen toplumsal konulara yönelik paylaşımları özellikle dikkat çekmektedir. Örneğin; Genç Fenerbahçeliler Facebook hesabında Temmuz ayının en çok beğeni alan ikinci paylaşımına baktığımızda gerçekleştiği dönemde medya gündemini günlerce meşgul eden çocuk istismarı ve cinayetleri haberlerine tepki içerikli paylaşım olduğu görülebilir. Öyle ki takipçilerden 4.600 beğeni alan paylaşım, Fenerbahçe taraftarı açısından oldukça önemli sayılan “Dünya Fenerbahçeliler Günü” kutlama paylaşımını dahi geride bırakmıştır.

Yine Ultraslan taraftar grubunun Temmuz ayı Facebook paylaşımları içerisinde en çok etkileşim alan paylaşımlar incelendiğinde çocuk istismarları ve cinayetlerinin protesto edildiği paylaşım spor dalları ile ilgili paylaşımları geride bırakarak 18.000 beğeni ile ilk sırada yer almıştır.

¹Liseciler, Galatasaray Lisesi yönetimi ve mezunlarından oluşan Galatasaray Kulübü Yönetimi üzerinde etkili olan bir gruba verilen isimdir.

Siyah beyazlı taraftar grubu Çarşı ise çocuk istismarına dikkat çekmek amacıyla Spor Toto Süper Ligi'nin 30. haftasında oynanan Ankaragücü maçında bir dakikalık sessizlik çağrısında bulunmuş ve maç öncesi sosyal medya hesabından sık sık bu konuda duyuru yayınlamıştır.

Ancak, taraftar gruplarının toplumsal konulara karşı gösterdikleri hassasiyetin kadına şiddet ve çocuk istismarı gibi bütün toplum kesimlerince onay gören konuların dışına çıkmadığını da özellikle belirtmek gerekir. Diğer toplumsal konularda, politik konularda olduğu gibi, her üç taraftar grubunun da polemik yaratabilecek ya da riskli gördükleri alanlara girmemeye özen gösterdikleri ve bu alanlarda paylaşımlarda bulunmaktan imtina ettiklerini söyleyebiliriz. Medya ve sosyal medya gibi popüler kültür üreticileri vasıtasıyla siyaset, din ve milliyetçilik cinsiyetçilik gibi kavramları popülerleştiren ve bir anlamda içerlerini boşaltan popüler kültür gerçek sorunların doğru algılanmasını ve bu sorunlara yönelik uzun vadeli ve etkili çözümler geliştirilmesini ve bu yöndeki toplumsal hareketlerin oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle sosyal medya içerisindeki birçok mecrada olduğu gibi spor eksenli gruplarda da toplumsal sorunlara yönelik söylemler yüzeysel ve popülist bir çizgide oluşmaktadır.

Taraftarların kamuoyundaki imajlarının aksine nefret söylemi, küfür veya hakaret içeren paylaşım sayıları yok denecek kadar azdır. Kitle iletişim araçlarında şiddet ve kavga görüntüleriyle gündeme gelen tribünlerde rakiplere küfürler eden ve nefret kusan taraftar görüntüsü, sosyal medya araçlarında farklı bir profille karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya hesaplarında rakiplerine göndermelerde bulunan taraftar grupları, bazen de rakip kulübe teşekkür edebilme centilmenliğini göstermektedirler. Analize konu olan 1 yıllık dönemde bunun en güzel örneklerinden biri Çarşı Grubu'nun 25 Eylül 2018 tarihinde Facebook hesabında yayınladığı ve o ay en çok beğeni alan paylaşımlarda ilk sırayı alan paylaşımıdır. "Teşekkürler Fenerbahçe" başlığı ile yayımlanan paylaşımın içeriği şöyledir: "24 Eylül 2018 Pazartesi günü Beşiktaş'ımızın, Fenerbahçe ile Şükrü Saracoğlu Stadı'nda yaptığı maçta tribünlerde bize ayrılan yeri aldık. Tribünlere girdiğimiz andan ayrılanaya kadar büfenin açık olması, tribünde su satışı yapılması, tuvaletlerde suların kesilmemesinin temin edilmesi nedeniyle yetkililere teşekkür ederiz. Ayrıca deplasman tribünlerine zulüm ve eziyet olan, özellikle yerleştirilmiş hoparlörle sürekli marş ve müzik yayını gibi ilkel ve basit bir olaya yeltenmeyen Fenerbahçe Yönetimi'ne bilhassa teşekkür ederiz."

Toplum tarafından birbirlerine düşman olarak algılanan taraftar gruplarının rakiplerine teşekkür paylaşımını sosyal medya hesapları üzerinden gerçekleştirmesi ve bu paylaşımın o ay içerisinde en çok beğenilen paylaşım olması dikkat çekici niteliktedir.

Rakip kulüplere yönelik olarak gerçekleştirilen teşekkür paylaşımları haricinde rakip kulübün taraftarı ve taraftar gruplarına ilişkin olumlu paylaşımların miktarı da önemli sayılabilecek seviyede gerçekleşmiştir. Bu bağlamda en dikkat çekici örnek Koray Şener olayıdır. Kasım ayı içerisindeki Fenerbahçe – Galatasaray derbisi sırasında kalp krizi geçirerek hayatını kaybeden Koray Şener adlı Fenerbahçeli taraftar, Çarşı Grubunun sosyal medya hesaplarında da anılmış ve bu paylaşım Kasım ayında Çarşı grubunun Instagram hesabında en çok beğeni toplayan paylaşımlarda arasında birinci sıradadır. Ayrıca, Ultraslan Grubu ise Fenerbahçeli Koray Şener'i toplam üç paylaşımında anarak cenaze törenine de katılmışlardır.

Yine burada makro düzeydeki toplumsal sorunların algılanması ve ortak toplumsal çözümlerin üretilmesinden çok münferit olaylar üzerinden dostluk ve barış mesajları verilmektedir. Popüler kültürün yönlendirici ve yönetici etkisi, aslında bir araya geldiklerinde büyük etki yaratabilecek çaptaki toplumsal grupların popüler kültür üreticisi olan sosyal medyada açıkça görülmektedir.

Sosyal medya hesaplarında nefret söylemi kategorisi altında yapılan paylaşımlardan en sert olanları, rakip takımların birbirlerine yönelik değil, daha çok Futbol Federasyonu'nun yanı sıra Merkez Hakem Komitesi ile hakemlere yönelik gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Zaman zaman hakarete varan paylaşımlarla eleştirilen bu spor kurumlarına aynı sezon içerisinde rakip üç takımın taraftar gruplarının benzer paylaşımlar yapmış olmaları düşündürücüdür.

Taraftar grupları az da olsa yabancı dilde de paylaşımlar gerçekleştirmişler ve bu paylaşımlar ortalama %1 gibi düşük seviyelerde kalmıştır. Yabancı dilde paylaşımlar arasında en çok İngilizce ve Portekizce tercih edilmiştir. İngilizce küresel çaptaki yaygınlığı, Portekizce ise Türkiye'de futbol oynayan Brezilyalı ve Portekizli oyuncu sayısının fazlalığı nedeniyle tercih edilmiş olması muhtemeldir.

Taraftar grupları kendileri kampanyalar organize ettiği gibi kulüplerin düzenlediği bazı kampanyalara da sosyal medya sayfalarından destek olmuşlardır. Bazen de kulüplerin lisanlı ürünlerini sayfalarında tanıtmışlardır. Bunlar haricinde üç taraftar grubu da kendi sosyal medya hesaplarını kâr amaçlı ürün tanıtımı gibi ticari amaçlarla kullanmamışlardır.

Paylaşımların tamamına baktığımızda en yüksek orana sahip başlıklar arasında duyurular bulunmaktadır. Taraftar grupları maç programları, maç dışı etkinlikler, maç skorları, puan durumları gibi paylaşımları bu başlık altında yüksek miktarda gerçekleştirmişlerdir. Bu durum sosyal medya hesaplarının, taraftarlarca kulüp faaliyetleri ve diğer etkinlikler konusunda kulüp taraftarlarını geliştirmelerden haberdar etmek amacıyla kullanıldığını net bir şekilde göstermektedir.

Tüm taraftar grupları liglerdeki çekişmenin arttığı dönemlerde sosyal medya üzerinden birbirlerine göndermeler de yapmışlardır. Fakat bu paylaşımlarda taraftar grupları birbirlerine yönelik sert söylemleri az sayıda dile getirirken, bu göndermeler özellikle Türkiye Futbol Federasyonu (TFF), Merkez Hakem Komitesi (MHK) ve hakemler üzerinde yoğunlaşmış ve zaman zaman da sertleşmiştir.

Taraftar gruplarının sosyal medya paylaşımlarındaki en yüksek oranlarından biri de taraftar grubu faaliyetleri oluşturmuştur. Bu başlıklarda; deplasman yolculukları, tribün etkinlikleri gibi faaliyetlerle birlikte sosyal yardım içerikli organizasyonlar, köy okullarına kütüphane kurulması gibi sosyal sorumluluk kampanyaları ile ilgili paylaşımlar gerçekleştirilmiştir. Taraftar

gruplarının sosyal sorumluluk kampanyalarına destek veren bir eğilim içerisinde oldukları ve bununla birlikte sportif etkinlikleri takip etmek amacıyla organize olmakta sosyal medya araçlarını etkin bir biçimde kullandıkları görülmektedir.

Spor Dallarına Göre Taraftar Gruplarının Facebook ve Instagram Paylaşımları Yıllık Tablolarının Değerlendirilmesi

Yıllık Facebook ve Instagram tabloların ardından 3 taraftar grubunun yıllık verileri kullanılarak karşılaştırılmalı Facebook ve Instagram tabloları oluşturulmuştur (Tablo 3 ve 4).

Tablo 3. Taraftar Gruplarının Spor Dallarına Göre Facebook Paylaşımlarının Dağılımı

2018-2019	FACEBOOK					
Spor dallarına göre paylaşım oranı	FB	FB	GS	GS	BJK	BJK
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Futbol içerikli	231	46,1	387	69,4	360	62,3
Basketbol içerikli	47	9,4	30	5,4	9	1,6
Voleybol içerikli	14	2,8	15	2,7	3	0,5
Diğer spor dalları	2	0,4	4	0,7	12	2,1
TOPLAM	294	58,7	436	78,2	384	67,5

Tablo 4. Taraftar Gruplarının Spor Dallarına Göre Instagram Paylaşımlarının Dağılımı

2018-2019	INSTAGRAM					
Spor dallarına göre paylaşım oranı	FB	FB	GS	GS	BJK	BJK
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Futbol içerikli	376	65,1	1132	66,8	1352	57,5
Basketbol içerikli	72	12,5	110	6,5	26	1,1
Voleybol içerikli	14	2,4	59	3,5	1	0,04
Diğer spor dalları	2	0,3	10	0,6	14	0,6
TOPLAM	464	80,3	1311	77,4	1393	59,24

Tablolarda spor dallarına göre sınıflandırma incelendiğinde paylaşım oranlarında öngörülen şekilde futbol birinci sırayı alırken, diğer spor dallarının paylaşım oranları o takımın başarısı ile paralel şekilde gerçekleşmiştir. Facebook ve Instagram hesaplarındaki toplam yüzdeler incelendiğinde futbol içerikli paylaşımları %68,1 oranla en fazla Ultraslan Grubu'nun gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu oranının oluşmasındaki en önemli sebep Galatasaray futbol takımının Süper Lig'deki şampiyonluk iddiasını sezon bitimine kadar sürdürerek ligi şampiyon olarak tamamlamasıdır. Genç Fenerbahçeliler ve Çarşı grubunun sayfalarındaki paylaşımlar ise sezona futbol ağırlıklı başlamış, fakat Lig'deki iddianın yitirilmesiyle sezon sonunda azalma eğilimine girmiştir. Buradan hareketle sosyal medyadaki taraftar desteğinin miktarındaki belirleyici unsur sportif başarı olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca sosyal medyada daha çok başarılı sonuçların paylaşılmasının öne çıktığı da söylenebilir.

Basketbol ile ilgili paylaşımlarda da belirleyici faktör futbola benzer şekilde takım başarısıdır. Örnek olarak; Fenerbahçe Basketbol takımının hem Türkiye Liginde hem de Euroleague'deki başarısı paylaşım sayılarının açık şekilde Çarşı ve Ultraslan gruplarının sosyal medya sayfalarındaki oranların üstünde gerçekleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle net bir şekilde ifade edilebilir ki; basketbol Türkiye'de futboldan sonraki en popüler ikinci spor dalıdır.

Taraftar gruplarının sayfalarındaki paylaşım oranlarına göre; voleybolda Ultraslan ilk sırada yer almaktadır. Genç Fenerbahçeliler de Ultraslan'a yakın bir oranda sosyal medya paylaşımı gerçekleştirirken, Çarşı Grubu voleybol paylaşımlarının oranının ise oldukça düşük olduğu gözükmektedir. Sonuçların da açıkça gösterdiği gibi voleybola yönelik ilgi üç büyük taraftar grubu açısından da Avrupa kupalarındaki başarı ile paralel şekilde değişmektedir.

Futbol, basketbol ve voleybol dışındaki spor dallarında gerçekleştirilen paylaşım sayılarının her üç taraftar grubu paylaşımlarında da oldukça düşük oranda gerçekleşmiş olması, amatör ve bireysel sporlara Türkiye'deki taraftarın bakış açısını yansıtmaları

açısından önemlidir. Bu başlık altında oldukça düşük oranda yapılan paylaşımlar; hentbol, boks, güreş ve okçuluk gibi spor dallarına yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle taraftar gruplarının, futbol başta olmak üzere popüler spor dallarına büyük ilgi gösterirken, amatör spor dallarına ise çok büyük ve kamuoyunda gündem yaratan bir başarı olmadığı sürece ilgi göstermedikleri net şekilde görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarih boyunca devam eden spor etkinlikleri ve özellikle küreselleşen futbol günümüzde sadece bir oyun veya spor olmaktan öte bir endüstri haline dönüşmüştür. Bu değişim süreci dünya ile birlikte Türkiye'yi de etkileyerek futbolu ülkenin en önemli gündem başlıklarından birine dönüştürmüştür. Futbolu bu denli önemli yapan temel neden ise bu spor dalına her yaştan, her cinsiyetten ve her toplumsal tabakadan gösterilen kitlesel ve eril ilgidir. Bireylerin bu ilgisi zamanla yalnızca "ilgi" sözcüğü ile anlatılamayacak oranda artarak; izleyici, taraftar, fanatik, holigan gibi kavramları da yaratıp tartışmaya açmıştır.

Bu çerçevede bütün dünyada şöhrete ve kendine has bir kültüre sahip bazı taraftar grupları gibi Türkiye'de de ünlü taraftar grupları oluşmuştur. Ülkemizde "Üç Büyükler" olarak bilinen Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş kulüpleri de birden çok taraftar grubuna sahip kulüplerdendir. Bu çalışma için seçilen taraftar grupları Genç Fenerbahçeliler, Ultraslar ve Çarşı bu gruplar arasında en önemli olanlarıdır. Yıllardır Türk sporunda adından söz ettiren bu taraftar grupları belli etkinliklerle üye sayılarını arttırarak daha da güçlü hale gelmişlerdir.

Geleneksel medyanın yanı sıra günümüzde tüm dünyada çok büyük ilgi gören sosyal medya araçları taraftar grupları tarafından da hızlı bir şekilde benimsenerek taraftarın yeni buluşma mecraları haline gelmişlerdir. İşte taraftarların bulunduğu bu sanal ortamlar taraftar gruplarının bir anlamda kendine özgü yönlerini de sergiledikleri birer mecraya dönüşmüştür. Yıllarca televizyonda maç sonrası yorumları izleyen taraftar, artık o tek taraflı iletişim modeline alternatif olarak sosyal medyayı ve sosyal medyadaki taraftar gruplarının sayfalarını keşfetmiştir ve bu keşif sonrası sosyal medya taraftar için bir bağımlılığa dönüşmeye başlamıştır.

Yüzeysel bakış açısıyla belki yanlış ya da eksik değerlendirme yapılan taraftar grupları hakkında doğru yorumlar yapabilmek için söz konusu sosyal medya hesapları üzerinde derinlemesine bir analiz yapmak gerekmektedir. Türkiye'de üç büyükler olarak isimlendirilen Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın en yaygın taraftar gruplarının seçildiği bu çalışmada taraftarların toplumsal konulara, kendi takımlarına ve rakip takımlara karşı bakış açıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kulüplerin kendi resmi sosyal medya hesaplarına oranla taraftar gruplarının sosyal medya hesapları daha bağımsız ve taraftar profilini daha açık yansıtan mecralar olarak varsayılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bu taraftar gruplarının sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları kendi bakış açıları ve yaklaşımlarını yansıtmaları açısından önemlidir. İçerik analizleri belirli kategorilerde ve belirli zaman aralıklarında gerçekleştirildiğinde taraftar gruplarının karakteristik özellikleri ortaya çıkmaktadır.

Popüler kültür bireyleri ve toplulukları etkisi altına alırken bunu belli araçlarla gerçekleştirmektedir. Bu araçlardan biri de kuşkusuz medyadır. Geçmişte kitle iletişim araçları ile kitlelere aşılana popüler kültür unsurları son yıllarda dijital teknolojilerdeki gelişmelerin yarattığı sosyal medya olgusu ile kitlelerle buluşmaktadır. Popüler kültür üreticisi olarak sosyal medya vasıtasıyla toplumsal bünyeye daha kolay bir şekilde nüfuz edebilen popüler kültür bu şekilde olayları, sosyal ve politik gelişmeleri, yaşam koşullarını, yani aslında hayatın bütünü anlamlandırma sürecinde yönlendirici olabilmektedir. Yaşam tarzları üzerinde de belirleyici rol oynayan sosyal medya insanlar açısından yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde her demografik profilden kullanıcılar sosyal medya araçlarıyla içerik üreticisi, aynı zamanda da tüketicisi konumundadır. Popüler kültürün oluşturulması ve aktarılmasında önemli bir rol oynamayan sosyal medya taraftar gruplarına yeni bir kamusal alan açarak bir popüler kültür unsuru olarak futbolun saha dışında da yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Özetle, kendisi de popüler kültür unsuru olan futbol ve yine popüler kültürün bir üreticisi olan sosyal medya arasındaki ilişkide karşılıklı ve birbirini besleyen bir durumdan söz etmek mümkündür. İkinin de rakamsal boyutları ile ayrılmaz birer stratejik ortak haline geldikleri şüphesizdir. Bu çalışmada da görülmektedir ki; yıllarca şehirlerin belli bölümlerinde, caddelerde ve tribünlerinde etkinlikler düzenleyen, sınırlı pankartlarla kendilerini ifade etmeye çalışan, geleneksel medyada tek taraflı iletişimde daha çok izleyici olarak yer alan taraftar için artık yeni bir yaşam alanı vardır, o da sosyal medyadır. Taraftar artık nispeten daha özgür bir mecrada kendini daha farklı ve güçlü bir şekilde ifade edebilme olanağı bulmaktadır. Taraftar bu sanal ortamlarda daha geniş çaplı organizasyonlar yapabilmekte, hasta bir çocuk için kan duyurusu veya sosyal mesaj içeren paylaşımlar yayınlatabilmektedir. Popüler kültür unsuru olan futbol kültürünün içindeki muhalif taraflar hatta halk kültürünün değerleri zaman zaman taraftar gruplarının sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarına yansımaktadır. Örneğin halk kültürünün önemli isimlerinden ünlü ozan Neşet Ertaş ve muhalif kimliğiyle bilinen ve yine Anadolu halk kültürünün büyük ozanı Mahzuni Şerif de bu paylaşımlarla anılmıştır.

Sosyal medyada spor dışında çok farklı konularda da kendini ifade etme şansı bulan taraftar için bu alanı cazip kılan en önemli imkanlardan biri de kuşkusuz etkileşim olmuştur. Milyonlarca taraftarın bir araya geldiği bu mecradaki paylaşımlarda her bir taraftar görüşlerini yazabilmekte ve tartışmalara ortak olabilmektedir. Bu yönleriyle taraftarların yeni ve popüler yaşam alanları sosyal medya platformlarıdır.

Çalışmada, bu yönleriyle sosyal medyayı yani sanal tribünleri dolduran futbol taraftarı Türkiye kamuoyunun kafasındaki klasik taraftar algısının dışında bir profil çizmektedir. Başka bir deyişle gerçek tribünlerdeki; lümpen, futboldan başka düşüncesi, işi gücü olmayan, düşünmeyen, kitap okumayan taraftar algısı sosyal medyada örgütlenerek köy okullarına kütüphaneler kuran, kadına şiddete karşı çıkan, Nazım Hikmet şiirleri paylaşan profillere dönüşmüştür. Öyle ki bu taraftar gruplarını sosyal medya

hesaplarında paylaştıkları sosyal mesaj taşıyan paylaşımları zaman zaman futbol içerikli paylaşımların önüne geçmiştir. Kısaca formalı, atkılı taraftarların doldurduğu “Eski Açıklar” koltuklarını, sanal tribünlere bırakarak yeni bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir.

Sonuçta, popüler kültür perspektifinden popüler kültürün bir üreticisi olan sosyal medya ile spor kavramı arasındaki derin ve karşılıklı ilişkide küreselleşme sürecinin önemli düzeyde etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Küreselleşme kavramının etkisiyle hız kazanan spordaki endüstriyelleşme süreci yeni bir aktör daha yaratmıştır. Bu aktör kısa zaman öncesine kadar konvansiyonel medya iken bugün dijitalleşmenin yarattığı sosyal medya olgusu da spor ve özellikle futbol alanındaki etkisini günden güne artırmaktadır. Başta futbol olmak üzere popüler spor dallarının değişmez ögesi olarak taraftarın, popüler kültür üreticisi olan sosyal medya araçlarındaki tribünlerde eski imajından farklı bir profil sergilediği de açıktır. Fakat sanal dünyadaki bu profilin ne kadar derinlik ve gerçeklik içerdiği, başka bir deyimle popülist olup olmadığını ölçmek ve değerlendirmek ise oldukça güçtür. Bu noktada din, milliyet, cinsiyet, siyaset ve etik gibi birçok olguyu medya unsurları vasıtasıyla yeniden üreterek topluma aktaran popüler kültür aynı zamanda bu olguların derinliğini yok ederek bir anlamda içeriğini boşaltmıştır. Tüm bu olguların popülerleştirilmesi insanlığın ve toplumların gerçek sorunlarına etkili ve dönüştürücü tepkiler vermesini engellemektedir. Gerçek sorunlar karşısında gösterilen yüzeysel tepkiler popüler kültürün güçlenmesini, dolayısıyla kapitalizm ve küreselleşmenin devamını sağlamakta ve egemen sınıfların toplumlar üzerindeki tahakkümünü pekiştirmektedir. Bu yönleriyle spor gibi unsurlarla insanlara yapay ve göstermelik mutluluklar sunan popüler kültür, bir anlamda insanlığın uzun vadeli ve gerçek mutluluğa ulaşmasını da engellemektedir.

Öte yandan futbol taraftarlığının politik ve kültürel kimlikle nasıl eklemlendiğine dair dünyada farklı örnekler bulunmaktadır. Politik ve hatta dinsel kimlikleri üzerinden algılanan ve spor alanındaki başarılarından çok şöhretlerini bu muhalif özellikleri vasıtasıyla elde etmiş birçok kulüp bulunmaktadır. İtalya’da Roma-Lazio, İskoçya’da Celtic-Glasgow Rangers, Arjantin’de Boca Juniors–River Plate, İngiltere’de Liverpool–Everton rekabetleri gibi çok sayıda örnek bu özellikleriyle spor dünyasında yer almaktadırlar. Bu taraftar grupları gibi yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye’de de bazı kulüplerin bazı taraftar grupları da çok marjinal düzeyde olmasa da belli politik kimliklere sahiptirler. Bunlardan biri ünlü BJK taraftar gruplarının en büyüğü olan Çarşı grubudur. Cumhuriyetçi ve merkez sola yakın çizgisiyle bilinen Çarşı grubunun sosyal medyadaki söylemleri de bu çalışmada elde edilen sonuçlarda da açıkça görüldüğü gibi bu imajını pekiştirir niteliktedir.

Kaynakça

- Arslan, Ş. (2014). Yerel Politikacıların Sosyal Medya Kullanımı: Büyükşehir Belediye Başkanlarının Günlük Sosyal Medya Kullanımlarının İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi \ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ayas, G. (2015). Müzik Sosyolojisi: Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartışmalar. İstanbul: Doğu Kitabevi
- Aydın, Ali F. (2015). Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Medyaya İlişkin Bir Değerlendirme. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi 9, 78-92.
- Bektaş, A (1996). Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bloomberg. 2018. “Soccer Is the World’s Most Popular Sport and Still Growing” Corrected Time 12 June 2018 [https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-06-12/soccer-is-the-world-s-most-popular-sport-and-still-growing#:~:text=More%20than%20four%20out%20of,2.\)](https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-06-12/soccer-is-the-world-s-most-popular-sport-and-still-growing#:~:text=More%20than%20four%20out%20of,2.))
- Curran, J. (1997). Medya ve Demokrasi. Ankara: Ark Yayınları
- Dağtaş, B. ve Dağtaş, E. (2006). “Tüketim kültürü, yaşam tarzları, boş zamanlar ve medya üzerine bir literatür taraması.” Eğitim Bilim Toplum Dergisi 4(14), 303-349.
- Erdoğan, İ. (1999). Popüler Kültür ve İktidar. Ankara: Vadi Yayınları
- Erkal, M. (1978). Sosyolojik Açından Spor. İstanbul: Kutsun Yayınevi.
- Facebook. 2020. “GençFB Facebook Hesabı” <https://www.facebook.com/gençfb>
- Facebook. 2020. “Ultraslan Facebook Hesabı” <https://www.facebook.com/ultraslan>
- Facebook. 2020. “ForzaBeşiktaş Facebook Hesabı” <https://www.facebook.com/Forzabesiktas>
- Fiske, J. (1999). Popüler Kültürü Anlamak, S. İrvan (çev), Ankara: Ark Yayınları.
- Fişek, K. (1983). Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi. Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- Gans, H. J. (2005). Popüler kültür ve yüksek kültür (Çev: E. Onaran İncirlioglu), İstanbul: Yapı Kredi.
- Grössing, S. (1991). “Beden-Spor-Hareket.” 1. Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Sempozyumu (19-21 Aralık, İzmir) Bildiri Kitabı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Okul İçi Beden Eğitimi Spor ve İzcilik Dairesi Başkanlığı, 47-54.
- Instagram. 2020. “GençFB Instagram Hesabı” https://www.instagram.com/gençfb_org/?hl=tr
- Instagram. 2020. “Ultraslan Instagram Hesabı” <https://www.instagram.com/ultraslan/?hl=tr>

- Instagram. 2020. "ForzaBeşiktaş Facebook Hesabı" <https://www.instagram.com/forzabesiktas/?hl=tr>
- Mejuyev, V. (1987). Kültür ve Tarih. Ankara: Başak Yayınları.
- Oskay, Ü. (1982). Çağdaş Fantazya. İstanbul: Der Yayınları.
- Özer, Ö. ve Dağtaş, E. (2011). Popüler Kültürün Hakimiyeti. Konya: Literatürk Yayınları.
- Özlem, D. (1992). Kültür felsefesi, Felsefe Tartışmaları. İstanbul: Kent Basımevi.
- Sayımer, İ. (2009). Sanal Ortamda Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Talimciler, A. (2010). Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Williams, R. (2005). Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yağmurlu, A. (2011). Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya. Selçuk İletişim 7(1), 5-15.



Kitap Okuma Dersi Alan Hemşirelik Öğrencilerinin Kitap Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumları

Attitudes Towards Book Reading Habits Of Nursing Students Taking Book Reading Courses

Belgin ŞEN ATASAYAR*, 

*Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, belginseatasayar@outlook.com, ORCID: 0000-0001-9680-7439

Öz

Araştırma kitap okuma dersi alan hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Orta Karadeniz’de yer alan bir fakültenin hemşirelik bölümünde, 2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar döneminde seçmeli ‘Kitap Okuma’ dersini seçen 40 üçüncü sınıf hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu ve Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde, normal dağılım göstermeyen iki grup arası karşılaştırmalarında Mann-Whitney U, üç ve üzeri grup karşılaştırmalarında Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Ayrıca tanımlayıcı istatistiklerden (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yararlanılmış ve anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ değeri kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin yaş ortalaması 20.18 ± 1.70 ve %70’i kadındır. Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutum Ölçeği puan ortalaması eğitim öncesi 4.22 ± 0.591 iken, eğitim sonrası 4.36 ± 0.666 ’dır. Ders öncesi kitap okuma alışkanlığı olduğunu belirten öğrencilerin oranı %50 iken ders sonrası bu oran %67.5 olmuş, günde 50- 100 sayfa kitap okuduğunu belirten öğrencilerin oranı ders öncesi %2.5 iken, ders sonrası %10’a yükselmiştir. Kitap okuma alışkanlığının hemşirelik mesleğine katkı sağladığını düşünen öğrencilerin oranı ise ders öncesi %67.5 iken, ders sonrası %85 olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre Kitap Okuma Dersi’nin, hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarına olumlu etki yaptığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitap Okuma, Öğrenci, Hemşirelik Öğrencisi, Okuma Tutumu.

Abstract

The research was conducted to examine the attitudes of nursing students taking book reading courses towards book reading habits. The sample of the research consisted of 40 third-year nursing students who chose the elective 'Book Reading' course in the fall semester of 2021-2022 in the nursing department of a faculty located in the Central Black Sea Region. Personal Information Form and Attitude Scale on Book Reading Habits were used to collect data. In the analysis of the data, the Mann-Whitney U test was used for comparisons between two groups that did not show normal distribution, and the Kruskal Wallis test was used for comparisons of three or more groups. Additionally, descriptive statistics (number, percentage, mean, standard deviation) were used and $p < 0.05$ was accepted as the significance level. According to the research results; The average age of the students is 20.18 ± 1.70 and 70% are women. While the mean score of the Attitude Scale on Reading Habits was 4.22 ± 0.591 before the training, it was 4.36 ± 0.666 after the training. While the rate of students who stated that they had a habit of reading books before class was 50%, this rate increased to 67.5% after class, and the rate of students who stated that they read 50-100 pages of books per day increased from 2.5% before class to 10% after class. The rate of students who thought that the habit of reading books contributed to the nursing profession was 67.5% before the course and 85% after the course. According to the results of the research, it was determined that the Book Reading Lesson had a positive effect on nursing students' attitudes towards book reading habits.

Keywords: Book Reading, Student, Nursing Student, Reading Attitude.

Giriş

Okuma kavramı sadece metindeki sembollerin çözümlenmesi değil, aynı zamanda metnin içeriğinin ve mesajlarının anlaşılmasıdır. Okuma, insan zihninde yeni düşünceler oluşturan ve farklı gelişim aşamalarında oluşan bir süreçtir (Batur vd., 2010; Yılmaz ve Benli, 2010). Alışkanlık ise öğrenilen ve otomatik olarak gerçekleştirilebilen karakteristik bir davranış biçimidir. Alışkanlıklar düzenli faaliyetlerin sonucu olarak ortaya çıkarlar. Bir faaliyetin düzenli hale gelmesi için bireyin bu faaliyetin yararına inanması ve gerekli görmesi gerekmektedir (Ar ve Demir, 2013; Uysal vd., 2020; Yalman vd., 2013). Alışkanlıkların temeli çocukluk döneminde atılmakla birlikte, zevklerin ve gereksinimlerin değiştiği ergenlik döneminde de yeni alışkanlıklar kazanılmaktadır (Yılmaz vd., 2009).

Okumak bilgi edinmenin temel yoludur ve alışkanlık haline dönüştüğünde 'okuma alışkanlığı' kavramı oluşmaktadır. Okuma alışkanlığı, alışkanlık kavramının tanımlandığı biçimiyle; okumayı düzenli olarak tekrarlamak, kolaylıkla yapabilmek ve sürekli yapmayı ister durumda olmak demektir. Yani okuma alışkanlığı, bireyin bir gereksinim ve keyif kaynağı olarak görmesi neticesinde okuma eylemini hayat boyu, sürekli, düzenli ve eleştirel bir şekilde gerçekleştirmesidir (Odabaş vd., 2008; Yalman vd., 2013).

Üniversiteler her yaşta bireyi barındırmasının yanında, ağırlıklı olarak genç nüfusa sahip eğitim kurumlarıdır ve klasik olarak nitelikli insan gücü yetiştirme amacını taşımaktadır. Bunun yanı sıra araştırma yaparak bilgiyi üretme, yayma ve topluma önderlik etme gibi amaç ve özelliklere de sahiptirler. Böylece üniversiteler, gençlere yeni bir çevre ve yaşam tarzı sunmaktadır. Bu özellikleri ve fonksiyonları çerçevesinde gençleri yetiştiren üniversite kurumu, toplumun dinamizmini oluşturan ve önemli sorumluluklar taşıyan organizasyonlardır. Değişimlerin yaşandığı ve yeni alışkanlıkların kazanıldığı bu süre boyunca, doğru yaklaşımlarla ve müfredata eklenen okumayı keyifli hale getirecek derslerle okuma alışkanlığı da kazandırılabilir. (Arslan cd., 2009; Demir, 2015; Yılmaz vd., 2009). Üniversite döneminde, geleceğin hemşirelerine de kitap okuma alışkanlığı kazandırılmalı, entelektüel açıdan gelişimleri desteklenmelidir. Bu gelişim bireysel olduğu kadar mesleki ilerleme açısından da önem taşımaktadır (Gökkuş ve Delican, 2016; Kartal vd., 2012; Özdil vd., 2016).

Bilgi ve teknoloji açısından gelişmiş olarak kabul edilen birçok ülkede, kitap okuma oranları oldukça yüksektir. Bu durum okumanın, toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren faktörlerden biri olduğuna işaret etmektedir (Kartal vd., 2012; Yılmaz vd., 2009). Toplumumuzun da gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmesinde, üniversite düzeyinde eğitim alan bireylerin iyi birer okur olmaları önemli bir yer tutmaktadır. Okuma, bireyin entelektüel gelişimini sağlarken anlama gücünü ve empati yeteneğini de geliştirmektedir (Kartal vd., 2012; Kurulgan ve Çekerol, 2008). Okumanın yaşam boyu devam edecek bir alışkanlık haline getirilmesi eğitimin temel hedeflerindedir (Burgess vd., 2011).

Ülkemizde; öğrencilerin, üniversite öğrencilerinin ve öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlığına yönelik pek çok araştırma olmasına rağmen (Arı ve Demir, 2013; Batur vd., 2010; Bozpolat, 2010; Demir, 2015; Gökkuş ve Delican, 2016; Kalyoncu, 2013; Özbay vd., 2008; Uysal vd., 2020; Odabaş vd., 2008; Şengül Bircan, 2017; Ülper, 2011; Yalman vd., 2013; Yılmaz ve Benli, 2010), hemşirelerin ve hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığını tespit etmeye yönelik çalışmalar sınırlı sayıdadır (Yılmaz Doğan 2011, Akçakaya vd., 2012, Kartal vd., 2012; Özkan vd., 2016). Bunun yanında kitap okumaya yönelik ders alan hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumlarını irdeleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı; kitap okuma dersi alan hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarını incelemektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, tek gruplu ön test son test tasarımı, yarı deneysel tiptedir. Yarı deneysel araştırma modelinde grup/gruplar belli değişkenler üzerinden eşleştirilmeye çalışılır. Seçkisiz (yansız) atama kullanılmaz. Yapılan eşleştirme grupların denk olduğunu göstermez. Fakat seçkisiz atanmanın yapılmayacağı durumlarda iyi bir seçenektir (Kubilay vd., 2017).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesi hemşirelik bölümünde öğrenim gören ve 2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar döneminde seçmeli ders olarak okutulan Kitap Okuma Dersi'ni seçen 40 üçüncü sınıf hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Kitap Okuma Dersi; öğrencilerin okuma alışkanlıklarını geliştirmeyi, kendilerini ifade edebilme yeteneklerine katkıda bulunmayı ve sorgulayıcı bakış açısı kazanmalarını hedefleyen bir derstir. Ders kapsamında öğrenciler, Dünya klasikleri içinde yer alan kitapları okumakta, kitabın içeriğini tartışmaktadır. Bununla birlikte derste, kitabın yazarının hayatı ile ilgili de konuşulmaktadır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, dahil edilme kriterlerine uyan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 40 öğrenci ile çalışma tamamlanmış, evrenin tamamına ulaşılmıştır.

Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar döneminde hemşirelik bölümünde aktif olarak eğitime devam ediyor olmak,

Seçmeli ders havuzundan Kitap Okuma Dersi'ni seçmiş olmak,

Görsel ve/veya işitsel herhangi bir engele sahip olmamak,

Google form aracılığı ile anketi doldurabilmek için telefon, tablet veya bilgisayara sahip olmak.

Derse aktif katılım sağlayıp, lisans eğitim öğretim yönetmeliğinde belirtilen devamsızlık sınırını (Toplam ders saatinin %30'u) aşmamış olmak,

Her kitabın tartışıldığı derslerin en az birinde bulunmak,

Araştırmaya katılmayı kabul etmek.

Araştırmadan Dışlanma Kriterleri

Dahil edilme kriterlerine uymamak,

Ölçek formlarını eksik doldurmak.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan form, öğrencilerin tanıtıcı bilgilerini (üç soru) ve kitap okuma alışkanlığı ile ilgili düşüncelerini (sekiz soru) içeren toplam 11 sorudan oluşmaktadır (Akçakaya vd., 2012, Kartal vd., 2012; Özkan vd., 2016).

Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutum Ölçeği: Ölçek, Gömleksiz (2004) tarafından geliştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.88 olarak bulunmuş ve üniversite öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumlarını ölçmek için güvenilir bir ölçek olduğu belirtilmiştir. Ölçekte 21'i olumlu, 9'u olumsuz olmak üzere toplam 30 madde bulunmaktadır. Ölçek sevgi (1, 3, 5, 6, 8, 16, 20), alışkanlık (2, 7, 18, 27), gereklilik (4, 9, 11, 13), istek (10, 12, 29), etki (14, 17, 25, 30) ve yarar (15, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 28) başlıklarını taşıyan altı alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesinde ise; 30 madde için öğrencilerin ifadelerine karşılık gelen puanların toplanıp madde sayısına bölünmesi sonucunda elde edilmiştir. Ölçekte, olumlu ifadeli maddeler "tamamen katılıyorum" seçeneğinden başlayarak 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanırken, olumsuz ifadeli maddeler ters yönde işleyecek şekilde 1, 2, 3, 4, 5 olarak puanlanmıştır. Öğrencilerin alt ölçeklere ilişkin puanları ise, her bir alt ölçekte yer alan maddelerden elde edilen toplam puanın madde sayısına bölünmesi sonucu elde edilmiştir. Her bir alt ölçekten ve ölçeğin bütününden alınabilecek minimum puan 1 iken, maksimum puan 5'tir. Verilerin analizi aşamasında öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları, ölçekten aldıkları toplam puan ortalamaları esas alınarak değerlendirilmiştir (Gömleksiz, 2004). Bu çalışmanın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya başlamadan önce öğrencilere araştırma konusu hakkında bilgi verilmiş, katılmaya gönüllü iseler Google formda ilgili alanı işaretlemeleri istenmiştir. Araştırmanın ön test verileri 11.02.2022 tarihinde öğrencilerden Google form aracılığıyla toplanmıştır. Ardından öğrencilere okunacak kitaplar tanıtılmış, dönemlik ders planı paylaşılmış ve 12 haftalık toplam 24 saat süren Kitap Okuma Dersi işlenmiştir. Derste okutulan ve öğrencilerle tartışılan kitaplar, dönem içinde öğrencilerin okuyup bitirebileceği, Dünya klasikleri içinde yer alan, güçlü metaforlara sahip, olay örgüsü iyi kurgulanmış eserler arasından seçilmiştir. Derslerin ardından 20.05.2022 tarihinde Google form aracılığıyla son test verileri toplanmıştır. Hem ön test hem de son test formlarının doldurulması ortalama 10- 15 dakika sürmüştür.

Tablo 1. Kitap Okuma Dersi 2021-2022 Eğitim Yılı Bahar Dönemi Ders Planı

Ders Planı	Tarih
Öğrencilerden ön test verilerinin toplanması ve okunacak kitapların tanıtılması,	11.02.2022
Nikolay Gogol'un hayatının konuşulması,	18.02.2022
Palto isimli uzun öykünün tartışılması,	25.02.2022
Palto isimli uzun öykünün tartışılması- 2,	04.03.2022
Franz Kafka'nın hayatı konuşulması,	11.03.2022
Dönüşüm isimli uzun öykünün tartışılması,	18.03.2022
Dönüşüm isimli uzun öykünün tartışılması- 2,	25.03.2022
Stefan Zweig'in hayatının konuşulması,	01.04.2022

Ara Sınav Haftası

Satranç isimli uzun öykünün tartışılması,	14.04.2022
Satranç isimli uzun öykünün tartışılması- 2,	22.04.2022
George Orwell'ın hayatının konuşulması,	29.04.2023
Hayvan Çiftliği isimli romanın tartışılması,	06.05.2022
Hayvan Çiftliği isimli romanın tartışılması- 2,	13.05.2022
Öğrencilerden son test verilerinin toplanması.	20.05.2022

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Science) 23.0 paket programında değerlendirilmiştir. Normal dağılıma uygunluk Shapiro-Wilk testi ile belirlenmiştir. Normal dağılım göstermeyen iki grup arası karşılaştırmalarında Mann-Whitney U, üç ve üzeri grup karşılaştırmalarında Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Ayrıca tanımlayıcı istatistiklerden (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yararlanılmış ve anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ değeri kabul edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın tek merkezde gerçekleştirilmiş olması ve örneklem grubunun azlığı araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma öncesinde ilgili üniversitenin Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (26.03.2021 tarih ve 2021/285 karar no) izin alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce kurum izni alınmış, araştırmaya katılan öğrencilere çalışmanın konusu ve uygulama hakkında bilgi verilmiş ve Google form üzerinden bilgilendirilmiş onamları alınmıştır

Bulgular**Tablo 2. Öğrencilerin Tanıtıcı Özellikleri (n:40)**

Değişkenler	X±SS	Min. -Mak.
Yaş (yıl)	20.18±1.70	19-25
Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	28	70
Erkek	12	30
Yaşanan yer		
İl	33	82.5
İlçe	5	12.5
Köy	2	5
Kitap Okuma Dersini isteyerek seçme durumu		
Evet	25	62.5
Hayır	15	37.5
Ailede kitap okuyan birey varlığı		
Evet	15	37.5
Hayır	25	62.5

Ailede kitap okuyan bireyin kim olduğu

Baba	9	60
Kardeş	4	13.4
Anne	2	26.6

Tablo 1’de, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 20.18 ± 1.70 olarak görülmektedir. Öğrencilerin çoğu (%82.5) ilde yaşadığını, %62.5’i Kitap Okuma dersini isteyerek seçtiğini belirtmiştir. Ailesinde kitap okuyan birey olduğunu belirten (%37.5) öğrencilerin, %60’ bu kişinin babası olduğunu söylemiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Kitap Okuma Alışkanlığı ile İlgili Düşünceleri (n:40)

Değişkenler	Ders Öncesi		Ders Sonrası	
	n	%	n	%
Kitap okuma alışkanlığının varlığı				
Evet	20	50.0	27	67.5
Hayır	12	30.0	8	20
Kısmen	8	20	5	12.5
Kitap okuma sıklığı				
Günde 50- 100 sayfa	1	2.5	4	10
Haftada 50- 100 sayfa	10	25	16	40
Ayda 50- 100 sayfa	24	60	20	50
Yılda 50- 100 sayfa	5	12.5	0	0
Kitap okumanın fayda sağladığını düşünme durumu				
Evet	35	87.5	40	100
Hayır	5	12.5	0	0
Kitap okuma alışkanlığının hemşirelik mesleğine katkı sağladığını düşünme durumu				
Evet	25	62.5	34	85
Hayır	15	37.5	6	15
Hemşirelerin kitap okuduğunu düşünme durumu				
Evet	12	30	12	30
Hayır	28	70	28	70

Tablo 3’te görüldüğü gibi, ders öncesi kitap okuma alışkanlığı olduğunu belirten öğrencilerin oranı %50 iken ders sonrası %67.5 olmuştur. Kitap okuma sıklığını günde 50- 100 sayfa olarak belirten öğrencilerin oranı %2.5’ten %10’a yükselmiştir. Ders öncesi kitap okumanın fayda sağladığını düşünmeyen öğrenciler varken (%12.5), ders sonrası tüm öğrenciler (%100) kitap okumanın fayda sağladığını belirtmiştir. Ders öncesi öğrencilerin %62.5’i kitap okumanın hemşirelik mesleğine katkı sağladığını düşünürken, ders sonrası bu oran %85 olmuştur. Öğrencilerin hemşirelerin kitap okuduğunu düşünme durumları ise ders sonrası da ders öncesi ile aynı kalmıştır.

Tablo 4. Öğrencilerin Ön Test- Son Test KOAİTÖ Puan Ortalamalarının Dağılımı

Ölçek ve Alt Boyutları	X±SS		Ortanca		Çalışmanın Alt Ve Üst Değerleri
	Ders Öncesi	Ders Sonrası	Ders Öncesi	Ders Sonrası	
KOAİTÖ	4.22±0.591	4.36±0.666	4.25	4.50	4.11- 5.00
Sevgi Alt Boyutu	4.20±0.699	4.42±0.904	4.42	4.60	2.29- 5.00
Alışkanlık Alt Boyutu	3.80±0.440	4.33±0.155	4.00	4.55	1.80- 5.00
Gereklilik Alt Boyutu	3.20±0.180	3.80±0.133	4.00	4.00	2.00- 5.00
İstek Alt Boyutu	4.00±0.780	4.20±0.150	4.20	4.40	2.80- 5.00
Etki Alt Boyutu	4.22±0.740	4.26±0.130	4.35	4.35	2.50- 5.00
Yarar Alt Boyutu	4.00±0.182	4.41±0.751	4.25	4.60	2.60- 5.00

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin KOAİTÖ toplam puan ortalamaları ders öncesi 4.22±0.591 iken ders sonrası 4.36±0.666'ya yükselmiştir. Ölçeğin tüm alt boyutlarının da eğitim sonrası, eğitim öncesine göre puan ortalamalarında yükselme olmuştur. En büyük puan ortalaması artışı Alışkanlık Alt Boyutu (ders öncesi: 3.80±0.440, ders sonrası: 4.33±0.155), Gereklilik Alt Boyutu (ders öncesi: 3.20±0.180, ders sonrası: 3.80±0.133) ve Yarar Alt Boyutunda (ders öncesi: 4.00±0.182, ders sonrası: 4.41±0.751) olmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin Tanıtıcı Özellikleri ile KOAİTÖ Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Özellikler	KOAİTÖ Ön Test X±SS	KOAİTÖ Son Test X±SS
	Yaş (yıl)	r= -0.051* p= 0.991
Cinsiyet	4.21±0.584	4.44±0.284
Kadın	3.80±0.619	3.80±0.451
Erkek	Z=-1.027 ^a p=0.020	Z=-4.063 ^a p=0.000
Yaşanan yer		
İl	4.12 ±0.032	4.55 ±0.132
İlçe	3.80 ±0.555	3.80 ±0.041
Köy	4.00 ±0.015	3.80 ±0.151
	KW= 0.165 ^b p=0.550	KW=0.165 ^b p= 0.426
Kitap Okuma Dersini isteyerek seçme durumu		
Evet	4.21±0.088	4.00±0.566
Hayır	3.54±0.364	3.60±0.444
	Z=-1.057 ^a p=0.079	Z=-3.412 ^a p=0.008
Kitap okuma alışkanlığının varlığı		
Evet	3.90 ±0.022	4.27 ±0.222
Hayır	3.90 ±0.529	4.00 ±0.566

Kısmen	4.00 ±0.525	4.00 ±0.555
	KW=2.112 ^b	KW=1.696 ^b
	p=0.004	p=0.000
Kitap okuma sıklığı		
Günde 50- 100 sayfa	4.30 ±0.142	4.20 ±0.552
Haftada 50- 100 sayfa	4.00 ±0.533	4.00 ±0.623
Ayda 50- 100 sayfa	4.00 ±0.625	4.20 ±0.227
Yılda 50- 100 sayfa	3.90±0.575	3.90±0.544
	KW=2.032 ^b	KW=2.231 ^b
	p=0.000	p=0.043
Kitap okumanın fayda sağladığını düşünme durumu		
Evet		
Hayır	4.33±0.981	4.65±0.221
	3.71±0.093	3.80±0.055
	Z=-0.226 ^a	Z=-2.304 ^a
	p= 0.017	p=0.001
Ailede kitap okuyan birey varlığı		
Evet	4.20±0.664	4.00±0.111
Hayır	3.70±0.511	3.80±0.232
	Z=-2.206 ^a	Z=-1.222 ^a
	p= 0.000	p= 0.227
Ailede kitap okuyan bireyin kim olduğu		
Baba	4.20 ±0.011	4.00 ±0.430
Kardeş	4.00 ±0.563	4.30 ±0.387
Anne	4.00 ±0.608	4.00 ±0.521
	KW=1.322 ^b	KW=2.334 ^b
	p=0.625	p=0.064
Kitap okuma alışkanlığının hemşirelik mesleğine katkı sağladığını düşünme durumu		
Evet	4.07±0.013	4.23±0.652
Hayır	4.00±0.379	4.00±0.432
		Z=-2.188 ^a
	Z=-1.108 ^a	p=0.007
	p=0.227	
Hemşirelerin kitap okuma alışkanlığı olduğunu düşünme durumu		
Evet		
Hayır	3.90±0.222	3.90±0.511
	4.11±0.444	4.00±0.322
	Z=-1.122 ^a	Z=-1.107 ^a
	p=0.231	p=0.627

Öğrencilerin tanıtıcı özellikleri ile KOAİTÖ puan ortalamalarının karşılaştırıldığı Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları ile yaşları arasında hem ders öncesi ($r=-0.051$) hem de ders sonrası ($r=-0.066$) anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Aynı Öğrencilerin cinsiyeti (ders öncesi: $p=0.020$, ders sonrası: $p=0.000$), kitap okuma alışkanlığının varlığı (ders öncesi: $p=0.004$, ders sonrası: $p=0.000$), kitap okuma sıklığı (ders öncesi: $p=0.000$, ders sonrası: $p=0.043$), ve kitap okumanın fayda sağladığını düşünme durumu ile (ders öncesi: $p=0.017$, ders sonrası: $p=0.001$) kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları arasında hem ders öncesi hem de ders sonrası anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bunların yanında ailede kitap okuyan birey varlığı ile öğrencilerin kitap okumaya yönelik tutumları arasında ders öncesi anlamlı bir ilişki varken ($p=0.000$) ders sonrası anlamlı bir ilişki yoktur. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığının hemşirelik mesleğine katkı sağladığını düşünme durumu ile kitap okumaya yönelik tutumları arasında ders öncesi anlamlı bir ilişki yokken, ders sonrası anlamlı bir ilişki olduğu ($p=0.007$) görülmüştür. Yaşanan yer, ailede kitap okuyan bireyin kim olduğu ve hemşirelerin kitap okuma alışkanlığı olduğunu düşünme durumu ile öğrencilerin kitap okumaya yönelik tutumları arasında ders öncesi ve ders sonrası anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p<0.05$).

Sonuç ve Öneriler

Kitap okuma dersi alan hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmanın verileri doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

KOAİTÖ puan ortalamaları incelendiğinde, öğrencilerin ders öncesi okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının olumlu olduğu (4.22 ± 0.591) ancak dersten sonra bu oranın daha da yükseldiği (4.36 ± 0.666) görülmüştür. Kitap Okuma dersini isteyerek seçtiğini söyleyen öğrencilerin oranının %67.5 olması, kitap okuma alışkanlığı kazanmak ya da sürdürmek ile ilgili bir eğilimleri olduğunu göstermektedir denebilir. Aynı ölçeğin kullanıldığı ve üniversite öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığının incelendiği başka çalışmalarda öğrencilerin kitap okumaya yönelik tutumları olumludur (Gökkuş ve Delican, 2016; Kalyoncu, 2013; Uysal vd., 2020). Hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının incelendiği bir çalışmada da hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma tutumları olumlu olarak bulunmuştur (Doğan Yılmaz, 2010). Ölçeğin alt boyut puanları incelendiğinde, öğrencilerin kitap okumayı gerekli görme durumları hem ders öncesi (3.20 ± 0.180) hem de ders sonrası (3.80 ± 0.133) diğer ölçek alt boyutlarına göre daha düşüktür. Benzer çalışmalarda da gereklilik alt boyut puan ortalaması diğer alt boyutlara oranlara düşüktür (Gökkuş ve Delican, 2016; Yılmaz Doğan, 2011). Bu durum, öğrencilerin üniversite eğitimleri sırasında değişen çevre ve artan sorumluluklar neticesinde ders kitapları dışındaki okumalara zaman ayırmak istememelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Çalışmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin yaşları ile KOAİTÖ puan ortalamaları arasında hem ders öncesi hem de ders sonrası anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Türkçe öğretmen adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının incelendiği bir araştırmada da sınıf düzeyi ile okuma alışkanlığına yönelik tutum arasında bir ilişki olmadığı bulunmuştur (Özbay vd., 2008). Kitap okuma alışkanlığının her yaşta kazanılabildiği düşünülmektedir. Öğrencilerin yaşadığı yer ile kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları arasında hem ders öncesi hem de ders sonrası anlamlı bir ilişki yoktur. Günümüzde internet ve bilgisayar teknolojisi sayesinde okunacak kitaplara ulaşımın mekandan bağımsız olması bu durumun nedeni olabilir.

Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarında hem ders öncesi hem de ders sonrası kız öğrenciler lehine anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu gösteren pek çok çalışma mevcuttur (Akçakaya vd., 2012; Arı ve Demir, 2013; Bozpolat, 2010; Batur vd., 2010; Gökkuş ve Delican, 2016; Uysal vd., 2020). Bu durumun, her iki cinsiyetteki öğrencilerin dahil oldukları farklı sosyal çevreden ve gündelik alışkanlıklarındaki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada kitap okuma alışkanlığı olduğunu belirten öğrencilerin oranı dersten önce %50 iken dersten sonra %67.5 olmuştur. Bunun yanında hem günlük hem de haftalık 50-100 sayfa kitap okuduğunu belirten öğrencilerin oranı bu sayıların altında kalmıştır. Okumanın alışkanlık olarak nitelendirilebilmesi için bir plan dahilinde, sürekliliği olan bir eylem olması gerekmektedir (Demir, 2015). Araştırmaya katılan öğrenciler kendi kişilik özellikleri ve ders yoğunluklarına göre okuma sıklıklarını ayarlamaktadırlar denebilir. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları ile kitap okuma alışkanlığı olma durumu ve kitap okuma sıklığı arasında, hem dersten önce hem de dersten sonra anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Kitap okuma alışkanlığı olduğunu belirten öğrencilerin kitap okumaya yönelik tutumları daha olumludur. Aynı zamanda günde 50- 100 sayfa kitap okuduğunu belirten öğrencilerin kitap okumaya yönelik tutumları diğerlerinden daha olumludur. Kitap okumayı alışkanlık haline getirme oranı ve okuma sıklığı ile birlikte kitap okumaya yönelik olumlu tutumun da artması beklenen bir sonuçtur. Toplumdaki bireyleri yönlendirecek ve toplumun gelişiminde rol oynayacak olan üniversite öğrencilerinin, sadece ders çalışan değil aynı zamanda kitap okumayı alışkanlık haline getirmiş bireyler olması gerekmektedir (Gökkuş ve Delican, 2016; Ülper, 2011).

Araştırmada yer alan öğrencilerin %37.5'i ailesinde kitap okuyan bir kişinin olduğunu belirtmiştir. Bu durum ile öğrencilerin kitap okumaya yönelik tutumları arasında ders öncesi anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ders sonrası ise öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları artmasına rağmen, kitap okuma tutumları ile ailede kitap okuyan birey varlığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Birey yaşadığı çevresinden, anne ve babasından, öğretmenlerinden etkilenir. Alışkanlıkların elde edilmesi ve sürdürülmesinde bu kişiler oldukça etkin rol oynar (Burgess vd., 2011; Ülper, 2011). Kitap okuma dersinden önce öğrenciler aile bireylerini örnek alıyorken, dersten sonra okuma alışkanlıklarına öğretim elemanı desteği ile yön vermişlerdir denebilir.

Öğrencilerin kitap okumanın fayda sağladığını düşünme durumu ile kitap okumaya yönelik tutumları arasında hem ders öncesi hem de ders sonrası anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Alışkanlık oluşurken çevrenin etkisinin yanında yapılan eylemin kişiye fayda sağladığını düşünme durumu da yer almaktadır. Bir eyleme karşı geliştirilen olumlu tutum onun alışkanlık haline dönüşmesine yardımcı olacaktır (Şengül Bircan, 2017; Yılmaz ve Benli, 2010). Öğrencilerin dersten önce de okuma eylemini faydalı gördükleri ancak ders sırasında okumaya ayrılan planlı zamanın alışkanlık geliştirmelerinde de etkili olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin dersi isteyerek seçme durumu ile kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları arasında ders öncesi anlamlı bir ilişki varken, ders sonrası anlamlı bir ilişki yoktur. Bu durumun ders boyunca kitap okuma alışkanlığına yönelik olumlu tutumun tüm öğrencilerde gelişmesi ve dersi isteyerek seçmenin başlangıçta olduğu gibi etkili bir faktör olmaktan çıkması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları ile kitap okumanın hemşirelik mesleğine yarar sağladığını düşünme durumları arasında ders öncesi anlamlı bir ilişki yokken ders sonrası anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hemşirelik mesleği her profesyonel disiplin gibi okumayı ve güncel bilgiyi takip etmeyi gerektirmektedir (Frank, 2015; Özkan vd., 2016). Bunun yanında okuma alışkanlığı kazanmakta sadece mesleki bilgi edinmek amaçlanmamaktadır. Çünkü okuma alışkanlığı edinmiş bir hemşirelik öğrencisi ve hemşire, entelektüel yönünü ve problem çözüme becerisini geliştirebilecek, bilgi biriktirebilecek ve mevcut bilgileri doğru bir biçimde yorumlayabilecektir (Gökkuş ve Delican, 2016; Frank, 2015; Kartal vd., 2012; Özdil vd., 2016). Ders sonrası öğrencilerin bu gerekliliğin farkında olmaları sevindiricidir. Öğrenciler hemşirelik üçüncü sınıfı bitirmek üzere ve mezun olup hemşirelik mesleğini yapmak için bir seneleri kalmıştır. Özellikle saha uygulamalarında hastalarla ve diğer bireylerle iletişim kurmuş, öğrenci hemşire olarak görev yapmışlardır. Kitap okuma dersi aldıkları süre boyunca, bu uygulamalar sırasında olaylara bakış açılarının değişmeye başladığını ve analiz yeteneklerinin arttığını fark etmiş olabilirler. Kitap okumanın hemşirelik mesleğine katkıda bulunduğunu belirten öğrencilerin aynı zamanda son testte kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumu ölçmek amacıyla geliştirilmiş ölçekten (KOAİTÖ) aldıkları puan ortalamaları da artmıştır ve öğrenci hemşire olarak, okuma alışkanlığına yönelik olumlu tutum geliştirdikleri söylenebilir. Ancak öğrencilerin, hemşirelerin kitap okuduğunu düşünme durumu ders öncesi ve sonrası düşük bulunmuştur. Aynı zamanda öğrencilerin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları ile hemşirelerin kitap okuduğunu düşünme durumları arasında ders öncesi ve ders sonrası anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Özellikle akademisyen hemşirelerin; hemşirelik öğrencilerine müfredat doğrultusunda standart uygulamaları ve hemşirelik mesleğine yönelik bilgi ve becerileri kazandırırken, aynı zamanda onları toplum gereksinimlerine yanıt verebilen, karşılına çıkan yeni durumları sorgulayabilen hemşireler olarak yetiştirme sorumlulukları vardır (Frank, 2015). Bu bağlamda hemşirelik eğitiminden başlayarak tüm hemşirelere kitap okuma alışkanlığı kazandırılmasının hem mesleki hem de entelektüel olarak fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla hemşirelik ders müfredatına kitap okuma alışkanlığına katkı sağlayacak ve geliştirecek dersler eklenmesi, akademisyen hemşirelerin bu konuya dikkatinin çekilmesi ve öğrencileri kitap okumaya teşvik edecek etkinliklerin düzenlenmesi önerilmektedir.

Kaynakça


- Akçakaya, M., Demir, T., Gündoğan, S., Işık, A., Şenol, R., Türksöy, İ., Yeşilyaprak, N., Keçeci, A., Çelik, S. ve Akkaş, Ö. A. (2012). Hemşirelik öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları: Bir sağlık yüksekokulu örneği. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 20(2), 120-128.
- Arı, E., ve Demir, M. K. (2013). İlköğretim bölümü öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlıklarının değerlendirilmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1(1), 116-128.
- Arslan, Y., Çelik, Z. ve Çelik, E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 113-124.
- Batur, Z., Gülveren, H ve Bek, H. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma: uşak eğitim fakültesi örneği. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (3)1, 32-49.
- Bozpolat, E. (2010). Öğretmen adaylarının okuma alışkanlığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi (Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi örneği). Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 2(1), 411-428.
- Burgess, S., Sargent, S., Smith, M., Hill, N., ve Morrison, S. (2011). Teachers' leisure reading habits and knowledge of children's books: Do they relate to the teaching practices of elementary school teachers?. Reading Improvements, 48(2), 88-112.
- Demir, S. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Okuma Tutum ve Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, (4):4, 1657-1671.
- Doğan Yılmaz, E. (2010). Hemşirelik Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Düzeyleri ve Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutumları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 36-40.
- Frank, B. (2015). The process of becoming a nurse educator. In: Oermann MH, Ed Teaching in Nursing and Role of the Educator. New York: Springer Publishing Company..
- Gökkuş, İ. ve Delican, B. (2016). Sınıf Öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ve okuma alışkanlığına ilişkin tutumları. Cumhuriyet International Journal of Education, 5(1), 10-28.

- Gömleksiz, M. N. (2004). Kitap okuma alışkanlığına ilişkin bir tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 185-195.
- Kalyoncu, R. (2013). Görsel sanatlar öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(45), 281-289.
- Kartal, A., Çınar Özen, İ. ve Ağgön, B. (2012). Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları. Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi, 1(1), 1-9.
- Kubilay, G., Emiroğlu, O. N., Baybuğa M. S., Örsal Ö. ve Kesgin M. T. (2017). Sağlık Bilimlerinde epidemiyoloji. Göktuğ Basın Yayın ve Dağıtım, Amasya.
- Kurulgan, M. ve Çekerol, G. S. (2008). Öğrencilerin okuma ve kütüphane alışkanlıkları üzerine bir araştırma. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 237-258.
- Odabaş, H., Odabaş, Z., Y. ve Polat, C. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı: Ankara Üniversitesi Örneği. Bilgi Dünyası, 9(2), 431-465.
- Özbay, M., Bağcı, H. ve Uyar, Y. (2008). Türkçe öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(15), 117-136.
- Özkan, Ö. , Özdil, K. ve Büyüksoy, G. D. B. (2016). Hemşirelikte okuyucu sorumluluğu taşımak ve nitelikli okuyucu olmak. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 32(1), 156-172.
- Şengül Bircan, T. (2017). Tarih öğretmeni adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir inceleme. Zeitschrift Für Fie Welt Der Türken / Journal of Worl of Turks, 9(1), 25-40.
- Uysal, E. Z., Özkaya, P.G. ve Coşkun, M. V. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma alışkanlıkları ile Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14(31), 224-240.
- Ülper, H. (2011). Öğrencilerin, okumaya isteklendirici etmenlerle karşılaşma durumu: Öğretmen, aile, arkadaş ve kitap boyutları üzerinden bir araştırma. Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 221-237.
- Yalman, M., Özkan, E. ve Kutluca, T. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları üzerine betimsel bir araştırma: Dicle Üniversitesi örneği Bilgi Dünyası,14(2), 291-305.
- Yılmaz, B., Köse, E. ve Korkut, Ş. (2009). Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma Türk Kütüphaneciliği, 23(1), 22-51.
- Yılmaz Doğan, E. (2011). Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları. Yayınlanmamış doktora tezi. H. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, M. ve Benli, N. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 281- 291.



Türkiye'nin Politik Küreselleşmesinde Demir Çelik Sektörünün Rolü: Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi

The Role of the Iron and Steel Sector in Turkey's Political Globalization: Time Series Analysis with Structural Break

Ümit Remzi ERGÜN* 

*Yüksek Lisans Öğrencisi., Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim Bilimleri A.B.D., Yönetim Ekonomisi Tezli Yüksek Lisans Programı., umit.r.ergun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8967-1892

Öz

Türkiye'de 1980 yılı itibarıyla ithal ikameci sanayi politikalarından ihracata dayalı kalkınma politikalarına geçişin benimsenmesiyle dış ticaret politikaları üzerinde dönüştürücü ve değiştirici etkiler görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Karar ile dış ticaret ödemeleri ve sermaye hareketleri için serbestleştirme yönünde önemli politik kararlar uygulamaya alınmıştır. Bu nedenle 1989 yılı Türkiye'nin dış piyasayı ve pazarları daha yakından izlemeye başladığı dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, 1989-2020 dönemi için Türkiye özelinde demir çelik sektörü dış ticaret rakamları ile KOF Politik Küreselleşme Endeksi değişkenlerini kullanarak, demir çelik sektörünün Türkiye'nin politik küreselleşme sürecine etkisi var mıdır, sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışmada yöntem olarak veri setine uygun biçimde LS 2003 iki yapısal kırılmalı birim kök testi, iki yapısal kırılmalı Hatemi-J eşbütünleşme testi ile Hacker ve Hatemi-J simetrik nedensellik testi tercih edilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin demir çelik sektörü üretim ve dış ticaret yapısına uygun olarak demir çelik ithalatından politik küreselleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demir Çelik, Politik Küreselleşme, Zaman Serileri Analizi.

Abstract

After 1980, when Turkey adopted the transition from import substitution industrial policies to export-oriented development policies, important political decisions were taken to liberalize foreign trade payments and capital movements, especially with the Decree No. 32 issued in 1989. Therefore, 1989 is considered as the beginning of the period when Turkey started to monitor foreign markets and markets more closely. Therefore, this study seeks an answer to the question of whether the iron and steel sector has an impact on Turkey's political globalization process by using the foreign trade figures of the iron and steel sector and the KOF Political Globalization Index variables for the period 1989-2020. In the study, LS 2003 unit root test with two structural breaks, Hatemi-J cointegration test with two structural breaks and Hacker and Hatemi-J symmetric causality test were preferred as methods in accordance with the data set. The study concluded that there is a unidirectional causality relationship from iron and steel imports to political globalization in line with the production and foreign trade structure of Turkey's iron and steel sector.

Keywords: Iron and Steel, Political Globalization, Time Series Analysis.

Giriş

Dış ticaretin alım ve satım işlemleri ithalat ve ihracat ile gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda ihracat, bir ülkenin bir mal veya hizmeti yurt dışındaki alıcılara satması olarak tanımlanırken, ihracat performansı ise uluslararası satışlardan elde edilen değer olarak ifade edilebilecektir. Tanımın sınırları daha belirgin bir hale getirildiğinde: ihracat, bir ülkede serbest dolaşımda bulunan malların ülkenin gümrük bölgesi dışına fiziki olarak çıkarılması; bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan hizmet aktarımının da alıcısının yurt dışında bulunmak suretiyle hizmetten yurt dışından faydalanabilmesi amaç ve sonucunda satış işleminin gerçekleştirilmesi, olarak tanımlanabilecektir. İhracat, yeni pazarlara ulaşmak, mevcut pazarları korumak ve genişletmek, üretkenlik, verimlilik ve refahı arttırmanın bir aracı olarak görülmektedir. Mal veya hizmeti ihraç eden ülkenin, ticari işlemlerinden elde ettiği geliri, ithalatın dengelenmesinde, ekonomik büyümede ve GSYH'nin yükselmesinde kullanması, parasal ve endüstriyel büyüme ile istihdam ve gelir düzeyinde artışı hedeflediğinin bir göstergesi olarak ifade edilebilecektir. Bu gösterge aynı zamanda küresel ticaretin baş aktörleri arasında yer alan ülkelerin rekabetçiliği açısından da son derece önemlidir.

Uluslararası ticaret sisteminin güçlü devletleri, iktisadi faaliyetlerini de kapsayacak şekilde sosyo-ekonomik eylem ve eğilimleri kontrol edebilen, sınır ötesi alanlarda gerekli olan maddî ihtiyaçları elde edebilen ve belirlediği stratejiler doğrultusunda bu kaynakları etkin biçimde kullanabilen devletler olarak ifade edilmektedir. Uluslararası ticaret sistemi içerisinde yer alan ülkelerin, millî üretimlerinin ihracatında sürekliliği sağlayabilme ortak amaçlarını oluşturmaktadır. Demir çelik sektörüne ait ürünlerin ihracatı ülkelerin uluslararasılaşma süreçlerinde sektörün diğer sektörlerle ilişkisi bakımından önem arz etmekte ve sektörü diğer sektörlerden bu anlamda farklılaştırmaktadır. Demir çelik sektöründe üretimi tamamlanan nihai ürün için üretim süreçlerinde hammadde, hazır parçalar, enerji, makine ve teçhizatlar gibi ara mallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç çoğu zaman ithalat yolu ile giderilmektedir. Dolayısıyla demir çelik sektörü üretim süreçlerinden elde ettiği değeri ihracat yoluyla kazanım değerine dönüştürmeyi hedeflerken, üretimi tamamlayabilmek için de ithalata ihtiyaç duyan bir sektör olarak ifade edilebilecektir. Sektörün bu özelliğinin uluslararası olabilme yeteneğini şekillendirdiği değerlendirilmektedir (Ergün ve Ener, 2021: 62).

Ekonomi ve finans dünyasında etkisini daha fazla hissettiren küreselleşme, neo-liberal politikalar, çok uluslu şirketler, serbest piyasa ekonomileri, iktisadi birlik hareketleri ve diğer uluslararası otorite ve organizasyonlarla uyum içerisinde. Aynı zamanda küreselleşme, sermayenin serbest dolaşımı, endüstri ilişkilerinin çok uluslaşması, üretim ve istihdamın uluslararasılaşması, uluslararası ticaret sistemi içerisinde yer alan ülkeler arasında serbest mal ve hizmet ticaretinin gerçekleşmesi gibi eğilim ve eylemlerini politik faktörlerin de etkisiyle yürütmekte, denetlemekte ve düzenlemektedir. Bu durum politik küreselleşme kavramının da ana çerçevesini oluşturmaktadır. Siyasi küreselleşme günümüz dünyasına uygun biçimde siyasi güç, otorite ve yönetim biçimindeki yapısal dönüşüm olarak ifade edilmektedir. Geleneksel siyaset anlayışından farklılaşan siyasi küreselleşme veya küresel siyaset, küreselleşmenin çok aktörlü yapısıyla ilişki içerisinde. Çok aktörlü bu yapının dört temel aktörü, ulus devlet, devletler üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimiyle şekillenmektedir (Bayar, 2008: 28).

Politik küreselleşme kavramının pazar ekonomisi üzerinde bir yönüyle de denetleyici ve düzenleyici görevler üstlendiği ifade edilmektedir. Pazar ekonomisi kavramı her ne kadar küreselleşmenin temelini oluştursa da küreselleşme süreci pazar ekonomilerini tehdit edici unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Rekabeti arttırıcı özelliğiyle küreselleşme işletmeleri bir yarışa dâhil etmekte, bazı işletmeler bu yarışta saf dışı kalabilmektedir. Diğer taraftan ise küreselleşme keskinleşen rekabet koşullarını bertaraf etmek isteyen girişimlerin, diğer bir ifadeyle anti rekabetçi olarak pazardaki rekabeti tamamen ortadan kaldırmaya yönelik davranışlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu iki zıt eğilimin giderilmesi ise etkin bir biçimde uygulamaya alınan rekabet politikaları ile gerçekleştirilmektedir. Rekabetin sağlanabilmesi ise devlet tarafından rekabet politikası önlemleriyle piyasalara müdahale edilerek gerçekleştirilmektedir. Dünya ekonomisinin serbestleşmesi uluslararası sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle rekabet otoritelerinin uluslararası sorunları yakından izlemeleri ve uluslararası iş birliği arayışı içerisinde olmaları gerekmektedir (Sabir, 2017: 58).

Küreselleşme sürecinin çok boyutlu olarak etkilediği ve izlerini ülkeler üzerinde belirginleştirdiği günümüz dünyasında ulus devletleri etkileyen temel güçler; küresel karşılıklı bağımlılık, korumacılık ve ekonomik blokların büyümesi, çokuluslu şirketlerin sınır ötesi bir nitelik kazanmaları, hızlı teknolojik ilerlemeler, çatışan politikalar ve kabilecilik ve çevre sorunlarının büyümesi olarak ifade edilmektedir. Küresel karşılıklı bağımlılık koşulları altında yapılabilecek en kötü seçim bir ülkenin kendi kendine yeterlilik yolunu seçmesidir. Çünkü küresel ekonomi, dünyanın hemen hemen tüm bölgelerini birbirine bağlayan ticaret, yatırım ve gelişme açısından karşılıklı bağımlılık sistemidir. Bu sistemin düzen ve işleyişi şirketler, endüstriler, ülkeler ve bölgeler arasında yapılan anlaşmalar, ikili ve çok taraflı görüşmeler yoluyla oluşturulup değiştirilmektedir. (Kotler, Jatusripitak ve Maesincee, 1997: 25). Bu nedenle endüstrilerin ve üretimin küreselleşmesinin politik küreselleşme ile paralel hareket ettiği değerlendirilmesi yapılabilecektir.

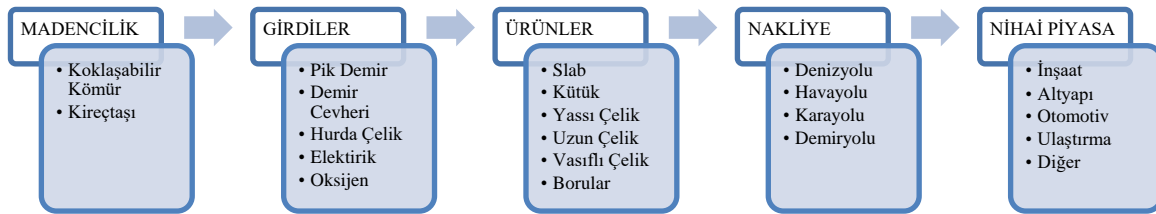
Uluslararası ticaret, küreselleşme ve uluslararası politik ekonomi gibi konular demir çelik sektörünü, sektörün piyasaya nihai ürün sunabilen ve endüstriye hammadde temin edebilen özellikli yapısı nedeniyle etkilemektedir. Ülkelerin sanayi üretimlerini ve üretimlerinin sürdürülebilirliklerini sağlayan faktörlerin verimlilikleri ile uyguladıkları ekonomi ve siyasi politikalarının doğrudan ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışma Türkiye'nin politik küreselleşmesi ile demir çelik sektörü ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de Demir Çelik Sektörü ve Sektörün Dış Ticaret Yapısı

Demir çelik sektörü, topraktan cevher olarak demirin çıkarılmasıyla faaliyetlerine başlayan, demir ve çelik ürünlerini çeşitli üretim yöntemleri kullanarak çeşitlendirmek suretiyle, nihai bir ürün olarak piyasaya veya piyasada kullanım ömrünü tamamlamış hurda olarak bulunan demir ve çelik ürünlerini dönüştürme veya yeniden işleme teknikleriyle kendisine hammadde olarak sağlayan ileri geri bağlantısı yüksek ağır sanayi ve imalat sektörü olarak ifade edilmektedir. Demir çelik sektörünü diğer sektörlerden farklılaştıran unsurlar, sektörün üretimi gerçekleştirilebilmesi için büyük sermaye yatırımları ile kurulmuş tesislere ihtiyaç duyulması, diğer sektörlerle mukayese edildiğinde daha az tekeli daha fazla coğrafi yayılım yapısında olması, ekonomik küreselleşme ile kuvvetli bir paralellik göstermesi ve kolektif emperyalizm ülkeleri olan ABD, Almanya ve Japonya'nın sınırlarını bir başka ifadeyle Triad sınırlarını aşması olarak sayılabilecektir. Demir çelik sektörünün bu özellikleri ve yapısı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından günümüze kadar önemini korumuş ve gelişimini de bu doğrultuda gerçekleştirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında sanayileşmeye gösterilen gönenç, sanayi kollarının ihtiyaç duyduğu hammaddeye kolay ulaşım istencini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 1925 yılında demir çelik sektörü, Türkiye için bir öncelik haline gelmiştir. Türkiye'de demir çelik sektörünün tarihsel sürecinin başlangıç noktasının belirlenmesinde iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüş Kırıkkale tesislerini başlangıç olarak kabul eden görüştür. Türkiye'de ilk defa 1928 yılında savunma sanayi ürün ihtiyaçlarını karşılamak üzere Kırıkkale'de kurulan tesisle profesyonel anlamda demir çelik üretimine başlanmıştır. Bu tesis bugünkü adıyla Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'dur (MKE). Kırıkkale'de kurulan tesisin askeri tesis özelliğinde olması ve üretim, istihdam ve kapasite gibi verilerinin askeri gizlilik içerisinde değerlendirilmesi nedeniyle ikinci görüş tarihsel sürecin başlangıç noktası olarak Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nı kabul etmektedir.

Kırıkkale'de kurulan tesis, yapılan ek bir sözleşme ile kapasitesi ray üretecek şekilde genişletilmiştir. Bu tesislerde ilk çelik blok 20 Ocak 1932'de haddelenebilmiş, ilk ray 4 Haziran 1932'de çekilebilmiştir. Bu fabrikaların gelişebilmesi için Milli Müdafaa Vekaletinden (MMV) sürekli sipariş alınması gerekmektedir. İlgili dönemde ikmal planlarının verdiği harcama yetkilerine azalmaya gidilmesi siparişleri de olumsuz etkilemiştir. Fabrikanın verimliliğinin sürmesi adına dışarıdan alınan siparişler önemli hale gelmiştir. Ancak dışarıdan sipariş alınmasına ilk başlarda tereddütte yaklaşmıştır. Bunun sebebi ise Türkiye'de üretilen rayların kalite ve standartlarına güvenilmemesidir. Bunun üzerine Türkiye'de üretilen raylar İsviçre'ye gönderilerek denenmiş ve standartların çok üzerinde sonuç alınmasıyla ray siparişi alımları gerçekleştirilmiştir (Tekeli, 2009: 3). Türkiye'de ağır demir çelik sanayinin oluşturulmasına yönelik kanun 1926 yılında kabul edilmiştir. Kömür madenlerine yakın olması sebebiyle Karabük'te 3 Nisan 1937 tarihinde temeli atılarak kurulan Karabük Demir Çelik Fabrikaları (KARDEMİR) bugün de üretimine devam etmektedir. Kardemir'i takiben yassı ürün talebini karşılamak amacıyla ikinci entegre tesis olma özelliğini taşıyan Ereğli Demir Çelik Fabrikaları (ERDEMİR) 1965 yılında üretime başlamıştır. 1950'li yıllarda ivme kazanan sanayileşme çalışmaları sonucunda artan yatırımlar, demir çelik ürünlerine olan ihtiyacı da arttırmıştır. Bu ürünlerin ithalatının oluşturduğu döviz ihtiyacını kontrol altına alabilmek için 1955 yılında Türkiye Demir Çelik İşletmeleri A. Ş. kurulmuştur (Devecioğlu, 2018: 37). 3 Ekim 1970 tarihinde stratejik lojistik merkezlerinden olan İskenderun'da kurulan İskenderun Demir Çelik Fabrikaları (İSDEMİR) kapasite bakımından en büyük entegre tesis olma özelliğini taşımaktadır. 2002 yılında hisse devir sözleşmeleri ile tesis ERDEMİR'e devredilmiştir. 2021 yılı verilerine göre Türkiye'de 26 adet elektrik ark ocaklı fırın (EAF), 11 indüksiyon ocaklı fırın (IF) ve 3 bazik oksijen fırınlı olmak üzere toplamda 40 adet çelik üretim tesisi bulunmaktadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2021:20). Türkiye'de demir çelik üretim yapısına göre tesislerin dağılımı, demir cevherini hammadde olarak kullanan çelik üretim tesisi (BOF) sayısı üç, demirli atık ve hurdaları hammadde olarak kullanan elektrik ark ocaklı (EAF) ve indüksiyon fırınlı (IF) çelik üretim tesisi sayısı ise 2021 yılı verilerine göre otuz yedi olacak şekilde dağılım göstermiştir. Demir çelik sektörünün ana hammaddelerini cevher ve hurda malzemeler oluşturmada, ürünleştirme süreçleri sonucunda temel çıktı ise ham çelik olarak elde edilmektedir. Bu anlamda demir çelik sektörü değer zincirine Şekil 1'de yer verilmiştir.



Şekil 1. Demir Çelik Sektörü Değer Zinciri (Aval, vd., 2019)

Şekil 1 incelendiğinde demir çelik sektörü, ülke doğal kaynaklarının yapısı veya üretim yöntemleriyle doğrudan ilişkili olup, sektörün nihai piyasada diğer sektörler için hayati öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu durumda sektörün sadece üretimin sonucu olarak değil üretimin gereği olarak da önemli olduğu ifade edilebilecektir.

Dünya çelik endüstrisinin büyüklüğü ve modern ekonomideki konumu, ona ekonomik, sosyal ve politik bir sistemle alışılmadık bir ilişki kazandırmaktadır. Çelik sektöründeki katma değer, imalat kaynaklı gayrisafi yurt içi hasılanın dikkate alınabilir büyüklükte yüzdesini oluşturmaktadır. İktisadi olarak sektörün pazar yapısının modern endüstriyel pazarlara özgü olması, demir çelik ürünlerinin de önemini pekiştirmektedir. Demir çelik endüstrisinin istihdamının coğrafi yayılımı, politika otoritelerinin de dikkatini çekerek, onları sektöre karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Modern bir ulusun büyük bir çelik endüstrisine ihtiyacı olduğu yönündeki algı nedeniyle, politika yapıcılar modern bir imalat sektörünün yerli çelik kaynağıyla mümkün olabileceğine inanmaktadır (Rogers, 2009: 1,3). Türkiye'de demir çelik sektörü hammadde olarak kullandığı demir cevherinin yaklaşık

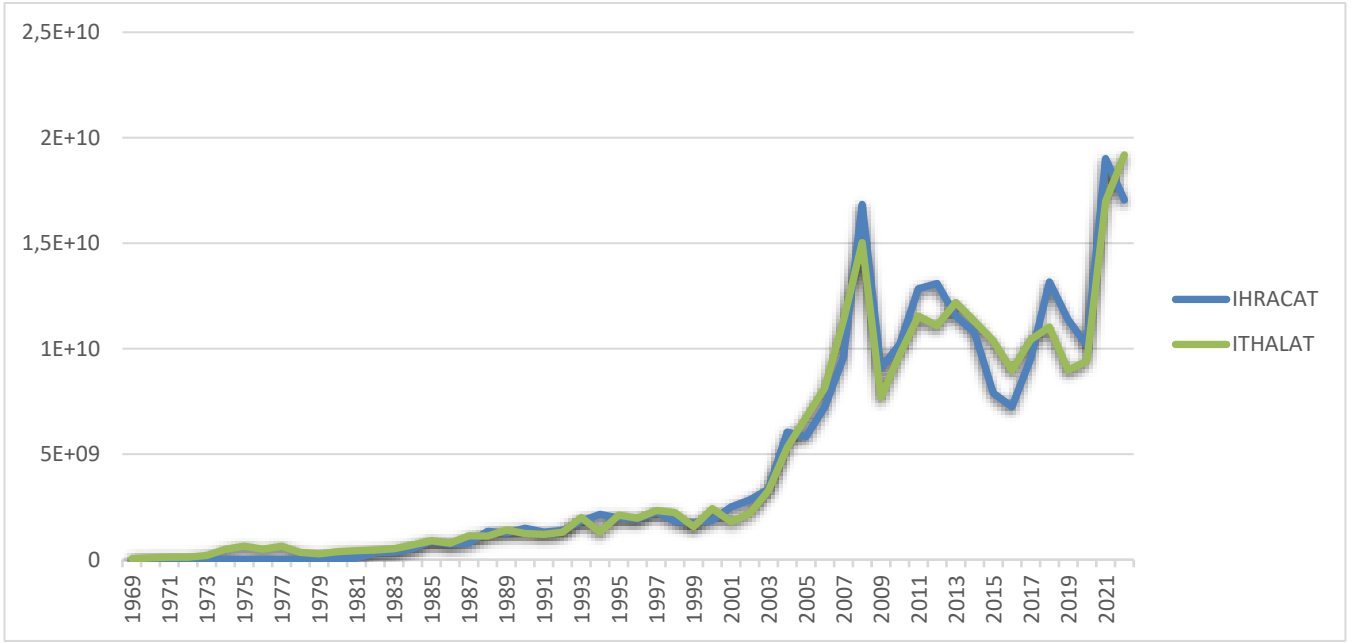
%60'ını, hurdanın %70'ini ve koklaşabilir taşkömürünün ise %90'ını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Diğer taraftan ülkemizde tüketilen yassı ürünlerin yaklaşık %54'ü ithal edilmektedir. Bu durum sektörün dış ticaret açığı vermesine neden olmaktadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2021). Tablo 1'de başlıca çelik üreticisi on ülkenin 2022 yılı verileri ve dış ticaret rakamları yer almaktadır.

Tablo 1. Başlıca Çelik Üreten Ülkeler ve Dış Ticaretleri, 2022 (Kaynak: WSA)

Ülkeler	Üretim Miktarı (Milyon Ton) / Dünya Üretim Sıralaması	İhracat Miktarı (Milyon Ton) / Dünya Çelik İhracatı Sıralaması	İthalat Miktarı (Milyon Ton) / Dünya Çelik İthalatı Sıralaması
Çin	1018.0 / 1	68.1 / 1	17.1 / 6
Hindistan	125.3 / 2	12.1 / 11	*
Japonya	89.2 / 3	31.7 / 2	*
ABD	80.5 / 4	8.3 / 17	28.9 / 2
Rusya	71.5 / 5	17.9 / 7	*
Güney Kore	65.8 / 6	25.5 / 4	13.7 / 7
Almanya	36.8 / 7	22.3 / 5	21.0 / 3
Türkiye	35.1 / 8	18.0 / 6	17.4 / 5
Brezilya	34.1 / 9	12.1 / 10	*
İran	30.6 / 10	*	*

Tablo 1'de üretim miktarları, ihracat ve ithalat değerleri sıralama içerisinde ilk 20'de yer almayan ülkeler veri kısıtı nedeniyle * ile gösterilmiştir. Türkiye, tablo değerleri ile incelemeye alındığında 2022 yılı için ürettiği 35.1 milyon ton çelik ile dünya sıralamasında sekizinci ülke olarak kayıtlara geçmiştir. Ürettiği çelik miktarının yaklaşık %52'lik kısmı Türkiye'nin ihracatına konu olmuştur. İthalat değerleri, ihracat değerlerinden 0.6 milyon ton eksik olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin üretim yapısına uygun biçimde ithalat kalemlerinin ağırlığını demirli atık ve hurda ürünler oluşturmaktadır. Demir çelik sektörünün ürünleri arasında yer alan ana, yan ve yarı mamüller, diğer endüstri kollarının varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli hammaddeler arasında bulunmaktadır. Sektörden doğrudan hammadde temin eden gemi inşa, otomotiv, dayanıklı tüketim mamülleri gibi endüstrilerin gelişmiş endüstri alanları arasında sayılmaları, demir çelik sektörünün tamamlayıcı ve destekleyici sektör olma özelliğini de doğrulamaktadır.

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-1983 dönüşümü ile başlamıştır. 1989-1990'da tamamlanan bu süreç, öncelikle mal piyasalarının dış pazarlara açılmasına olanak tanımış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimini serbestleştirmiştir. Serbestleştirmenin gereklerinden biri olarak döviz kuru yüksek bir enflasyonu takiben esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi üstlenmiştir (Yeldan, 2016: 25). Uygulanan politikaların bir sonucu olarak Türkiye'de demir çelik sektörü dikkate değer ivmeli bir büyüme potansiyeli göstermiştir. 1996 yılında, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ile çelik ticaretine uygulanan gümrük vergisinin kaldırılması amacıyla Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. 2001 yılında Türkiye'de yıllık üretim on beş milyon tona ulaşmış, 2002 yılında Türkiye dünya çelik üretiminde on üçüncü, 2006 yılında on birinci ve 2012 yılında ise dünyanın en büyük sekizinci üreticisi konumuna yükselmiştir. 2021 yılında ise 40.4 milyon tonluk rekor üretimi ile dünyada yedinci, Avrupa'da ise birinci sırada yer almıştır. Türkiye'nin demir çelik sektörü dış ticaretinin ekonomik gösterimine Şekil 2'de yer verilmiştir.



Şekil 2. Türkiye'nin Demir Çelik İhracatı 1969-2022 (Kaynak: TÜİK, SITC 67 Rev. 2, 30.10.2023)

Şekil 2 incelendiğinde özellikle 1980 sonrası süreçte Türkiye'nin ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemesinin demir çelik sektörü dış ticaretini artırıcı biçimde etkilediği görülmektedir. İhracata dayalı büyüme stratejileri, dış ticaret ile ekonomik büyümeyi baz alan stratejiler olarak ifade edilebilecektir. Ülke içerisinde üretilen malların ihracatının özendirilmesi ile ekonomik büyümeye olan artırıcı etkileri ihracata dayalı büyümenin kapsamını oluşturmaktadır (Tıraşoğlu, 2012: 378).

Küreselleşme Kavramı ve Politik Küreselleşme

Yirminci yüzyılda yaşanan farklı müdahaleci anlayışlar doğrultusunda, kırılmaz bir zincirin halkaları gibi devreye alınan iktisadi deneylerle insani kalkınma yönlendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Avrupa'da yaşanan devrimler, iç ve dış savaşlar üç kuşak üzerinde silinmez izler bırakmıştır. 1914 yılında yaşanan büyük savaş, zafer kutlamaları yapanlar, milyonlarca insanın yasını tutanlar ile mağlubiyet hüznü yaşayanlar ve kendi ulus devletlerinin yeniden doğumuna tanıklık edenler olmak üzere birbiriyle çelişkili üç grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarını revizyondan geçirmek isteyen ülkelerin esas savaş sonuçlarından politik ve ekonomik istikrarlı düzen elde etme amacına 1939'da Orta Avrupa'nın pasifize edilmesiyle ulaşamamıştır. Politik güç merkezi olma özelliğini kaybeden Orta Avrupa'nın yeniden güçlenmesi yeni süreç ve olayları da beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde 1989 yılı da Sovyetler Birliği'nin politik kredisini tüketmesi Avrupa'da güçlerin birleşmesine olanak sağlamıştır.

Paranın değeri ve gücünü ortadan kaldırarak devletleri yüzlerce yıl öncesinin takas sistemine geri götüren hiper enflasyon ile ekonomik bunalım da dahil olmak üzere on yıllarca süren ekonomik kaos ortamı sosyal dokuyu iyice germiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslar arasında barış zamanında da devam eden iktisadi savaş, salgın boyutlarındaki yoksulluk ile sefalet bu konuda acilen bir çözüm bulunmasını kaçınılmaz kılmıştır. Yaşanan deneyimlerden elde edilen bilgiler öncelikle iktisat ve siyaset düşünürlerini etkilemiştir. İktisatçılar, bitmek bilmeyen ekonomik düşüşten kurtulmak adına mevcut konjonktür karşıtı siyasal önlemler tasarlamışlardır. Savaş deneyimleri iktisatçılara, uluslararası finans piyasaları oluşturma, istihdam yaratma ve normal zamanlarda erişilmez olan hedeflere erişme konusunda yeni yöntemler öğretmişlerdir. Bu nedenle toplumun farklı katmanları ile çeşitli bölgeler arasındaki keskin gelir farklılıklarını yumuşatmak üzere yeniden bölüşüm sistemleri kurulmuştur (Berend, 2007: 6, 7). Yeni bölüşüm sisteminin ilk evreleri her ne kadar pazar otomatizmi ile büyümeye eğilim göstermiş olsa da yeni deneyimlenen sistemde açık bir sosyal hedefe yönelik piyasa düzenlemeleri kabul görmüştür.

Dünya kapitalizminin 1870-1914 ve 1970 ve sonrası olarak bölümlendirilecek şekilde ardı ardına yaşanan iki küreselleşme sürecinin de ortak özelliği iktisadi büyüme oranlarında meydana gelen sıçramalarda görülmektedir. 1800'lerin başına kadar neredeyse sabit olan ve ancak geçimlik düzeyde bir gelir sağlayan büyüme oranları 19'uncu yüzyıl boyunca ivmelenmiştir. Sanayileşmenin önemli etken olduğu bu sürecin bir diğer boyutu da bugün Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkeler açısından sanayisizleştirme ve geri bıraktırmaya olgusu ile paralellik gösterdiği'dir. On dokuzuncu yüzyılın birinci küreselleşme dalgası, uluslararası görece olarak eşit dağıtılmış olan bir dünya ekonomisinden hareketle iktisadi faaliyetleri hızla geliştirerek yirminci yüzyıla gelir eşitsizliklerinin artmış olduğu bir dünyayı miras bırakmıştır (Yeldan, 2016: 16). Yeni dönem, toplumların yaşam biçimlerinde ve dünyayı algılayış yöntemlerinde de farklılaşmaya yol açmıştır. Uzak ile yakın arasındaki zıtlığın ortadan kaldırılması sınırlar ötesi etkileşimi geliştirerek küreselleşme olgusunu meydana getirmiştir (Kıvılcım, 2013: 1). Küreselleşmenin etkilerini arttırması ile birlikte toplumların, ekonomilerin ve siyasal kurumların yapısında köklü değişiklikler meydana gelmiş, bu değişiklikler sadece kurumlar üzerinde değil kurumlara yön veren ilkeler, tutumlar ve değerler üzerinde de etkili olmuştur. Yirmi birinci yüzyılda yaşanan enformasyon devrimi, finans devrimi, uluslar üstü değer ve kavramların varlığı,

dünyada değişen ulusal öncelikler, yeni anlamlar kazanan bireysel ve ulusal güvenlik, yerleşme ve serbest piyasa ekonomisinin işlerliği küreselleşmenin yarattığı sonuçlar arasında yer almaktadır (Ener ve Demircan, 2006: 197).

Özellikle 1980 sonrası yaşanan gelişmeler ulusal ekonomilerin, küresel ekonomilere entegre olma çabası olarak genellenebilmektedir. Küreselleşme; mal, hizmet, dış ticaret, serbest piyasa, ekonomi, ekonomi politikası, uluslararası ilişkiler, emek, sermaye, hammadde, teknoloji ve teknolojik akımlara ait tanımların hepsinde yer alan bir kelimedir. Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin sonucu olarak; mal, hizmet, sermaye ve fikri hareketlerin serbest ve hızlı bir şekilde dünya pazarlarında yer almasıyla ülkelerin ekonomi, güvenlik ve kültür başta olmak üzere birçok konuda birbirine bağımlı hale gelmesini sağlayan bu bağımlılığın merkez ülkelere diğer ülkelere benimsetilmesi zorunluluğuyla evrensel sorunlara çözüm getirmeyi amaçlamış bir kavramdır (Ar 2007: 26). Küreselleşmenin varlığını sürdürülebilmek adına beslendiği kaynakların ortaya çıkarılması da kavramın içselleştirilebilmesi adına önem arz etmektedir. Bilgi teknolojileri alanında yaşanan ve hızına yetişilemez boyutlara ulaşan yenilikler küreselleşmenin dünyayı tek bölge olarak algılamasına imkân sağlamış; bilgi ve ulaşım teknolojileri ile ekonomik sınırları ve iktisadi zaman dilimlerini ortadan kaldırmıştır. Bu aynı zamanda yeni çalışma alanlarına, istihdam kapılarına, üretim teknolojisinin değişmesiyle farklı üretim alanlarının oluşmasına ve mevcut üretim faktörlerinin işleme ve ekonomiye katılmasında değişikliğe yol açmıştır. Politika ve ekonominin birbirinden ayrılmaz görüş ve uygulamaları neticesinde; gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarında birbirine benzerlik, küreselleşmenin beslendiği ve varlığını sürdürebilmesinde imkân bulduğu ikinci bir etkidir. Soğuk Savaş Dönemi'nin kapanmasıyla birlikte kutuplaşan dünya sadece ülkelerarası ilişkilerde değil; ekonomik ilişkilerde de yakınlaşma içerisine girmiştir. Çokuluslu şirketlerin varlığı mali hesapların yerel birim ve ekonomik göstergelerinde değil; deniz aşırı ölçeklerle yazılmasını ve yapılmasını sağlayarak küreselleşmenin ortak bir dili benimsemesine olanak tanımıştır. Yine politika ve ekonominin birbirinden ayrılmaz görüş ve uygulamaları neticesinde; dünya pazarlarına ulaşılmasında karşılaşılan tarife, kota, vergi, ambargo ve pazar girişi gibi engeller kaldırılarak büyüme hedeflenmiş ve küreselleşmenin önü açılarak rahat bir nefes alması sağlanmıştır. Yukarıda açıklanan dört faktörden etkilenen küreselleşme, iki ayrımla faaliyetlerine odaklanmaktadır. Bunlardan birincisi, üretimin küreselleşmesi; diğeri, pazarların küreselleşmesi şeklindedir. Üretimin küreselleşmesi, üretim faktörleri olarak sayılan; emek, doğal kaynaklar, sermaye ve girişimciliğin ülke farklılıkları ve uluslararası avantajlardan yararlanılarak dünya sathında üretim gerçekleştirilmesi ve maliyetlerin düşürülmesini amaçlamaktadır. Pazarların küreselleşmesi ise birbirinden farklı konum, tür ve uzaklıkta bulunan yerel pazarların sınırlarının kaldırılması ve teknolojik gelişmeler ile alıcı ve satıcının dünyanın her yerinde bir araya gelebilmesi amaçlanmaktadır.

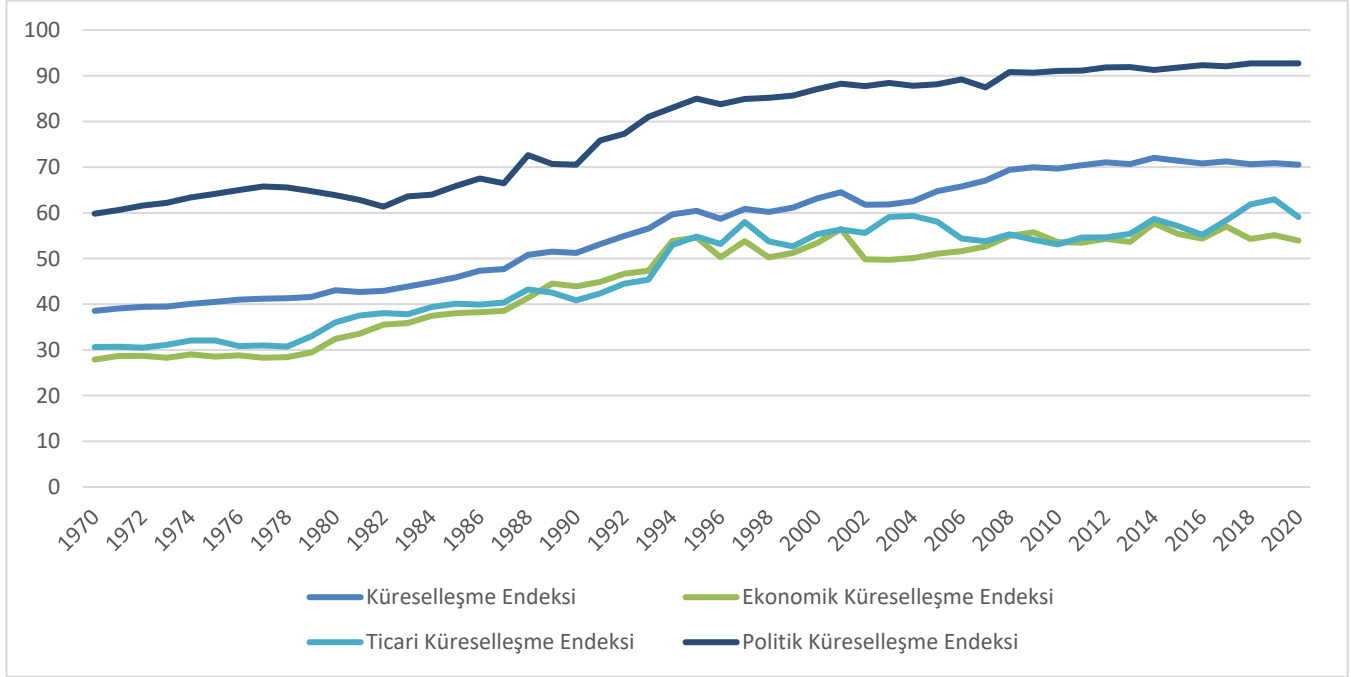
Küreselleşmenin mal, hizmet ve sermaye piyasaları üzerindeki etkilerine bakıldığında karşımıza çıkan bulguların birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. İlk etki finansal yeniliklerin hızlı değişmesinin türev piyasalarının oluşmasına neden olması nedeniyle döviz kurlarında ve faiz oranlarında meydana gelen belirsizliklerin, ekonomik riskleri artırması olarak açıklanacaktır (Ganiev 2014: 124). Özellikle ikinci küreselleşme dalgası ise bir anlamda bu eşitsizlik dalgası üzerine inşa edilerek kalkınma ve az gelişmişlik ideolojisinin bir uzantısını oluşturmuştur. Birinci ve ikinci küreselleşme evrelerinin en önemli farklarından biri de sermaye hareketlerinde gözlemlenmektedir. Birinci küreselleşme evresinde sermaye hareketleri altın standardında düzenlenirken, günümüz de dahil olmak üzere ikinci küreselleşme evresinde sermaye hareketleri kâğıt paranın nominal değişim hareketine dayalı olarak gerçekleşmektedir. Sıcak para akımları, uluslararası piyasalardaki görece yüksek faize yönelirken kısa dönemli döviz birikimi sağlarken, bu da ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmasına yol açmaktadır. Böylece ithalat malları ucuzlarken, ihracatçı sektörler gerilemekte, cari işlemler açığı da büyümektedir. Bu koşullarda sağlanan iktisadi büyüme ise dışa bağımlı ve yapay bir nitelik göstermekte ve reel faiz ile döviz kuru arasındaki hassas dengelerin bozulmasıyla ani bir çöküntüye uğrayabilmektedir (Yeldan, 2016: 18, 23).

Küreselleşmenin temel hedefi ve felsefesi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçiş, bütün ülkelerin dünya pazarlarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet, sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesi olarak ifade edilebilecektir (Kazgan, 1997: 70). Bu temel hedef ve felsefenin gerçekleştirilebilmesinde ülkelere de küreselleşen dünya ile uyum sürecinde kurumlarını, hukuk sistemlerini ve ekonomik yapılarını; piyasaların sağlıklı bir rekabetle işleyebilmesine olanak tanıyan bir şekilde yeniden organize etmeleri önerilmektedir (Sabır, 2002: 78). Endüstriyel kalkınma tarihi içerisinde yeni bir kavram olarak karşılaşılan esnek devlet kavramı da küreselleşme ile birlikte önem kazanmaktadır. Devletin esnekliği kaynaklarını gerileyen sektörlerden büyüyen sektörler doğru harekete geçirmesi ve kaydırması yeteneğiyle kendisini göstermektedir. Kalkınma teorisi için olduğu kadar devlet teorisi açısından da önemli olan esneklik, ilgili bürokratik kurumların, sermaye ve sosyal grupların değişen güçleri karşısında, bunların altında ezilmek yerine stratejilerini değiştirme becerilerinde yer almaktadır (Weiss ve Hobson, 1999: 285). Bu durumda dikkate alınması gereken hususların başında, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin daha da yoğunlaştığı çağdaş dünya sisteminin yapısında hemen her devletin ya da devlet dışı aktörün dereceleri değişmekle birlikte birbirlerinden etkilendikleri ifade edilebilecektir. Devletlerin küresel sistem içerisinde varlıklarını veya lider konumlarını sürdürebilmeleri için güç kullanmaları ve etki yaratmaya çalışmaları gerçekte bir zorunluluk olarak ifade edilebilecektir. Bu nedenle güç kavramı, tüm devletlerin kendi çıkarlarını korumak ve genişletmek için diğer devletlerin davranışlarını etkilemek amacıyla kullanılması açısından uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer almaktadır (Ariboğan, 1996: 91, 92). Bu amaçla uluslararası bir sistemde aktör olabilmenin koşulu, küreselleşme ilişkilerini tamamlayıcı olarak değil belirleyici olarak güç kapasitesine sahip olmak şeklinde ifade edilebilecektir. Bu belirleyicilik küreselleşmenin ölçülebilirliği konusunu da gündeme getirmiştir.

Literatürde yaygın olarak yer alan küreselleşme endekslerinden biri de İsviçre Ekonomi Enstitüsü tarafından yayınlanan KOF Küreselleşme Endeksi'dir. KOF Küreselleşme Endeksi, ticari küreselleşme, finansal küreselleşme, kişilerarası küreselleşme, enformasyonel küreselleşme, kültürel küreselleşme ve politik küreselleşme endekslerinin bileşiminden meydana gelmektedir.

KOF Politik Küreselleşme Endeksi hukuki politik küreselleşme endeksi ve fiili politik küreselleşme endeksi olmak üzere iki endeks değeri üzerinden hesaplanmaktadır. Hukuki politik küreselleşme endeksi; uluslararası organizasyonlar, uluslararası anlaşmalar ve ikili yatırım anlaşmaları değişkenlerinden oluşmaktadır. Fiili politik küreselleşme endeksini ise elçilik sayıları, Birleşmiş Milletler barışı koruma misyonları ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına üyelik değişkenleri meydana getirmektedir.

Küreselleşmenin popüler bir görüşün aksine hükümetler arası düzenleyici mekanizmaların önemini azaltacak hiçbir şey yapmadığı bir gerçektir. Küresel arenada istikrarlı bir küresel yönetişime, statüleri ve diplomatik ayrıcalıkları uluslararası hukuk tarafından garanti altına alınan uluslararası sivil hizmetlere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu nedenle sanayileşmiş ülkeler, ekonomi politikalarının oluşturulmasında yüksek derecede yakınlaşma sağlayan kurumsal bağlantılar kurmuşlardır (Senarclens, 2001: 510). Bir kavram olarak küreselleşmenin aşırı kullanımı uluslararası anlaşmalar ve devletler arası ilişkilerin belirlenmesine de sirayet etmektedir. Devletlerin eylemlerinin küreselleşmeyi teşvik edip etmemesinin inceleme ve değerlendirme koşulları arasında yer alması küreselleşmenin referansları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin KOF Küreselleşme Endeksi ve alt bileşen endekslerinin değişim grafiklerine Şekil 3'te yer verilmiştir.



Şekil 3. Türkiye'nin Seçilmiş Küreselleşme Endeksleri 1970-2020 (Kaynak: <https://ethz.ch/> 30.10.2023)

Şekil 3 incelendiğinde küreselleşmenin Türkiye özelinde ağırlıklı olarak politik küreselleşme ile gerçekleştiği görülmektedir. 1980 sonrası tüm endekslerin eğilimlerinin artış göstermesi küreselleşme sürecinde ihracata dayalı büyüme modeline geçişin yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Şekil 3'ten Türkiye için yıllar dikkate alındığında, ticari ve ekonomik küreselleşmenin iktisadi şoklardan ve hem içsel hem de dışsal faktörlerden eşanlı olarak etkilendiği değerlendirilebilir.

Literatür Taraması

Ener ve Demircan tarafından 2006 yılında yayımlanan çalışmada yazarlar, 21'inci yüzyılda yeni devlet anlayışının ortaya çıkmasında etkili olan faktörleri değerlendirmeye alarak, küreselleşmenin getirdiği yeni devlet anlayışını incelemeye almışlardır. Yazarlar çalışmalarında küreselleşme sürecinde, ulus devletlerin dışa açıklık oranlarının arttığını ve bu durumda ülke refahının daha yüksek oranlarda dış ticaret, ulusal ekonomik performans gibi dışsal faktörler tarafından belirlenmeye başladığını ifade etmişlerdir. Yazarların Türkiye özelinde yaptıkları değerlendirmeler, ülkede yaşanan ekonomik krizlerin, siyasi istikrarsızlıkların, sosyal dengesizliklerin ve yaşam standardı yetersizliklerinin yeni dünya düzenine engel olduğu çerçevesi içerisinde şekillenmektedir (Ener ve Demircan, 2006).

Gözgör ve Can tarafından 2017 yılında yayımlanan makalede yazarlar ekonomik büyüme, ihracatın çeşitlendirilmesi ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1970-2010 dönemini incelemeye alan çalışma 139 ülke için panel veri analizi ve Granger nedensellik testlerinden faydalanmıştır. İhracat çeşitlenmesi ve ekonomik küreselleşme arasında sadece üst orta gelirli ülkeler özelinde pozitif ilişki tespit edilmiştir (Gözgör ve Can, 2017).

Olimpia ve Stela tarafından Romanya özelinde gerçekleştirilen çalışmada değişken olarak KOF Küreselleşme Endeksi'nin bileşenleri kullanılmıştır. Yöntem olarak zaman serisi analizlerinden faydalanan çalışmanın öne çıkan sonuçları arasında politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu bulgusu yer almaktadır (Olimpia ve Stela, 2017).

2018 yılında Eren ve Çütçü tarafından yayımlanan makale, küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisini KOF Küreselleşme Endeksi de yer almak üzere beş adet küreselleşme endeksini veri seti olarak kullanmıştır. 1970-2016 dönemine ait yıllık veriler ile zaman serisi analizinden faydalanan çalışma, Türkiye’de ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyümeye katkısı olmadığını, sosyal ve politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Eren ve Çütçü, 2018).

Bam ve Bruyne tarafından girdi çıktı yönteminden faydalanan çalışmada yazarlar, Güney Afrika özelinde demir çelik sektörünü incelemeye almışlardır. Ülkenin sanayi politikalarına müdahalelerinin çelik sektörü değer zincirine olan etkisinin olumlu olacağı bulgusundan hareketle yazarlar çalışmalarında endüstriyel politika araçlarının eksikliğine dikkat çekerek politik önerilerde bulunmuşlardır (Bam ve Bruyne, 2018).

Ceyran ve Füsunoğlu tarafından 2018 yılında yayımlanan makalede yazarlar, küreselleşme süreciyle meydana gelen bölgeselleşme hareketlerinde Türkiye’nin diğer ülkeler ile ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışma D20, OECD ve Ortadoğu ülkelerini uygulamada kullandığı modellerde ele alarak en küçük kareler yöntemi tekniklerinden faydalanmıştır. Çalışmada Türkiye’nin her üç grup ülke içerisinde yer almasıyla küreselleşme değerlerine olumlu katkı sağladığı ve ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan jeopolitik avantajı elinde bulundurduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ceyran ve Füsunoğlu, 2018).

Hrybinenko ve Shahoian, küreselleşme kavramı ve sürecini Ukrayna demir cevheri hammadde ihracatçıları için bir zorluk olarak değerlendirmeye alarak, ülkenin küreselleşme düzeyini arttırmak açısından ihracat faaliyetlerine odaklanan demir cevheri ihracatçılarının temel özelliklerini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışmada 1995-2016 dönemi için ihracat verileriyle KOF Küreselleşme Endeksi değişkenler olarak yer almış ve zaman serileri analizinden yöntem olarak faydalanılmıştır. Yazarlar, Ukrayna’nın yüksek dereceli küreselleşmesinin ulusal ekonominin önemli ihracat kalemleri arasında yer alan demir çelik sektöründe ülkeyi küresel pazarların durumuna bağımlı kıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Belirlenecek alternatif politik stratejiler ile Ukrayna demir cevheri üreticilerinin küresel pazarda rekabet avantajı elde edebileceği çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır (Hrybinenko ve Shahoian, 2018).

Yıldız çalışmasında küreselleşme ile kamu büyüklüğü arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Ülkelerin küreselleşme politikalarının etkili olduğu önemli alanlar arasında yer alan kamu büyüklüğü çalışmada kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile temsil edilmiştir. Çalışmada yer alan diğer değişkenler KOF Küreselleşme Endeksi, KOF Ekonomik Küreselleşme Endeksi, KOF Sosyal Küreselleşme Endeksi ve KOF Politik Küreselleşme Endeksi olarak belirlenmiştir. 1995-2015 dönemine ilişkin 27 OECD ülkesi üzerinde panel veri analizinden faydalanan çalışmada yazar, küreselleşmeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yıldız, 2019).

Güzel 2020 yılında yayımladığı makalesine küreselleşme sonrasında Türkiye’de imalat sanayiinin durumunu konu edinmiştir. Zaman serileri ekonometrisinden yöntem olarak faydalanan çalışmada yazar, küreselleşme endeksindeki bir birimlik artışın imalat sanayinin GSMH içerisindeki payını yüzde 0.49 oranında, doğrudan yabancı yatırımların GSMH içerisindeki payının yüzde 1 arttığında ise imalat sanayinin GSMH içerisindeki payının yüzde 1.58 azaldığı bulgusuna ulaşmıştır. Yazarın önerileri arasında imalat sanayiinde üretim yapılabilmesi için istikrarlı bir kur düzeyinin sağlanması gerektiği yer almaktadır (Güzel, 2020).

Muhammad ve Khan çalışmalarında 170 ülke üzerinde doğrudan yabancı yatırımlar, küreselleşme, cevher ve metal kaynaklarının ihracatı, enerji ve yakıt kaynakları tüketimini 1990-2018 dönemi için panel veri ekonometrisinden faydalanarak incelemişlerdir. Çalışmada demir çelik sektörü de dahil olmak üzere ekonomik ve politik küreselleşmeyi dikkate alarak cevher ve metal ihracatının sera gazı emisyonları üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Muhammad ve Khan, 2021).

Bucak çalışmasında ekonomik karmaşıklık ve küreselleşme ilişkisini panel veri analizi yönteminden faydalanarak ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışma BRICS-T ülkeleri özelinde 1995-2018 dönemini kapsayacak şekilde ekonomik karmaşıklık endeksi, KOF ekonomik küreselleşme endeksi ve KOF politik küreselleşme endeksi değişkenlerini kullanmıştır. Çalışma sosyal küreselleşme özelinde başka ülkelerin yaratmış olduğu tek tip markalara bağımlı hale gelme özelliği nedeniyle sosyal küreselleşmenin ekonomik karmaşıklığı azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmadan elde ettiği bulgular sonucunda yazar, sosyal küreselleşmeyi azaltacak politika izlenmesinin ekonomik büyüme ve kalkınmaya fayda sağlayacağını ifade etmektedir (Bucak, 2022).

Nugroho ve Lakner, panel veri analizi yöntemlerinden faydalanarak 1990-2018 döneminde 24 kahve üretici ülke üzerinde kahve ihracatı ve politik küreselleşme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Politik küreselleşme endeksinin kahve ihracatı üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşan yazarlar, politik küreselleşme etkisinin ihracat rakamlarına ve politikalarına agresif yapıyı olarak yansıtığını ifade etmektedirler (Nugroho, vd., 2022).

Öztürk ve Kurt tarafından hazırlanan çalışmada yazarlar, küresel rekabet gücü ve ihracat performansı ilişkisini OECD ülkeleri üzerinde panel veri analizi yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışmada kullanılan değişkenler ihracat performansı, küresel rekabet endeksi, temel gereklilikler endeksi, etkinlik artırıcılar endeksi, yenilik ve gelişmişlik endeksi ve gayrisafi yurtiçi hasıla olarak belirlenmiştir. Çalışmada küresel rekabet endeksi ile ihracat performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ülkelerin serbest ticaret anlaşmaları yoluyla pazar paylarının büyütme ve Ar-Ge’ye ayrılan ödemelerini artırılmaları gereği çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır (Öztürk ve Kurt, 2023).

Haini ve Pang tarafından yayımlanan makalede yazarlar, küreselleşmenin rekabet ve ölçek etkileri yoluyla ihracattan elde edilen kazanımlara olan etkisini araştırmışlardır. 1995-2018 dönemini kapsayan 163 ülke ekonomisini veri olarak kullanan çalışma GMM yönteminden faydalanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulguları değerlendiren yazarlar, gelişmiş ihracat ağı ve

küreselleşmenin kazanımlarının ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerde düşük ekonomik gelişmişlik seviyesinde bulunan ülkelere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar gelişmiş ekonomilerin küreselleşmenin de etkisiyle ihracatta çok yönlülükten daha fazla kazanç elde ettiğini ifade etmektedirler (Haini ve Pang, 2023).

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye özelinde demir çelik ihracatının ve ithalatının politik küreselleşmeye etkisini belirlemeye yönelik hazırlanan veri setleri ile gerçekleştirilen analizlerin tanıtıcı ve açıklayıcı bilgilerine yer verilmiştir. Çalışmada Türkiye için 1989-2020 döneminden elde edilen yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ihracat ve ithalat verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve politik küreselleşme endeksi KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü'nden ikincil veriler olarak derlenmiştir. Kullanılan değişkenlere ilişkin bilgi ve açıklamalar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Bilgiler ve Açıklamaları

Değişken Adı	Değişken Türü	Birimi	Kaynak ve Açıklama	Kısaltması
Politik Küreselleşme Endeksi	Bağımlı	Oran	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü; Endeks	KOFP
Türkiye Demir Çelik İhracatı	Bağımsız	ABD Doları	TÜİK; SITC Rev.3 67 Demir ve Çelik	IHR
Türkiye Demir Çelik İthalatı	Bağımsız	ABD Doları	TÜİK; SITC Rev.3 67 Demir ve Çelik	ITH

Ekonometrik modellerde kullanılan veri setlerinde regresör değişkenlerin stabilitesini sağlamak, tahminlemenin farklı görünümünü ortaya çıkarmak ve aykırı değerleri azaltmak adına model veya veri setlerine doğal logaritmalar dahil edilmektedir. Bu nedenle çalışmada yer alan değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak kısa gösterimleri lnKOFP, lnIHR ve lnITH olarak ifade edilmiştir. Çalışmada Microsoft Excel, Eviews 11 ve Gauss 16 programlarından faydalanılmıştır. Özellikle iktisadi analizlerde analizin birimlere veya zamana göre yapılıp yapılmaması gereği önem arz etmektedir. Zaman serisi analizleri zamanla ilişkili olarak tanımlanan değişkenlere ait gözlem değerlerini gün, ay, yıl gibi zamana göre sıralanmış biçimde gösteren serilerdir. Zaman serileri gelecek tahmini veya öngörü için bir kaynak veya araç olma özelliği taşımaktadır (Dikmen, 2018: 305). Çalışmada zaman serileri ekonometrisinden faydalanılmıştır. Çalışma, kullandığı yöntemler ile Türkiye'de demir çelik sektörünün Türkiye'nin politik küreselleşme sürecine etkisi var mıdır, sorusuna yanıt aramaktadır.

Hesaplama programlarının sayısının artması ile ekonometri ve istatistik disiplinlerinde yaşanan gelişim, yöntemler üzerinde de geliştirici etkiler kaydedilmesine imkân sağlamıştır. Zaman serileri analizleri, belirli bir düzen içerisinde sıralanmış gözlemlerle geçerli, güvenilir ve tutarlı tahmin sonuçlarına ulaşmayı amaçlarken, ekonometrik yöntemler de elde edilen sonuçlardan yeni bilgi ve öngörülerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. İktisadi değerlere ait gözlemlerin çeşitli faktörlerle yön ve şiddetlerinin değişmesi, teorik bir varsayım dayalı geleneksel modellerden gözlemler üzerinde etkili olan faktörleri de dikkate alan güncel modellerle bilgi üretimini daha önemli hale getirmiştir. Bir zaman serisinde yer alan belirgin eğilim değişimleri yapısal kırılma olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik ilişkilerin tahmin yöntemleri ve ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmaların modellenmesi son kırk yılda köklü değişikliklere maruz kalmıştır. Literatürde yer alan çalışmaların çoğu yapısal kırılmaların varlığını tespit etmeye ve kırılmaların yerini tahmin etmeye odaklanmıştır (Allaro, Kassa ve Hundie, 2011: 392). Ekonometri ve istatistik literatüründe yapısal kırılmalar konusundaki çalışmaların sayısında yaşanan artışın, ekonometrik modellerde yapısal bir kırılma veya parametrelerin istikrarsızlığını araştırmak yerine dinamik programlama imkanlarından da faydalanarak birden fazla bilinmeyen yapısal kırılmayı araştırmanın motivasyon kaynağını oluşturduğu değerlendirilmektedir (Maheswari ve Muthuramu, 2019). Ekonometrik modellerde sahte regresyon problemi ile karşılaşmamak adına değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin varlığı önemlidir. Değişkenlerin birim köke sahip olmaları durağan olmadıkları anlamına gelmekte ve durağan olmayan seriler arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edebilmek mümkün olmamaktadır (Uçan, 2013:162). Perron tarafından gerçekleştirilen ekonometrik çalışmalarda uygulanan geleneksel birim kök testleri tüm serilerin birim köklü yapıda olmadığı bulgusuyla sonuçlanmıştır. Bu durumda serinin birim köklü olarak ifade edilmesinin nedeni olarak makroekonomik değişkenlere ait zaman serilerinde meydana gelen politika değişiklikleri, büyük krizler, fiyat şokları gibi yapısal kırılmalarla ilişkilendirilmiştir (Perron, 1989). Lee ve Strazicich sıfır ve alternatif hipotez altında içsel kırılmaların gerçekleştiği varsayımı ile Lagrange Çarpını (LM) testine dayalı yeni bir yapısal kırılmalı test geliştirmişlerdir. LS-2003 testi olarak da ifade edilen yöntemde ana düşünce, sıfır hipotezinin reddinin birim kökün reddi anlamına gelmediğidir. Benzer şekilde alternatif hipotez de mutlak suretle kırılmalı trend durağanlığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle LS-2003 testi hem sıfır hem de alternatif hipotez dikkate alınarak yapısal kırılmalara izin veren içsel iki kırılmalı birim kök testi olarak uygulanabilmektedir. Bu durumda sıfır hipotezinin reddedilmesi açık biçimde trend durağanlığı ima ettiği sonucuna ulaşılmaktadır (Lee ve Strazicich, 2003). Başka bir ifadeyle temel hipotezin reddi, birim kökün varlığını reddetmeyi gerektirmemekte, yapısal kırılma olmayan birim kökün reddini ifade etmektedir (Yılancı, 2009: 329). Sabit ve trendde çift kırılmaya izin veren LS-2003 testinin formül ile gösterimi Eşitlik 1'de yer almaktadır.

$$\Delta y_1 = \mu + \beta_t + \alpha y_{t-1} + \phi_1 DU1_t + \theta_1 DU1_t + \phi_2 DU2_t + \theta_2 DU2_t + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-1} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Eşitlik 1’de yer alan model için kukla değişkenler Eşitlik 2’de olduğu gibi ifade edilmektedir.

$$DU_1 = \begin{cases} t > TB_2 \text{ iken}; 1 \\ \text{diğer}; 0 \end{cases}; DT_1 = \begin{cases} t > TB_2 \text{ iken}; t - TB \\ \text{diğer}; 0 \end{cases} \quad (2)$$

Modeller üzerinde TB_1 ilk kırılmayı ifade ederken, TB_2 ise ikinci kırılma zamanını göstermektedir. DU simgesi sabitte kırılmaya, DT ise sabitte ve trendde kırılmayı ifade eden kukla değişkenine karşılık gelmektedir. Sıfır hipotezi içerisinde yapısal değişim olmadan serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden bu testte alternatif hipotez, serinin iki yapısal değişimle birlikte durağan olduğunu ifade etmektedir (Tuna ve Öztürk, 2016: 553; Damar, 2020: 72). Zaman serisi analizlerinde hangi yöntem, hesaplama ve testlerin tercih edileceğinin belirlenmesi birçok tespit test yöntemi ile gerçekleştirilebilecek olup, ağırlıklı olarak verilerin durağan olup olmama durumlarına göre belirlenmektedir. Verilerin aynı seviyede durağan hale gelmeleri durumunda eşbütünleşme testlerinden faydalanılmaktadır. İki veya daha fazla durağan olmayan serinin doğrusal kombinasyonlarının durağan olabileceği, başka bir ifadeyle durağan olmayan serilerin doğrusal kombinasyonları durağansa durağan olmayan bu seriler eşbütünleşik serilerdir şeklinde ifade edilebilecektir (Engle-Granger, 1987; Sandalcılar, 2012: 281). Değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı modelde yer alan her bir değişkenin kendine özgü dışsal, kalıcı şokların varlığı değil, bunları beraberce etkileyen ortak stokastik trendlere sahip olmasıyla mümkündür (Dikmen, 2018: 325).

Yapısal kırılmaları dikkate almayan geleneksel eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmalı süreç veya süreçler ile karşılaşıldığında eşbütünleşme ilişkisini gözden kaçırılarak araştırmacıya hatalı sonuçlar elde edilebilmektedir (Gregory ve Hansen, 1996: 99). Bu nedenle yapısal kırılmalı eşbütünleşme testlerinden Hatemi-J (2008) testi de literatürde yaygın olarak kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. Hatemi-J (2008) testi sabitte, trendde ve rejimde iki tane yapısal kırılmayı dikkate almakta ve kırılma tarihlerini içsel olarak belirleyebilmektedir. Testin H_0 hipotezi, yapısal kırılmalar altında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur, şeklinde kurulmaktadır (Göçer ve Aslan, 2020: 174). Hatemi-J testinin eğitimde yapısal kırılmayı alan modelinin formül gösterimine Eşitlik 3’te yer verilmiştir (Hatemi-J, 2008: 499).

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 D_{1t} + \alpha_2 D_{2t} + \beta'_0 x_t + \beta'_1 D_{1t} x_t + \beta'_2 D_{2t} x_t + u_t \quad (3)$$

Eşitlik 3’te yer alan modelde y_t bağımlı değişkeni, x_t ’ler bağımsız değişkenlerin m boyutlu vektörlerini, β eğimlerin m boyutlu vektörünü ve t ise zaman endeksini temsil etmektedir. Modelde yer alan kukla değişkenler D_1 ve D_2 olarak gösterilmiş olup, Eşitlik 4 ve Eşitlik 5’te yer aldıkları gibi tanımlanmaktadır.

$$D_{1t} = \begin{cases} 0 \text{ if } t \leq [n\tau_1] \\ 1 \text{ if } t > [n\tau_1] \end{cases} \quad (4)$$

$$D_{2t} = \begin{cases} 0 \text{ if } t \leq [n\tau_2] \\ 1 \text{ if } t > [n\tau_2] \end{cases} \quad (5)$$

Eşitlik 4 ve Eşitlik 5’te yer alan τ simgeleri bilinmeyen parametreler için göreceli zamanlamayı ve rejim değişikliği noktasını ifade etmekte kullanılmaktadır (Hatemi-J, 2008). Hatemi-J testinde temel hipotezlerin test edilmesi için ADF , Z_a ve Z_t test istatistiklerinden faydalanılmakta ve elde edilen sonuçlar Hatemi-J (2008)’de yer alan tablo ile karşılaştırılarak yorumlanmaktadır (Bozkurt ve Okumuş, 2015:29). Değişkenler arası ilişkilerde korelasyonun nedensellik ilişkisini açıklayamaması değişkenler arası sebep-sonuç ilişkilerinin ortaya çıkarılmasında nedensellik testlerinin uygulanmasını zaruri kılmaktadır. İki değişken arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı, ikinci değişkende görülen değişimlerin sebebinin birinci değişkende yaşanan değişimlerden kaynaklı olduğu anlamına her zaman gelmemektedir.

Granger (1969) nedensellik testlerine ilişkin analizlerin ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Diğer yöntemlerde olduğu gibi nedensellik testleri de zaman içerisinde alternatifli olarak gelişim göstermişlerdir. Küçük örneklerde hata terimi serisinin normal dağılıma sahip olmama durumunda ki-kare testinin anlamını yitirmesine karşı Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından simetrik nedensellik testi geliştirilmiştir. Toda-Yamamoto testinin geliştirilmiş versiyonu olan Hacker-Hatemi-J simetrik nedensellik testinde kullanılacak kritik değerlerin veri setinin durumuna uygun olarak bootstrap ile belirlenmesi testin avantajları arasında yer almaktadır (Göçer ve Bulut, 2015: 733). Hacker ve Hatemi-J simetrik nedensellik testi bir VAR(p) modeli üzerinde aşağıdaki şekilde kurulmuştur. Toda-Yamamoto (1995) örnek büyüklüğü T için aşağıdaki eşitlikleri kullanmıştır.

$$Y \doteq (y_1^+, y_2^+, y_3^+, \dots, y_T^+); \text{ bir } (nxT) \text{ boyutlu matris} \quad (6)$$

$$D \doteq (a, A_1, A_2, A_3, \dots, A_p); \text{ bir } ((nx(n + (p + d))) \text{ boyutlu matris} \quad (7)$$

$$Z \doteq \begin{bmatrix} 1 \\ y_t^+ \\ y_{t-1}^+ \\ \vdots \\ y_{t-p+1}^+ \end{bmatrix}; \text{ bir } ((1 + (n + (p + d)))x1 \text{ matris, } t = 1, \dots, T \text{ için} \quad (8)$$

$$\delta \doteq u_1^t, u_2^t, u_3^t, \dots, u_T^t \text{ bir } (nxT) \text{ boyutlu matristir.}$$

$$Y = DZ + \delta \quad (9)$$

Toda-Yamamoto Eşitlik 6-8'i dikkate alarak geliştirilmiş VAR($p + d$) modelinin hipotez testi için tanıtılan test istatistiğini Eşitlik 9'daki gibi oluşturmuşlardır. Eşitlik 9'da $\hat{\delta}_u$, kısıtsız regresyondan elde edilen kalıntılar ile varyans-kovaryans matrisi $\hat{\delta}_u' \hat{\delta}_u / T$ elde edilmektedir. Vec operatör ve $0_{n \times nd}$, n satırlı ve $n(d)$ sütunlu sıfır matrisini temsil etmek üzere $\beta = \text{vec}(v, A_1, \dots, A_p, 0_{n \times nd})$ ve $\beta = \text{vec}(D)$ olarak ifade edilmektedir (Petek, Doğaner ve Altun, 2022: 1592). Hacker ve Hatemi-J (2006)'da, Bradley Efron (1979), tarafından geliştirilen yeniden örnekleme dayalı bootstrap simülasyonunu kullanarak Eşitlik 10'da yer alan nihai denklem ile uygulanmaktadır (Pata, 2022)

$$MWald = (C\hat{\beta})'[c((Z'Z)^{-1} \oplus S_u)C']^{-1}(C\hat{\beta}) \quad (10)$$

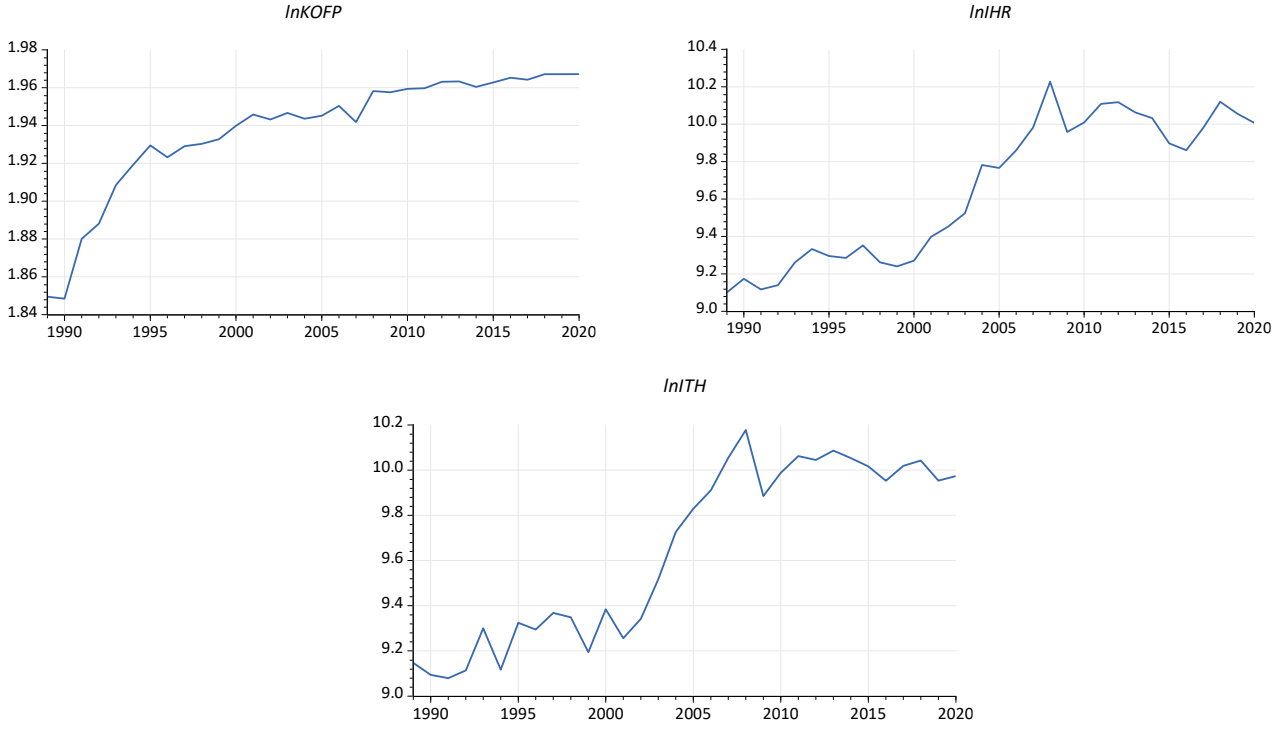
Eşitlik 10'da yer alan denklemde \oplus Kronecker çarpanını ve C ise $pxn(1 + n(p + d))$ matrisini ifade etmektedir. Denklemde $H_0 = C\beta = 0$ ifadesiyle nedenselliğin olup olmadığı sınanmaktadır. VAR modellerinin tahmin edilmesinde optimal gecikme uzunluğunu belirleyen HQ ve SIC bilgi kriterlerinin bazı durumlarda farklı sonuçlar vermesi nedeniyle Hatemi-J (2003) tarafından HJC bilgi kriteri oluşturulmuştur. HJC bilgi kriterinin formül ile gösterimi Eşitlik 11'de yer almaktadır.

$$HJC = \ln \left(|\hat{\Omega}| + j \left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right) \right), j = 0, \dots, k \quad (11)$$

$|\hat{\Omega}|$, j gecikme uzunluğu ile tahmin edilen VAR modelinin hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisini, n modeldeki denklem sayısını, T gözlem sayısını belirtmektedir (Değer ve Pata, 2017: 38). Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi, gecikme sayısının içsel olarak belirlenmesi, örneklem büyüklüğü ile ilgili sorunların bertaraf edilebilmesi, testin gücünün bootstrap ile artırılması gibi nedenlerle diğer testlerden üstün olarak değerlendirilmektedir.

Bulgular

Zaman serisi analizlerinde uygun yöntemin belirlenebilmesinin ilk aşaması olarak birim kök testi uygulaması gerçekleştirilmektedir. Birim kök testleri ilk olarak verilerin seviye düzeylerinde gerçekleştirilmektedir. Şekil 4'te verilerin zaman yolu grafikleri yer almaktadır.



Şekil 4. Veri Setlerine İlişkin Grafik Gösterimleri

Şekil 4 incelendiğinde değişkenlere ilişkin grafik hatları üzerinde yapısal kırılmalar olduğuna işaret eden değişimler gözlemlenmiştir. Bu bağlamda serilerin yapısal kırılmalarla birlikte durağan olup olmadıkları iki yapısal kırılmalı LS-2003 testi ile kontrol edilmiş ve sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. İki Yapısal Kırılmalı LS-2003 Test Sonuçları

Seviyede				
Değişkenler	tau-istatistiği	Kritik değer	Kırılma tarihleri	Gecikme
lnKOFP	-6.0971	-6.1750	1996; 2007	4
lnIHR	-5.3747	-6.1750	2000; 2007	4
lnITH	-5.2542	-6.3120	1999;2006	3
Birinci Fark				
Değişkenler	tau-istatistiği	Kritik değer	Kırılma tarihleri	Gecikme
lnKOFP	-9.2481	-6.1080	1995;1999	0
lnIHR	-7.0617	-6.1750	2007;2016	4
lnITH	-8.2993	-6.1080	1995;2001	0

Tablo 3'te LS-2003 testinin uygulanması sırasında maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak seçilmiştir. Kritik değerler %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Elde edilen tau istatistiklerinin mutlak değerce kritik değerlerden küçük olması yapısal kırılmalarla birlikte serilerin birim köke sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda lnKOFP, lnIHR ve lnITH değişkenlerinin düzey değerleri birim köke sahip iken birinci farkları alındığında sıfır hipotezi reddedilmekte ve serilerin durağan hale geldikleri görülmektedir. Düzey değerleri içerisinde kırılma tarihlerinin lnKOFP için 1996, 2007; lnIHR için 2000, 2007 ve lnITH için 1999, 2006 olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 3'te birinci farkları alınan değişkenlere ait test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olarak elde edilmesi sonucunda serilerin yapısal kırılmalarla birlikte birim kök içerdiği sıfır hipotezi reddedilerek durağan hale geldikleri görülmektedir. Durağan serilere ilişkin lnKOFP değişkeni için 1995, 1999; lnIHR değişkeni için 2007,2016 ve lnITH değişkeni için 1995, 2001 yapısal kırılma tarihlerini ifade etmektedir. Serilerin aynı derecede durağan hale gelmeleri nedeniyle analizlere eşbütünleşme testleri ile devam edilmiştir. Tablo 4'te Hatemi-J iki yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. İki Yapısal Kırılmalı Hatemi-J Eşbütünlüşme Testi Sonuçları

ADF		Z_t		Z_a	
Test istatistiği	Kırılma tarihi	Test istatistiği	Kırılma tarihi	Test istatistiği	Kırılma tarihi
-8.448	1999; 2004	-6.773	1998; 2004	-30.721	1998; 2004
Kritik değerler		Kritik değerler		Kritik değerler	
%5		%5		%5	
-6.458		-6.458		-70.806	

Tablo 4'ten elde edilen bulgular Akaike bilgi kriterleri dikkate alınarak elde edilen sabitte ve eğimde eşbütünlüşme sonuçlarını ifade etmektedir. Maksimum gecikme sayısı 4 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, yapısal kırılmalar altında seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi yoktur, şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilerek, seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi olduğu görülmektedir. Eşbütünlüşmeye ilişkin kırılma tarihleri dikkate alındığında ADF test istatistiğine göre 1999, 2004; Z_t ve Z_a test istatistiklerine göre 1998, 2004 tarihleri yapısal kırılma tarihleri olarak elde edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkileri tespit edildikten sonra değişkenlerin birbiri ile etkileşimlerini de ortaya çıkarmak adına uygulanan Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik nedensellik testinden elde edilen bulgulara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Hacker ve Hatemi-J Simetrik Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Test istatistiği	Kritik değer	Karar
lnKOPF » lnIHR	4.689	6.894	Nedensellik yoktur.
lnKOPF » lnITH	3.908	6.851	Nedensellik yoktur.
lnIHR » lnKOPF	4.798	6.749	Nedensellik yoktur.
lnITH » lnKOPF	8.293	6.893	Nedensellik vardır.

Tablo 5'te yer alan Hacker-Hatemi-J simetrik nedensellik testi sonuçları HJC bilgi kriterleri dikkate alınarak, 3 gecikme için %5 anlamlılık düzeyinde ve 10.000 simülasyon ile elde edilmiştir. lnIHR değişkeninden lnKOPF'ye, lnKOPF değişkeninden lnITH ve lnIHR'ye doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. lnITH değişkeninden lnKOPF değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de 1980 yılı itibarıyla ithal ikameci sanayi politikalarından ihracata dayalı kalkınma politikalarına geçişin benimsenmesiyle dış ticaret politikaları üzerinde dönüştürücü ve değiştirici etkiler görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Karar ile dış ticaret ödemeleri ve sermaye hareketleri için serbestleştirme yönünde önemli politik kararlar uygulamaya alınmıştır. Bu durum Türkiye'nin ekonomik ve dış ticaret yapısını dışarıdan gelebilecek olası etkilere karşı daha duyarlı hale getirmiştir. Bu nedenle 1989 yılı Türkiye'nin dış piyasa ve pazarları daha yakından izlemeye başladığı dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada ilk olarak kullanılan değişkenlerin durağanlık sınamaları gerçekleştirilmiştir. 1989-2020 döneminde yaşanan iktisadi şoklar da dikkate alınarak iki yapısal kırılmaya izin veren Lee-Strazicich (2003) yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Politik küreselleşme, demir çelik ihracatı ve ithalatı değişkenlerinin düzey derecesinde yapısal kırılmalar altında birim köke sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, değişkenlerin daha önceki dönemlerde ortaya çıkan şokların etkisi altında olduklarına işaret etmektedir. Politik küreselleşme endeksi için kırılma tarihleri 1996 ve 2007 olarak belirlenmiştir. 30 Ekim 1995'te 52'inci hükümet, 6 Mart 1996'da 53'üncü hükümet ve 28 Haziran 1996'da 54'üncü hükümetin göreve gelmesi Türkiye politikası açısından istikrarsızlık olarak değerlendirilmektedir. Dış ticaret gelişmeleri açısından ise Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanarak yürürlüğe girmesi 1996 yılında gerçekleşmiştir. 2007 yılında Türkiye'de politik ve ekonomik ortam değerlendirildiğinde yurtdışı piyasalarında etkisini göstermeye başlayan mortgage sorununun, petrol fiyatlarında yükselme eğiliminin dışsal etkiler; cumhurbaşkanlığı seçimleri, genel seçimler ve referandum süreçleri sonuçlarının da içsel etkiler arasında yer aldığı değerlendirilmektedir. Demir çelik ihracatı için belirlenen yapısal kırılma tarihleri de 2000 ve 2007 olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de demir çelik sektörü ihracatını Uzakdoğu krizinin, anti dumping davalarının ve 17 Ağustos depreminin etkileri altında gerçekleştirdiği görülmektedir. 2007 yılında ise Türkiye'nin demir çelik ihracatında küresel ölçekte ivmeli artış gösteren metal fiyatlarının öncelikli etkiye sahip olduğu değerlendirilmektedir. Aynı yıl küresel çelik üreticilerinde görülen oligopolleşme eğiliminin de sonuçlar üzerinde dolaylı olarak etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Demir çelik ithalatı

Türkiye özelinde ele alındığında ise kırılma tarihleri 1999 ve 2006 olarak belirlenmiştir. Bu durumun nedenleri arasında da 1999 yılında yaşanan 17 Ağustos Depremi ve 1998 yılında Türkiye'nin en önemli ticaret ortakları arasında yer alan Rusya'da yaşanan krizin etkili olduğu, 2006 yılında ise finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, Erdemir'in OYAK'a devri ve sermaye çıkışlarının sektör özelinde etkileri olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmada değişkenleri birlikte etkileyen kalıcı veya uzun dönemli şokların etkisi eşbütünleşme testleri ile araştırılmıştır. Bu bağlamda kullanılan iki yapısal kırılmalı Hatemi-J eşbütünleşme testi sonuçları kırılma tarihlerinin 1998, 1999 ve 2004 olduğuna işaret etmektedir. 1998 yılında IMF ile imzalanan kredi anlaşmasının değişkenleri içsel, 1997 yılında yaşanan Güney Asya Krizi ile önemli çelik pazarlarında yaşanan dış ticarete azalmanın ise dışsal olarak değişkenleri etkilediği değerlendirilmektedir. Politik küreselleşme endeksi ile demir çelik sektörü dış ticareti arasındaki nedensellik ilişkileri Hacker ve Hatemi-J nedensellik testleri ile incelenmiştir. Değişkenler arası ilişkiler sebep sonuç ilişkisine dayalı biçimde ele alındığında Türkiye'nin demir çelik ithalatından KOF Politik Küreselleşme Endeksi'ne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerde nedensellik ilişkisinin ortaya çıkmaması KOF Politik Küreselleşme Endeksi'ni oluşturan elçilik sayısı, Birleşmiş Milletler barışı koruma misyonları gibi faktörler ile demir çelik dış ticaretinin ilişki gücünün zayıf olması ile açıklanabilecektir. Sektörün hammadde olarak kullandığı demir cevherinin %60'ını, hurdanın %70'ini ve taşkömürünün yaklaşık %90'ını ithalat yoluyla karşılaması sektörün dış ticaret açığı vermesinin başlıca nedenleri arasında sayılabilecektir. Türkiye'nin üretim yapısı dikkate alındığında ve demir çelik sektörünün ileri geri bağlantısının yüksek olması ve demir çelik sektöründe üretim için hurda malzemeye ihtiyaç duyulması nedenleriyle hurda malzemenin ithalatı sektörün ithalat kalemleri içerisinde büyük oranlı olarak yer almaktadır. Demir çelik sektörüne ait küresel değer zinciri sadece uluslararası iş bölümü içerisinde değil, yurt içindeki faaliyetleri de kapsadığından daha fazla istihdam imkanı ile yerli şirketlerin verimliliklerini yükseltmelerine katkıda bulunabilecektir. Ancak piyasalarda yaşanan kısa vadeli şoklar veya beşerî sermayenin yetersiz kalmasının yanı sıra ithalat engelleri ve teşvikleri gibi sektörün dış ticaretini doğrudan etkileyici faktörler de büyümeye zarar verici sonuçlar meydana getirebilmektedir. Bu şekilde olumsuz etkide bulunan faktörlerin bertaraf edilmesi ülkeler özelinde kamu politikaları, ülkeler arasında ise güçlü global yapı ile gerçekleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

İklim değişikliği ve küresel ısınma gündemiyle oluşturulan yeni politika kararları demir çelik sektörünü de öncelikli sektörler arasında kabul etmektedir. Avrupa Birliği başta olmak üzere bu konuda birçok uluslararası otorite ülkelerle bağlayıcı tedbirler üzerinde anlaşmalar yapmaktadır. Özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın (AYM) sınırdan karbon düzenlemesi tedbirleri arasında yer alan ürünlerin karbon oranlarına göre fiyatlandırılması uygulamasının dış ticaret yapısında ve dış ticaretin talep deseni üzerinde etkili ve dönüştürücü olacağı beklenmektedir. Bu nedenle Türkiye'de faaliyet gösteren demir çelik işletmelerinin çelik üretim süreçlerine çevresel faktörleri de dikkate alarak eğilmeleri gerektiği değerlendirilmektedir. Demir çelik sektörü özelinde küresel rekabet koşullarında ülkelerin rekabet edilebilirlik seviyelerini arttırmak için imalat sanayi Ar-Ge yatırımlarını teşvik edici politikalar uygulamaları önerilmektedir. Bu uygulamaların ülkelerin hem büyüme oranlarının hem de rekabet güçlerinin artmasına olumlu katkı sağlayacağı öne sürülmektedir. Bu durumda küreselleşme ile demir çelik sektörü ilişkisinin özellikle iklim krizi ve AYM ile daha da önem kazanacağı ve ülkelerin uluslararasılaşma süreçlerinde ve değerlerinde belirleyici olacakları değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Allaro, H. B., Kassa, B ve Hundie, B. (2011). A Time Series Analysis of Structural Break Time in the Macroeconomic Variables in Ethiopia. *African Journal of Agricultural Research*. 6 (2). 392-400.
- Ar, K. N. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi. *Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Avinal, A., Tosun, C., Dağlı, S., Duhbacı, T. B. ve Şık, E. (2019). *Ana Demir ve Çelik Ürünleri ile Ferro Alaşımın İmalatı*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (1996). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Bam, W. ve De Bruyne, K. (2019). Improving Industrial Policy Intervention The Case of Steel in South Africa. *The Journal of Development Studies*. 55 (11). 2460-2475.
- Berend, I. (2007). *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*. (Çev. Serpil Çağlayan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bozkurt, C. ve Okumuş, İ. (2015). Türkiye'de Ekonomik Büyüme Enerji Tüketimi Ticari Serbestleşme ve Nüfus Yoğunluğunun CO2 Emisyonu Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12 (32). 23-35.
- Bucak, Ç. (2022). BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Karmaşıklık ve Küreselleşme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*. 14 (26). 92-105.
- Damar, E. (2020). Turizm Şoklarının Fourier ve Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleriyle Analizi: Türkiye Örneği. *Doktora Tezi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Değer, M. K. ve Pata, U. K. (2017). Türkiye'de Dış Ticaret ve Karbondioksit Salınımı Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleriyle Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 18 (1). 31-44.

- Devecioğlu, C. (2018). Uluslararası Ticarete Rekabetçilik Analizi ve Bir Model Önerisi: Demir Çelik Sektöründe Bu Modelin Araştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı. Konya
- Dikmen, N. (2018). *Eviews Uygulamalı Ekonometriye Giriş Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Efron, B. (1979). Bootstrap Methods Another Look at the Jackknife *Annals of Statistics* 7: 1–26.
- Ener, M. ve Demircan, E. (2006). Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 197-218.
- Engle, R. ve Granger, C. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*. 55 (2). 251-276.
- Eren, M. V. ve Çütcü, İ. (2018). Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 6 (1). 47-61.
- Ergün, Ü. R. ve Ener, M. (2021). Demir Çelik Sektöründe Uluslararası İş Bölümü: Türkiye Örneği. *Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 3 (2). 61-71.
- Ganiev, J. (2014). Küreselleşme, Finansal Piyasalar ve Kriz. *İktisat Politikası Araştırma Dergisi*. 1 (2). 117-119.
- Göçer, İ. ve Aslan, R. (2020). Mali Sistemin Sürdürülebilirliği Türkiye İçin Yeni Nesil Bir Zaman Serisi Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 12 (2). 163-178.
- Göçer, İ. ve Bulut, Ş. (2015). Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Rusya Ekonomisine Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme ve Simetrik Nedensellik Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5 (2). 721-748.
- Gözgör, G. ve Can, M. (2017). Causal Linkages Among the Product Diversification of Exports, Economic Globalization and Economic Growth. *Review of Development Economics*. 21 (3). 888-908.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross Spectral Methods. *Econometrica*. 37 (3). 424-438.
- Gregory, A. ve Hansen, B. (1996) Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts. *Journal of Econometrics*. 70. 99-126.
- Güzel, H. (2020). Küreselleşme Sonrası Türkiye'de İmalat Sanayi (1980-2015). *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 3 (1). 46-62.
- Hacker R. S. ve Hatemi-J, A. (2006). Tests for Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application. *Applied Economics*. 38 (13). 1489–1500.
- Haini, H. ve Pang, W. L. (2023). Do Globalised Economies Benefit More From Export Sophistication Evidence From Advanced and Developing Economies. *International Journal of Social Economics*.
- Hatemi-J, A. (2008). Tests for Cointegration With Two Unknown Regime Shifts With an Application to Financial Market Integration. *Empirical Economics*. 35 (3). 497-505.
- Hrybinenko, O. ve Shahoian, S. (2018). Globalization As A Challenge To Ukrainian Exporters Of Iron Ore Raw Material. *Baltic Journal of Economic Studies*. 4 (1). 85-92.
- Kazgan, G. (1997). *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor Ne Götürüyor Nereye Gidiyor*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü. <https://kof.ethz.ch/> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).
- Kotler, P., Jatusripitak, S. ve Maesincee, S. (1997). *Ulusların Pazarlanması*. Çev. Ahmet Buğdaycı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 5 (2). 1-16.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test With Two Structural Breaks. *Review of Economics and Statistics*. 85 (4). 1082-1089.
- Muhammad, B. ve Khan, M. K. (2021). Foreign Direct Investment Inflow, Economic Growth, Energy Consumption, Globalization and Carbon Dioxide Emission Around the World. *Environmental Science and Pollution Research*. 28 (39). 55643-55654.
- Muthuramu, P. ve Maheswari, T. U. (2019). Tests for Structural Breaks in Time Series Analysis: A Review of Recent Development. *Shanlax International Journal of Economics*. 7 (4). 66-79.

- Nugroho, A. D. ve Lakner, Z. (2022). Effect of Globalization on Coffee Exports in Producing Countries A Dynamic Panel Data Analysis. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business (JAFEB)*. 9 (4). 419-429.
- Olimpia, N. ve Stela, D. (2017). Impact of Globalisation on Economic Growth in Romania: An Empirical Analysis of its Economic, Social and Political Dimensions. *Studia Universitatis "Vasile Goldis" Arad. Economics Series*. 27 (1). 29-40.
- Öztürk, F. ve Kurt, İ. (2023). Küresel Rekabet Gücü ve İhracat Performansı İlişkisi OECD Ülkeleri Örneği. *Fiscaoeconomia*. 7 (2). 1291-1308.
- Pata, U. K. (2022). Zaman Serilerinde Eşbütünleşme Testleri. *Biga İİBF Sanal Akademi Eğitimleri*. <https://www.youtube.com/watch?v=X-ilVFi8V44> (Erişim Tarihi: 26.10.2023).
- Petek, A., Doğaner, M. B. ve Altun, C. (2022). BİST-100'ü Etkileyen Reel Efektif Döviz Kuru, Cds, Politika Faizi Ve Reel Gsyih İlişkisinin Asimetrik Nedensellik Analizi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*. 8 (63). 1585-1597.
- Perron, P. (1989). The Great Crash The Oil Price Shock and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*. 1361-1401.
- Rogers, R. P. (2009). *An Economic History of the American Steel Industry*. London: Routledge.
- Sabır, H. (2002). *Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Sabır, H. (2017). *Az gelişmişlik ve Dış Ticaret*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Sanayi Genel Müdürlüğü (2021). *Demir Çelik Sektör Raporu*. Ankara: Sanayi Genel Müdürlüğü Yayınları
- Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye'de Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdama Etkisi: Zaman Serisi Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*. 26 (3,4). 273-285.
- Senarclens, P. D. (2001). International Organisations and the Challenges of Globalisation. *International Social Science Journal*. 53 (170). 509-522.
- Tekeli, İ. (2009). *Sanayi Toplumunu İçin Sanayi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tıraşoğlu, M. (2012). Türkiye Ekonomisi'nde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Yapısal Kırılmalı Birim Kök ve Eşbütünleşme Testleri ile İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 62 (2). 373-396.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*. 66 (1-2). 225-250.
- Tuna, G. ve Öztürk, M. (2016). Piyasa Etkinliğinin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: Türkiye Pay Senedi Piyasası Uygulaması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 12 (12). 548-559.
- Türkiye İstatistik Kurumu <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).
- Uçan, O. (2013). *Döviz Kuru Dinamikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Weiss, L. ve Hobson, J. M. (1999). *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*. (Çev. Kıvanç Dünder). Ankara: Dost Yayınları.
- World Steel Association (2022). <https://worldsteel.org/steel-topics/statistics/world-steel-in-figures-2023/> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).
- Yeldan, E. (2016). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılabancı, V. (2009). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 10 (2). 324-335.
- Yıldız, B. (2019). Küreselleşme ile Kamu Büyüklüğü Arasındaki Nedensellik İlişkisi OECD Ülkeleri Örneği. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, 29 (155). 81-103.



Yetişkin Bireylerin Yas Süreçleri ile MMPI-2 Profilleri Arasındaki İlişki

The Relationship Between The Grief Processes Of Adult Individuals and MMPI-2 Profiles

Sait KAHRAMAN* 

*Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, saitkahraman@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9615-2855

Öz

Bu çalışmanın amacı yetişkin bireylerin yas süreçleri ile kayıp yaşantısına ilişkin değişkenler ve kişilik özelliklerini ifade eden MMPI-2 profilleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bireylerin yas süreçlerinin şiddeti, kaybı travmatik algılama düzeyleri ve kayıp sonrası sosyal işlevsellik düzeyleri ile kayıp yaşantıları değişkenleri olan ölüm şekli, ölüm nedeni, ölümün ani/beklenlik oluşu, ölen kişinin yaşı, vb. faktörler ve yas yaşayan kişinin kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın örneklemini İstanbul ilinde yaşamını sürdüren, 18 yaşın üzerinde olan ve verilerin toplandığı süreçte en az 6 ay en çok 2 yıllık süreç içerisinde birinci derece bir yakını kaybetmiş olan 90 kadın ve 124 erkek olmak üzere toplam 214 yetişkin birey oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Temel Yas Unsurları Envanteri, İki Boyutlu Yas Ölçeği ve Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri-2 kullanılmıştır. Veri analizine başlamadan önce, toplanan veriler bilgisayar ortamına gönderilmiş ve istatistiksel analizi SPPS 25 programıyla yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda MMPI-2 klinik ölçeklerinden depresyon, hipokondriyazis, hipomani, psikasten ve sosyal içe dönüklük düzeylerinin yetişkin bireylerin yas süreçleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. MMPI-2 içerik ölçeklerinden anksiyete, korkular, sağlık ile ilgili endişeler, öfke, düşük kendilik değeri ve aile sorunları puanlarının yas sürecinin ne şekilde seyrettiği ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Sosyo-demografik özelliklerden cinsiyet ile kayıp yaşantısına ait değişkenler olan ölüm nedeni, ölümün beklenlik olup olmaması ve kaybedilen kişinin yaşı ile yas süreçleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yas Süreci, Kişilik Özellikleri, MMPI-2.

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between the grief processes of adult individuals and the variables related to loss experience and MMPI-2 profiles, which express personality traits. The severity of the mourning processes of the individuals, the traumatic perception levels of the loss, the social functionality levels after the loss, and the type of death, which are the variables of loss experiences, the cause of death, the sudden / expected death, the age of the deceased, the relationship with the deceased, etc. It is also aimed to examine the relationship between the socio-demographic characteristics of individuals experiencing mourning and their grief processes. The sample of this study consists of a total of 214 adult individuals, 90 females and 124 males, who live in İstanbul, are over the age of 18 and have lost a first-degree relative within a period of at least 6 months and at most 2 years during the data collection process. Personal Information Form, Basic Grief Elements Inventory, Two Dimensional Grief Scale and Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2 were used as data collection tools in the study. Before starting data analysis, the collected data was sent to computer environment and statistical analysis was made with SPPS 25 program. As a result of the study, it was determined that the levels of depression, hypochondriasis, hypomania, psychosis and social introversion, among the MMPI-2 clinical scales, were effective on the grief processes of adult individuals. It was revealed that the scores of anxiety, fears, health-related concerns, anger, low self-worth, and family problems from MMPI-2 content scales were related to how the grief process proceeded. Among the socio-demographic characteristics, the results were obtained that there were significant relationships between gender and variables related to the loss experience, the cause of death, how close the deceased was perceived, whether the death was expected or not, and the age of the disappeared and mourning processes.

Keywords: Grief Process, Personality Characteristics, MMPI-2.

Giriş

İnsanların yaşamları boyunca yaşadıkları zorlayıcı olayların en önemli olanlarından biri sevilen birinin kaybıdır (Cesur, 2017). Sevilen birini kaybetmek, insan yaşamını duygusal, bilişsel, fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlığı etkileyip tehdit eden en önemli yaşantılarından biridir (Çelik, 2006). Bu kayıp yaşantısı bireyin yeniden uyum sağlaması için gerekli olan ve zaman zaman karmaşık tepkilere yol açan yas sürecine girmesi ile devam eder. Acı verici bir deneyim olmasına karşılık belirli bir süre devam etmesi doğal olan yas süreci, şiddetini zamanla kaybedip sonlanır (Shear ve Mulhare, 2008). Bu şekilde kayıp öncesi işlevselliğine geri dönen birey yaşamına tekrardan uyum sağlar. Fakat bazen kaybın ardından gelen yas süreci beklenen doğrultunun dışında daha karmaşık olarak devam eder ve birey yas sürecinin şiddetini azaltmadığı için işlevsellik geri kazanılamayabilir (Prigerson, Horowitz, Jacobs vd., 2009). Bireyin kendine yakın hissettiği birinin ölümü neticesinde deneyimlemek durumunda kaldığı yas süreci acının yüksek düzeylerde hissedilmesine bağlı olarak hayatının üzerinde yıkıcı etki oluşturan bir süreç haline gelebilmektedir (Weiss, 2001).

Sevdiği birinin ölümünü ve beraberinde gelen yas sürecini olağan kabul eden bireyler sürecin getirmiş olduğu zorluk ve duygularla baş edebildiği için sağlıklı bir şekilde atlatır. Psikolojik dayanıklılık düzeyi düşük olan ya da yas sürecinin getirdiği kederle baş etmekte zorluk çeken bireyler ise yardıma ihtiyaç duyabilmekte ve farmakolojik tedavi ve ya psikoterapi gibi yardımlar alabilmektedirler. Ancak yas döneminin sağlıklı geçiş geçmediğinden bağımsız olarak bireyler acıyı uzun süre hissedebilmekte ve kaybettikleri kişiyi devamlı olarak özleyebilmektedirler. Yas sürecinin sağlıklı biçimde tamamlanması durumunda insanların işlevsellik sorunu yaşamadıkları gözlemlenirken; yasin tamamlanmayan yas olarak kalması durumunda işlevsellik ile ilgili önemli sorunların ortaya çıktığı görülmektedir (Shear ve Mulhare, 2008). Bu durumda yas sürecinin ortaya çıkardığı tepkilerin ortaya konulması da yas süreci gibi önemli hale gelmektedir. Ölüm sonrası yas süreci ile karşı karşıya kalan bireylerin yas şiddetleri ve yas tepki türleri bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir (Worden, 2008). Bu farklılıklara karşın yas sürecinin insanlarda ortak bazı tepkiler ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Ağız kuruluğu, nefes alma zorlukları, tükenmiş hissetme, midede boşluk hissetme ve ses hassasiyetlerini içeren fiziksel tepkiler; bilinç bozukluğu, sanrı, ölüme ilişkin aşırı düşünsel meşguliyet, inanmada güçlük çekmek gibi tepkileri içeren bilişsel tepkiler; uyku ve iştah sorunları, yalnız ve kederli hissetme, kendini suçlama, şaşırma, hareketliliğin artması ya da azalması, içe kapanma ve izolasyon, madde kullanımı gibi davranışsal ve duygusal tepkilerin ortaya çıkan ortak belirtiler olduğu söylenebilir (Schwab, 2007). Yaşamın tümü açısından önemi büyük olan sevilen birinin ölümü ile bireyin girmiş olduğu yas dönemi ve ilgili unsurların kapsamlı olarak açıklanması kritik bir öneme sahiptir. Söz konusu bu sürecin ilişkili faktörlerini ve şiddetinin seyrini açıklamaya çalışan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar yasin süresine, duyu yoğunluğuna, şekline ve zamanına göre farklı değerlendirmeler yapmaktadır. Bunlardan biri olan Worden (2008), ölüm biçimini, ölen kişinin kimliğini, önceki süreçlerde kayıp varlığını, ölen kişi ile kurulmuş olan ilişkinin niteliğini, demografik özellikleri, kişilik özelliklerini ve sosyal desteği yas sürecini belirleyen etmenler olarak sıralamaktadır. Ölümün ardından ortaya çıkan tepkileri değerlendirmek için ölenin kim olduğunun belirlenmesi gereklidir. Ölen ile kaybeden bireyin yakınlık derecesi (kuzen, eş, çocuk, baba, anne, arkadaş, akraba vs.) yas yoğunluğunu ve şiddetini etkileyen önemli bir unsurdur. Çocuğunun yasını tutan bir ebeveyn ile uzak bir akrabasının yasını tutan iki bireyin yas tepkileri ve şiddeti farklılaşmaktadır. Bununla beraber ani bir trafik kazasında ölen eş ile doğal sebeplerle ölen dedenin yasını tutan iki insanın yas süreçleri farklı olacaktır. Dolayısıyla ölüm şekli ve ölen kişi olan yakınlığın yas sürecinden etkilenme düzeyini belirleyeceği söylenebilir (Bonanno ve Kaltman, 2001). Schaal, Jacob, Dusingizemungu ve Elbert (2010), ölümün gerçekleşme şeklinin bireyin kayıp sonrası uyumunu ve yas sürecinin nasıl seyredeceğini etkilediğini vurgulamışlardır. Kaza, intihar, doğal ölüm ve öldürülme gibi farklı ölüm şekilleri farklı yas süreçlerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle ölümün beklenmedik olması ve travmatik olması yas şiddetini arttırabilmektedir. Kişinin sevdiği birini travmatik ve ani bir biçimde kaybetmesinin kayıp sonrası kronik ve karmaşık yas süreci ile psikopatolojik problemler açısından önemli bir riskler oluşturabilmesi mümkündür.

Sosyal destek algısı yas sürecinin şiddetini ve yas tepki türlerini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Kayıp yaşayan kişinin önemli aile sorunlarının içinde olması, sosyal desteğinin zayıf olması paylaşımda bulunabileceği bir ortama sahip olmaması gibi sorunlar yas sürecinin patolojik bir biçimde seyretmesinde yol açabilmektedir. Ölümün gerçekleşmesinin ardından gelişen kritik yaşam olayları, ani değişimlere yol açan krizler ya da birden fazla ölümün aynı anda gerçekleşmesi gibi durumlar da yas sürecinin komplike bir yas sürecine dönüşmesine sebep olabilmektedir. Bunlara ek olarak eş zamanlı devam eden ekonomik ya da manevi sorunlar gibi ikincil problemler sürecin zorlayıcı olma düzeyini arttıran unsurlar olabilmektedir (Worden, 2008). Rubin, yas sürecinin işlevsellik ve ölen kişi ile ilişki yaklaşımlarının bir araya getirildiği bir model ile açıklanması gerekliliğine belirtmiştir. Bu modelde Rubin, yas sürecini ölen kişi ile devam eden bağlanma biçiminin doğası ve yas sürecinde olan bireyin işlevselliği ile ilişkilendirmiştir. Model yas sürecini iki eksen ile açıklamaktadır. Birinci eksen bireylerin biyopsikososyal işlevselliğinin düzeyi ile ilişkilidir. Modelin ikinci eksenini, sevdiğini kaybeden bireyin ölen kişi ile olan ilişkisi ile ilgili olmaktadır. İki eksen de 10 öğeyi içermektedir. Bu öğeler yas sürecinde olan bireyin kayıp yaşantısından sonra hayatını tekrardan düzenleyebilmesi sürecinin önemli unsurlarıdır (Rubin vd., 2009). İkili eksen olarak geliştirilen bu modelin yas sürecini kapsamlı bir şekilde ölçebilecek nitelikte olduğu savunulmaktadır (Rubin vd., 2009).

Eksen 1 – İşlevsellik

- Kaygılar
- Depresif biliş ve duygular
- Bedensel anksiyete
- Psikopatolojik belirti
- Ev ve aile hayatı
- Ötekilerle İlişki
- Benliğin sistemleri
- Yaşama yüklenen anlamlar
- Çalışma yaşamı
- Yaşam görevleri

Eksen 2 – Ölen Kişi ile İlişki

- Anı ve imge
- Çatışmalar
- Yakını ölen birey açısından pozitif etkiler
- Yakını ölen birey açısından negatif etkiler
- Kayıp öncesi ilişki
- İdealize etme
- Duygusal yakınlığın düzeyi
- Ölümün nasıl gerçekleştiği
- Benliğin algılanma şekli
- Anılar ve döndürme

Worden (2008) sevdiği birini kaybeden her bireyin farklı tepkiler verebileceklerini ve verilen tepkilerin şiddet düzeyinin bireyler arası farklılık gösterebileceğini vurgulamaktadır. Bu farklılıkların yas sürecinde olan kişinin kişilik özellikleri ve kayıp yaşantısının ne şekilde gerçekleştiği ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu iki faktörün farklılaşmanın temelinde yatan temel faktörler olduğunu söylemek mümkündür (Worden, 2008). Ringdal ve diğerleri (2001), ölümün gerçekleşme şeklinin, ölenin kaç yaşında öldüğünün, yas tutan kişinin kişisel özelliklerinin, cinsiyetinin, yaşlarının, psikolojik dayanıklılık ve altyapılarının yas tepki düzeyini ve yas tepki türlerini etkileyeceğini öne sürmüştür (Ringdal vd., 2001). Bunlarla beraber ölen kişinin kim olduğu ve bu kişi ile kurulmuş olan ilişkinin niteliğinin yas tepki düzeyleri ve yas tepki türlerini farklılaştıracağı bildirilmektedir (Decinque vd., 2006). Açıklanan bu modeller göz önünde bulundurulduğunda kayıp yaşayan kişilerin kişilik özellikleri, yas sürecindeki kişinin demografik değişkenlerin ve ölümün gerçekleşme şekline dair değişkenlerin yas sürecinin seyri üzerinde etki yaratabileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada da bu anlayışa dayanarak birinci derece yakınlarını kaybeden bireylerin kişilik özelliklerinin ve demografik özellikler ile kayıp yaşantısına ilişkin değişkenlerin yas süreçleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kişilik özellikleri ve kaybın gerçekleşmesine ilişkin dinamikler ile demografik değişkenlerin kapsamlı bir şekilde yas sürecini yordayabileceği öngörülmektedir. Bu çalışma yas sürecinin kapsamlı bir şekilde açıklanmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yas sürecinde olan bireylerin bu zorlu süreçten etkilenme düzeyleri hem psikopatolojik özellikleri hem de kişilik özelliklerini kapsamlı biçimde açıklayan MMPI-2 kişilik envanteri açısından incelenmiştir. Bununla beraber ölen kişi ile yakınlık, kişinin yaşı, ölüm şekli vb. değişkenlerin yas sürecinin seyri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: MMPI-2 klinik ölçekleri puanları birinci derece yakının kaybeden yetişkin bireylerde yas süreçleri üzerinde yordayıcı etkiye sahiptir.

H2: MMPI-2 içerik ölçekleri puanları birinci derece yakının kaybeden yetişkin bireylerde yas süreçleri üzerinde yordayıcı etkiye sahiptir.

H3: Yetişkinler bireylerde yas şiddetleri cinsiyet açısından kadınlarda erkeklere oranla daha yüksektir.

H4: Yakınlarının ölümü “ani/beklenmedik” olanların yas şiddet düzeyleri “beklendik” ve “kısmen beklendik” olanlara oranla daha yüksektir.

H5: Yas şiddet düzeyi ölen kişinin yaşı düştükçe yükselmektedir.

H6: Mezar ziyaretleri yapan ve cenaze törenlerine katılan bireylerin yas şiddet düzeyleri katılmayanlara göre daha yüksektir.

Yöntem**Araştırmanın Modeli ve Örnekleme**

Bu çalışma, nicel bir araştırma olup “ilişkisel tarama deseni”ne uygun korelatif (ilintisel) ve betimsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Karasar (2012) İki ve ya daha çok değişkenin beraber değişimlerini ve ya düzeyini tanımlamayı hedefleyen çalışma desenlerini ilişkisel tarama modeline uygun korelatif araştırmalar olarak açıklamıştır (Karasar, 2012). Bu doğrultuda araştırma tek gruplu – son ölçümlü çalışma desenine uygun ilişkisel tarama modelinde yapılmıştır. Çalışma örnekleme İstanbul İlinde yaşayan ve birinci dereceden yakınlarını kaybetmiş bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya verilerin toplandığı süreçte en çok 2 yıl en az 6 aylık süreçte birinci derece yakınlarını kaybetmiş bireyler dahil edilmiştir. Literatürde kayıp sonrası 6 aylık süreye kadar olan stres tepkilerinin normal kabul edilmesi, 2 yıl üstünün ise uzamış kronik yas olarak kabul edilmesine dayanarak bu kriter belirlenmiştir (Çelik ve Sayıl, 2003; Bildik, 2013). Bu doğrultuda kaybın üstünden 6 ay geçmiş olmasından dolayı mevcut yas tepkilerinin kişilik özelliklerinden ve demografik değişkenlerden etkilenmiş olabileceği düşünülmüştür. Bundan dolayı kişilik özellikleri ve demografik değişkenler bağımsız değişkenler; yas tepkileri ise bağımlı değişken olarak kabul edilerek

analiz gerçekleştirilmiştir. Bu amaç çerçevesinde 384 kişiye ulaşılmış olup istatistiksel analizlere dahil edilemeyecek düzeyde araştırma ölçeklerini eksik dolduran bireyler çalışmadan dışlanmıştır. Sonuç olarak belirtilen kriterlere uygunluk gösteren 124 erkek ve 90 kadın olmak üzere 214 yetişkin birey ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri-2 (MMPI-2), Temel Yas Unsurları Envanteri ve İki Boyutlu Yas Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Kullanılan ölçeklere ilişkin gerekli olan kullanım izinleri ve katılımcılardan araştırmaya gönüllü katılım onam izni araştırmacı tarafından alınmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacının hazırladığı kişisel bilgi formunda çalışmaya katılan bireylerin demografik özellikleri ve ölen kişinin yaşı, ölüm şekli, ölümün ani/beklenlik oluşu, ölümden sonra mezarlık ziyareti yapma durumu vb. değişkenleri içeren sorular yer almaktadır.

Temel Yas Unsurları Envanteri

Değer verdiği bir yakını kaybetmiş kişilerdeki yas şiddet düzeyini değerlendiren bu ölçek 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını Selvi ve diğerleri (2011) yapmıştır. Yas toplam, keder, düşünce ve imajlar ve akut ayrılık olmak üzere dört alt boyut mevcuttur. Cronbach- α katsayısı .77 ile .91 arasındadır. Bu çalışmada yas toplam puanları değerlendirmeye alınmıştır. İlgili boyutun Cronbach- α katsayısı .91'dir. Alınan puanlar yükseldikçe yas sürecine ilişkin yoğunluk ve zorlanma artmaktadır (Selvi vd., 2011).

İki Boyutlu Yas Ölçeği

Yas süreci belirtilerini iki farklı eksende ölçmeyi amaçlayan bu ölçeği Rubin ve diğerleri (2009) geliştirmişlerdir. Ölçekte yer alan maddeler birinci eksen de biyopsikososyal işlevsellik seviyesi; ikinci eksen de ölen kişi ile olan ilişki değerlendirilmektedir. İki boyutlu yas ölçeği 4 kısım ve 70 maddeden oluşmaktadır. 5' li likert tipinde hazırlanmış olan ölçeğin maddeleri öz bildirim dayalı olarak yanıtlanmaktadır. Ölçeğin orijinali aktif ilişkisel yas, ölen ile çatışmalı ilişki, biyopsikososyal işlevsellik, kaybın travmatik algısı ve ölen ile yakın ve pozitif ilişki olmak üzere 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Alt ölçeklerin her birinden alınan puanların yükselmesi yas süreci ile ilgili problemlerin ve şiddetin arttığını ifade etmektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 2011 yılın Ayaz (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. İki Boyutlu Yas Ölçeğinde alt ölçeklerin Cronbach- α katsayıları $\alpha=.65$ ile $\alpha=.91$ arasında değişmektedir. Ölçeğin test-tekrar test güvenirliliğinin .88 olduğu tespit edilmiştir.

MMPI-2 (Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri-2)

MMPI ölçeği McKinley ve Hathaway tarafından 1940 yılında geliştirilmiştir. Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri kişinin toplumsal ve bireysel uyum değerlendirmesini amaçlamaktadır. Butcher, Dahlstrom, Graham, Tellegen ve Kaemmer kültürel normların ve kültürel yapıların değişimi neticesinde ölçek içerisinde bazı maddelerin geçerliliğini kaybettiğini ve kesim noktalarının değişmesi gerektiğini belirterek yapılandırma çalışmasını yapmışlardır. Yapılandırma ve güncelleme çalışmaları sonucunda geliştirilen MMPI-2 0 (Yanlış) -1 (Doğru) şeklinde puanlanan 567 maddeden oluşmaktadır. MMPI-2 ölçeğinde 3 farklı geçerlik alt ölçeği yer almaktadır. MMPI' da olduğu gibi MMPI-2' de de Histeri, Psikopatik Sapma, Psikasten., Depresyon, Sosyal içedönüklük, Şizofreni, Kadınlık-Erkeklik, Hipokondriazis, Hipomani ve Paranoya olmak üzere bireyin klinik durumunu değerlendiren 10 tane klinik alt test yer almaktadır. MMPI-2' de MMPI çalışmasından farklı olarak klinik durumların dışında kalan kişilik özelliklerini ve yaşam problemlerini değerlendiren ve 15 alt ölçek yer almaktadır. İçerik ölçekleri kişilik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı ve yordayıcı gücü yüksek veriler sunması açısından önem taşımaktadır. 15 alt ölçek olan yer alan içerik ölçekleri arasında Öfke, Korkular, Obsesiflik, Tuhaf düşünceler, Olumsuz tedavi göstergeleri, Alaycılık, Depresyon, Antisosyal uğraşlar, Aile sorunları, Kaygı, Sağlık ile ilgili endişeler, İşyeri sorunları, Tip A kişilik, Sosyal Rahatsızlık bulunmaktadır. Kişilik özelliklerini ve klinik durumları kapsamlı bir şekilde değerlendiren MMPI-2'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Çulha ve Savaşır tarafından yapılmıştır. Standardizasyon çalışması 16-50 yaş arası 1200 (600 erkek ve 600 kadın) dahil edilerek yapılmıştır (Uluç, 2007). Yapılan bu çalışmanın el kitabı henüz yayınlanmamış olan ölçeğin kullanım izni ve ölçeğin orijinali ile puanlama el kitabı standardizasyon çalışmasını yapan Savaşır ve Çulha' dan alınmıştır.

Veri Analiz Yöntemi

Araştırmanın verilerinin istatistiksel analizi SPSS 25 programı kullanılarak yapılmıştır. İstatistiksel analiz kapsamında verilerin basıklık-çarpıklık ile normallik değerleri hesaplanmıştır. Basıklık-Çarpıklık değerlerinin -2, +2 olduğunun belirlenmesi neticesinde veri dağılımının normal olduğu saptanmıştır (George ve Mallery, 2010). Çalışmada saptanan veri analizi sonuçlarının güvenilirlik düzeyi %95' tir. Verilerin analiz yöntemleri olarak çoklu gruplar arası fark analizleri için Anova analiz yöntemi; iki ya da daha fazla değişken arası ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon analizi; bağımsız değişkenler arası farkın belirlenmesi için T-Testi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki yordayıcı etkisinin analiz edilmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

Örneklemin %57,9'u erkek, %42,1'i kadın, yaş ortalaması 30.89, kaybedilen yakınlarının yaş ortalamaları 40.50, kaybedilen yakını kaybetme süre ortalaması 11.47(ay)' dir. Katılımcıların %10.3'ünün ölen yakının mezarını ziyaret etmedikleri ve %89,7'sinin ölen yakınlarının mezarını ziyaret ettikleri; %7,9' unun ölen yakınlarının cenaze törenlerine katılmadıkları ve %92,1'inin ölen yakınlarının cenazelerine katıldıkları saptanmıştır. Katılımcıların ölen yakınların ölümlerinin beklendik/ani olma durumuna göre %23,4 ölümü beklendik, %29,9 ölümü tamamen ani ve %46 kısmen ani olarak bildirmişlerdir.

Tablo 1: Katılımcıların Temel Yas Unsurları Ölçeği İle MMPI-2 Klinik ve İçerik Ölçekleri Alt Boyutları Puanlarının Arasındaki İlişki

	Temel Yas Unsurları Ölçeği
Hipokondriyazis	,328**
Depresyon	,374**
Histeri	0,124
Psikopatik Sapma	0,034
Erkeklik Kadınlık-E	0,150
Erkeklik Kadınlık -K	-0,111
Paranoya	,150*
Psikasteni	,254**
Şizofreni	0,102
Hipomani	,296**
Sosyal İçe Dönüklük	,320**
Anksiyete	,310**
Korkular	,216**
Obsesiflik	,256**
Depresyon	,276**
Sağlık Endişeleri	,300**
Tuhaf Zihinsellik	,138*
Öfke	,303**
Sinisizim	,221**
Antisosyal İşler	,158*
Tip A Kişilik	0,074
Düşük Kendilik Değeri	,211**
Sosyal Rahatsızlık	,151*
Aile Sorunları	,278**
Çalışmanın Engellenmesi	,205**
Olumsuz Tedavi Göstergeleri	,213**

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, Test: Pearson Korelasyon Analizi

Temel yas şiddeti ile MMPI-2 klinik ölçekleri olan Hipokondriyazis ($r = ,328$, $p < 0,01$), Depresyon ($r = ,374$, $p < 0,01$), Paranoya ($r = ,150$, $p < 0,05$), Psikasteni ($r = ,254$, $p < 0,01$), Hipomani ($r = ,296$, $p < 0,01$) ve Sosyal içe dönüklük ($r = ,320$, $p < 0,01$), arasında

pozitif ilişki saptanmıştır. Belirtilen klinik ölçeklerden alınan puanlar arttıkça temel yas şiddeti artmaktadır. Temel yas şiddeti ile MMPI-2 içerik ölçekleri olan Anksiyete ($r=.310$, $p<0,01$), Korkular ($r=.216$, $p<0,01$), Obsesiflik ($r=.256$, $p<0,01$), Sağlık Endişeleri ($r=.300$, $p<0,01$), Tuhan Zihinsellik ($r=.138$, $p<0,05$), Sinisizim ($r=.221$, $p<0,01$), Öfke ($r=.303$, $p<0,01$), Düşük Kendilik Değeri ($r=.211$, $p<0,01$), Sosyal Rahatsızlık ($r=.151$, $p<0,05$), Aile Sorunları ($r=.278$, $p<0,01$), Olumsuz Tedavi Göstergeleri ($r=.213$, $p<0,01$) ve Anti Sosyal İşler ($r=.158$, $p<0,05$) pozitif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. İlgili ölçeklerden alınan puanlar arttıkça temel yas şiddeti artmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların İki Boyutlu Yas Ölçeği ve Alt Boyutları ile MMPI-2-Klinik Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

	Aktif Yas Sürecininin İlişkisel Yönü	Yasın Travmatik Olarak Algılanması	Sosyal İşlevsellikte Bozulma	Kaybedilen Kişiyile Kurulan Yakın ve Olumlu İlişkiler	Kaybedilen Kişiyile Kurulan Çatışmalı İlişkiler
Hipokondriyazis	,250**	,234**	,333**	,327**	,152*
Depresyon	,343**	,422**	,354**	,348**	0,019
Histeri	0,118	0,117	,242**	,226**	0,088
Psikopatik Sapma	0,119	0,061	0,118	0,070	0,071
Erkeklik Kadınlik – E	0,020	-0,033	0,159	0,022	0,057
Erkeklik Kadınlik – K	-0,167	0,000	-0,090	-0,002	0,080
Paranoya	,255**	,208**	,199**	,215**	0,036
Psikasteni	,208**	,246**	,283**	,291**	0,037
Şizofreni	0,096	0,085	,159*	0,087	0,109
Hipomani	,258**	,224**	,218**	,276**	,185**
Sosyal İçerik Dönüklük	,364**	,388**	,402**	,329**	0,032

* $p<0.05$, ** $p<0.01$, Test: Pearson Korelasyon Analizi

Tablo 2’ de görüldüğü üzere MMPI-2 klinik ölçekleri olan Hipokondriyazis, Depresyon, Sosyal içerik dönüklük Paranoya, Psikasteni ve Hipomani ile iki boyutlu yas ölçeği alt boyutları arasında pozitif ilişkilerin olduğu görülmektedir. İlgili klinik ölçeklerinden alınan puanlar arttıkça iki boyutlu yas boyutları puanları artmaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların İki Boyutlu Yas Ölçeği ve Alt Ölçekleri ile MMPI-2-İçerik Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

	Aktif Yas Sürecininin İlişkisel Yönü	Yasın Travmatik Olarak Algılanması	Sosyal İşlevsellikte Bozulma	Kaybedilen Kişiyile Kurulan Yakın ve Olumlu İlişkiler	Kaybedilen Kişiyile Kurulan Çatışmalı İlişkiler
Anksiyete	,235**	,194**	,259**	,271**	,214**
Korkular	,321**	,259**	,293**	,310**	0,019
Obsesiflik	,212**	0,123	0,099	0,105	,173*
Depresyon	,322**	,323**	,270**	,278**	-0,086
Sağlık Endişeleri	,271**	,266**	,232**	,272**	0,077

Tuhaf Zihinsellik	,132	,176*	,138*	0,113	0,022
Öfke	,254**	,289**	,247**	,269**	,197**
Sinisizim	,253**	,181**	,161**	,204**	0,020
Antisosyal İşler	0,093	0,074	,066	0,078	0,061
Tip A Kişilik	,164*	,138*	0,037	0,115	0,070
Düşük Kendilik Değeri	,351**	,348**	,263**	,307**	0,106
Sosyal Rahatsızlık	,261**	,307**	,101	,269**	-0,010
Aile Sorunları	,311**	,335**	,362**	,270**	0,131
Çalışmanın Engellenmesi	,198*	,190**	,286**	,140*	0,018
Olumsuz Tedavi Göstergeleri	,130	0,131	,182**	,171*	0,114

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, Test: Pearson Korelasyon Analizi

Tablo 3' te görüldüğü üzere MMPI-2 içerik ölçekleri olan Anksiyete, Obsesiflik, Korkular, Sağlık Endişeleri, Sosyal Rahatsızlık, Tuhaf Zihinsellik, Düşük Kendilik Değeri, Anti Sosyal İşler, Sinisizim, Olumsuz Tedavi Göstergeleri, Öfke ve Aile Sorunları ile iki boyutlu yas ölçeği alt boyutları arasında pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. İlgili içerik ölçeklerinden alınan puanlar arttıkça iki boyutlu yas boyutları puanları artmaktadır.

Tablo 4: MMPI-2 Klinik Alt Ölçeklerinin Temel Yas Unsurları Ölçeği Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi

	B	Standart Hata	Beta	T	P
(Sabit)	-44,917	8,538		-5,261	0,000
Depresyon	1,024	0,241	0,275	4,251	0,000
Hipomani	1,056	0,313	0,211	3,374	0,001
Sosyal İçer Dönüklük	0,651	0,226	0,187	2,880	0,004

R=,475 R²=,214
F=20,372 p=0,000

* $p < 0.05$ Test: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

MMPI-2 klinik ölçeklerinin yas şiddeti üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesine ilişkin regresyon analizinde Stepwise (Adımlama) yöntemi tercih edilmiştir. Modele göre anlamlı olmayan değişkenler ile bağımlı değişken üzerinde yordayıcı olamayacak düzeyde olan değişkenler regresyon analizine dahil edilmemiştir. Sonuç olarak Tablo 4' ten görüldüğü üzere MMPI-2 klinik ölçekleri bağımsız değişkenlerinin bağımlı değişken olan temel yas şiddeti değişkeni üzerindeki varyansı %21 oranında açıklamıştır. Regresyon katsayısına (β) göre, depresyon, hipomani, sosyal içerdönüklük sırasıyla bağımlı değişken üzerinde görece önem sırasına sahiptir. Bu üç bağımlı değişkenin temel yas şiddeti üzerindeki etkisi pozitif olarak saptanmıştır. Bağımlı değişken olan temel yas şiddetini yordama gücü en yüksek bağımsız değişkenin depresyon olduğu görülmektedir.

Tablo 5: MMPI-2 İçerik Alt Ölçeklerinin Temel Yas Unsurları Ölçeği Üzerindeki Yordayıcı Etkisine İlişkin Regresyon Analizi

	B	Standart Hata	Beta	T	P
(Sabit)	-69,473	9,641		-7,206	0,000
Anksiyete	1,162	0,344	0,196	3,376	0,001
Aile Sorunları	1,049	0,294	0,227	3,563	0,000
Sağlık Endişeleri	1,857	0,347	0,320	5,353	0,000
Depresyon	1,113	0,266	0,242	4,184	0,000
Obsesiflik	2,505	0,702	0,230	3,569	0,000

R=,588 R²=,330

F=21,976 p=0,000

*p<0.05 Test: Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

MMPI-2 içerik ölçeklerinin yas şiddeti üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesine ilişkin regresyon analizinde Stepwise (Adımlama) yöntemi tercih edilmiştir. Modele göre anlamlı olmayan değişkenler ile bağımlı değişken üzerinde yordayıcı olamayacak düzeyde olan değişkenler regresyon analizine dahil edilmemiştir. Tablo 5' ten görüldüğü üzere MMPI-2 içerik ölçekleri bağımsız değişkenlerinin bağımlı değişken olan temel yas şiddeti değişkeni üzerindeki varyansı %33 oranında açıklamıştır. Regresyon katsayısına (β) göre, sağlık endişeleri, depresyon, obsesiflik, aile sorunları, anksiyete sırasıyla bağımlı değişken üzerinde görece önem sırasına sahiptir. Bu beş bağımlı değişkenin temel yas şiddeti üzerindeki etkisi pozitif olarak saptanmıştır. Bağımlı değişken olan temel yas şiddetini yordama gücü en yüksek bağımsız değişkenin sağlık endişeleri olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine göre Temel Yas Unsurları Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

		N	\bar{X}	Ss.	T	Serbestlik Derecesi	P
Temel Yas Unsurları Ölçeği	Kadın	90	23,78	12,92	2,383	212	0,018*
	Erkek	124	19,69	12,01			

*p<0.05 Test: Bağımsız Örneklem T-Testi

Tablo 6' dan görüldüğü üzere, temel yas şiddetinin katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Buna göre kadınlarda temel yas şiddeti puanları erkeklere oranla daha yüksektir (p<0,05).

Tablo 7: Katılımcıların Yakın Ölümünün Beklendik/Kısmen/Ani Olma Durumuna Göre Temel Yas Unsurları Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		N	\bar{X}	Ss.		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Temel Yas Unsurları Ölçeği	Tamamen Ani	64	25,52	12,47	G.Arası	1582,01	2	791,00	5,234	0,006*
	Kısmen Ani	100	20,02	12,39	G.İçi	31887,62	211	151,13		
	Beklendik	50	18,92	11,87	Toplam	33469,63	213			
	Total	214	21,41	12,54						

*p<0.05 Kullanılan Test: Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Tablo 7' de görüldüğü üzere katılımcıların yakınlarının ölümünün beklendik/Kısmen Ani/Bekledik olma durumuna göre temel yas şiddet düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır (p<0.05). Yakın ölümü tamamen ani olan grubun diğer gruplara oranla temel yas şiddet puanlarının daha yüksektir.

Tablo 8: Katılımcıların Ölen Yakınlarının Ölüm Nedenleri Değişkenine Göre Temel Yas Unsurları Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

		N	\bar{X}	Ss.		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Temel Yas Unsurları Ölçeği	Trafik Kazası	71	20,32	11,77	G.Arası	2166,82	4	541,70	3,617	0,007*
	Kaza(Diğer)	70	20,33	11,94	G.İçi	31302,82	209	149,77		
	Hastalık	52	20,46	12,27	Toplam	33469,63	213			
	İntihar	11	32,00	15,70						
	Öldürülme	10	29,90	13,40						
	Total	214	21,41	12,54						

* $p < 0.05$ Test: Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Tablo 8' de görüldüğü üzere katılımcıların ölen yakınlarının ölüm nedenlerine göre temel yas şiddet düzeyinin anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği saptanmıştır ($p < 0.05$). Yakınlarının ölüm nedeni intihar olan grubun diğer gruplara oranla yas şiddet düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9: Temel Yas Unsurları Ölçeği Puanları ile Katılımcıların Ölen Yakınlarının Yaşı Arasındaki İlişki

	Kaybedilen Yakınının Yaşı
Temel Yas Unsurları Ölçeği	-,269**

* $p < 0.05$ Test: Pearson Korelasyon Testi

Tablo 9' da görüldüğü üzere ölen yakının yaşı ile temel yas şiddet düzeyi arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır ($r = -.269$, $p < 0.05$). Ölen yakının yaşı küçüldükçe temel yas şiddet düzeyinin arttığı tespit edilmiştir.

Tablo 10: Örneklemin Vefat Eden Yakınının Mezarını Ziyaret Etme Değişkenine Göre Temel Yas Unsurları Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

		N	\bar{X}	Ss.	t	Serbestlik Derecesi	p
Temel Yas Unsurları Ölçeği	Evet	192	21,51	12,30	0,357	212	0,721
	Hayır	22	20,50	14,75			

* $p < 0.05$ Kullanılan Test: Bağımsız Örneklem T-Testi

Tablodan da anlaşılacağı üzere, örneklemin Temel Yas Unsurları Ölçeğinden alınan puanların vefat eden yakınının mezarını ziyaret etme değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Tablo 11: Örneklemin Vefat Eden Yakınının Cenazesine Katılma Değişkenine Temel Yas Unsurları Ölçeği ve İki Boyutlu Yas Ölçeği Alt Boyutlarının Puanlarının Karşılaştırılması

		N	\bar{X}	Ss.	t	Serbestlik Derecesi	p
Temel Yas Unsurları Ölçeği	Evet	197	21,20	12,57	-0,808	212	0,420
	Hayır	17	23,76	12,24			

* $p < 0.05$ Kullanılan Test: Bağımsız Örneklem T-Testi

Tablodan da anlaşılacağı üzere, örneklemin Temel Yas Unsurları Ölçeğinden alınan puanların vefat eden yakınının cenazesine katılma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırma sevdiği birinin ölümü neticesinde yas sürecine giren bireylerin bu süreçteki deneyimlerini incelemektedir. Bu çerçevede birinci derecede bir yakını ölen yetişkin bireylerin yas tepkileri ile MMPI-2 profilleri (Klinik Ölçekler ve İçerik Ölçekleri), kayıp yaşantısına ilişkin değişkenler ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. MMPI-2 klinik ölçeklerinden depresyon ile yas süreçlerinin pozitif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. Uzamış yas bozukluğu tanısı almış bireylerle yapılan Simon ve diğerlerinin (2007) çalışmasında araştırma grubunun yarısının aynı zamanda depresyon belirtileri gösterdikleri bildirilmiştir (Simon vd., 2007). Bir yakının kaybetmeden önceki süreçte bireyin ruhsal bir probleme sahip olması yas sürecinin olumsuz seyretmesine neden olabileceği belirtilmektedir. Kişinin kayıp öncesi dönemde depresif bir bozukluğa sahip olması durumunda yas süreci belirtilerinin kötüleşmesi ve ataklar geçirmesi tetiklenme olasılığı gelişir. Bu sebeple ölüm öncesinde psikopatolojik durumların varlığının yas sürecini olumsuz etkileyebileceği bilinmelidir (Lotterman vd., 2014). Öngider ve Eyüboğlu (2013), benzer şekilde bireyin ölüm ile karşı karşıya kalması, ölümün farkına varması ve kabul etmeye çalışmasının depresif belirtileri ortaya çıkarabileceği gibi depresif belirtilere sahip olmanın da ölüme daha fazla odaklanmaya ve yas şiddetini arttırabileceğine vurgu yapmıştır (Öngider ve Eyüboğlu, 2013). Görüldüğü üzere çalışma bulgularının literatür ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. MMPI-2 klinik ölçeklerinden hipokondriyazis ile yas süreçlerinin pozitif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. İlgili alanyazında bu sonuçlara benzer şekilde sağlık ile ilgili endişelerin yas sürecini zorlaştırdığı görülmektedir. İsrail’ de yaşayan ancak birbirinden farklı kültürel altyapıya sahip 62 bireyle yapılan bir çalışmada yas süreçleri ile psikopatolojik belirtiler incelenmiştir. Çalışmada somatik yakınmaların, bedensel belirti ve endişelerin ve anksiyetenin yas süreçleri ile anlamlı ilişki gösterdiği belirlenmiştir (Roskin, 1984). Bal ve diğerleri (2016) çalışmalarında eşlerini kaybeden bireylerle gözlem, test ve görüşme yöntemlerini bir arada kullanarak psikolojik belirtileri incelemişlerdir. Buna göre bireylerin en yüksek belirtilerinin psikosomatik belirtiler olduğu görülmüştür. Bununla beraber kaygı ve öfke tepkilerinin psikosomatik belirtileri takip ettiği belirlenmiştir. MMPI-2 klinik ölçeklerinden psikasteni ile yas süreçlerinin pozitif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. Birinci derece yakınlarını kaybetmiş olan bireylerin incelendiği Saydam ve İmre’ nin (1989) çalışmasında obsesif kompulsif bozukluk, depresyon ve anksiyetenin yas şiddet düzeyi ile pozitif yönlü ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Benzer şekilde Shanfield vd.adaşları (1984), çocuğu ölen ebeveynlerle gerçekleştirdikleri araştırmalarında OKB belirtileri ve psikosizmin yas şiddet düzeyi ile pozitif ilişkili olduğunu saptamışlardır. MMPI-2 klinik ölçeklerinden sosyal içedönüklük ile yas süreçlerinin pozitif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. James, Friedman ve Landon Matthews, (2001), kayıp yaşantılarından sonra bireylerin deneyimledikleri yas sürecinde yoğun düzeylere çıkabilen içe kapanma ve yalnızlaşma tepkileri gösterebildiklerini vurgulamışlardır. Zara (2011) bu bilgilere paralel olarak yas sürecinde bireylerin içe kapandıklarını, eksik hissettiklerini ve boşluk duyguları ile beraber depresyon, inkar, isyan, şok ve kızgınlık hislerini eş zamanlı yaşadıkları duygular olarak belirtmiştir (Zara, 2011). Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ile ilgili literatürün uyumlu olduğu görülmektedir. MMPI-2 klinik ölçekleri olan depresyon, hipokondriyazis, psikasteni ve sosyal içedönüklüğün yas süreci ile ilişkili olduğuna dair sonuçların literatür tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu değişkenlerin yas şiddetini arttırabileceği gibi yas sürecinde olmanın da ilgili değişkenlere ilişkin puanları arttırmış olabileceği ifade edilebilir.

MMPI-2 içerik ölçekleri olan anksiyete ve korkular alt ölçekleri ile yas süreçleri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Bruce vd.adaşları (1990), Jacobs ve diğerleri (1990) ve Kaltman ve Bonanno (2003) çalışmalarında bu çalışma bulgularına paralel olarak yakını ölen bireylerde depresif belirtiler, travma sonrası stres bozukluğu ve kaygı bozukluklarının görüldüğünü tespit etmişlerdir. Sevdiği birinin ölmesinin öncesinde bireyin kaygı bozukluğu problemlerinin olması kayıp sonrası dönemde yas sürecinin komplike olması olasılığını arttırdığı söylenebilir. Marques ve diğerleri (2013) kayıp öncesi kaygı bozukluğu varlığının yas sürecinin olumsuz etkilenmesine ve yas sürecindeki bireylerin yaşam kalitelerinin düşmesine sebep olduğunu bildirmişlerdir. Kayıp yaşantısının getirdiği acı verici duyguların kişiyi kontrol kaybı korkusu, yalnız kalma ve aklını yitirme korkularına sürükleyebileceği değerlendirmesi yapılabilir (Boelen vd., 2006). MMPI-2 içerik ölçeklerinden sağlıklı ilgili endişeler ile yas süreçleri arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu belirlenmiştir. Ayrıca regresyon analizleri neticesinde de yas sürecini en yüksek düzeyde yordayan değişkenin sağlıklı ilgili endişeler olduğu belirlenmiştir. Shanfield ve Swain (1984) çalışmalarında bireylerin yas süreçlerinin sağlık endişeleri ile ilişkili olduğunu ve sağlık endişelerinin yüksek olmasının yas sürecini zorlayıcı hale getirdiğini belirtmişlerdir. Sosyal çevreye, sağlık endişelerine ve iş yaşamına ilişkin problemler işlevsellik sorunları ortaya çıkaran sorunlardır. Bundan dolayı kayıp öncesi süreçte bu tür sorunların varlığı ve bu sorunlara işaret eden kişilik özellikleri yas yoğunluk düzeyini olumsuz etkileyebilmektedir (Ward, Mathias ve Hitchings, 2007). MMPI-2 içerik ölçeklerinden düşük kendilik değeri, aile sorunları ve öfke alt ölçeklerinin yas şiddeti ile pozitif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kavanagh (1990) gerçekleştirdiği boylamsal çalışmasında yakın kaybını takip eden 1 yıllık süreç içerisinde korku, öfke, suçluluk ve üzüntü duygularının en sık karşılaşılan duygular olduğunu bildirmiştir (Kavanagh, 1990). Bal ve diğerleri (2017) intihar sonucu eşini kaybeden ve kronik yas tepkileri belirlenen bir olgu ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında benlik saygısının düşük olduğunu ve kendini olumsuz değerlendirme tutumlarının yüksek oranda olduğunu ortaya koymuşlardır. Aile sorunlarının yas şiddetini arttırdığı gözlenmektedir. Bireyin yas sürecinde iken yüksek düzey sosyal desteğe sahip olmasının yaratacağı olumlu etki bilinmektedir. Sevdiği birini kaybeden bireylerin sosyal destek gruplarına katılmasının yas sürecine olumlu katkı sunduğu görülmektedir (Robinson ve Pond, 2019). Benzer bir çalışmada Nam (2016) sosyal destek algısının hem kayıp öncesinde hem kayıp sonrasında yüksek olmasının yas sürecinin olumsuz etkilerini azalttığını vurgulamıştır. Görüldüğü üzere bu çalışma bulgularının ilgili literatür ile paralel olduğu anlaşılmaktadır. Hem belirtilen kişilik özelliklerinin yas sürecini zorlaştırabilmesinin hem de yas sürecinin bu değişkenlere ilişkin olumsuz tabloyu ortaya çıkarmış olabileceği söylenebilir.

Yas tutan bireyin cinsiyeti, ölen kişinin ölüm nedeni, yaşı ve ölümün beklendik olma durumuna göre yas şiddet düzeyinin farklılaştığı belirlenmiştir. Cinsiyete göre kadınların temel yas şiddetleri düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu belirlenmiştir. Van der Houwen ve diğerleri (2010), Kersting ve diğerleri (2011), Hu ve diğerleri (2015), Mizuno ve diğerleri (2012) ve Li ve

diğerlerinin (2015) çalışmalarında bu çalışma bulgularına paralel olarak kadınların yas şiddet düzeylerinin daha yüksek olduğu ve kadınların erkeklere oranla daha çok patolojik yas tanısı aldıkları bildirilmiştir. Uzun (2019) ve Akyıldız (2019) araştırmalarında da kadınların yas sürecini daha zorlu atlattıkları belirlenmiştir. Kristensen ve diğerleri (2010) ve Burke ve Neimeyer (2013) bu bulgularını destekleyecek şekilde kadınların patolojik yas açısından riskli grup arasında yer aldığını belirtmişlerdir. Ölüm nedeni ve ilişkili olarak ölümün beklendik olup olmamasının yas şiddeti ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Buna göre beklenmedik ve travmatik ölümlerin yas şiddetini arttırdığı belirlenmiştir. İntihar, cinayet ve kaza gibi beklenmedik ve travmatize edici ölümlerin ardından yas sürecinin zorlayıcı olma seviyesinin arttığı başka çalışmalarda da saptanmıştır (He vd., 2014; Bağcaz, 2017). Keser (2019) uzamış yas bozukluğu tanısında ölen kişinin yaşının genç olmasının ve ölüm şeklinin ani/travmatik olmasının belirleyici etkisinin olduğunu bildirmiştir. Amerika’ da yaşayan ve birinci derece yakını kaybeden 150 kişi ile gerçekleştirilen başka bir çalışmada da travmatik ve şiddetli olaylarla gerçekleşen ölümlerin patolojik yas tepkilerini yordamada belirleyici olduğunu ve bu tür ölüm şekillerinin yas tepki düzeyini arttırdığı saptanmıştır (Burke ve Neimeyer, 2014). Kawashima ve Kawano (2019), intihar sonucunda yakını kaybeden yetişkin bireylerle yaptıkları çalışmalarında yas sürecine eşlik eden psikopatolojik problemlerin yüksek olduğunu ve bireylerin stres seviyelerinin beklenenden fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Cinsiyete, ölüm nedenine, ölüm şekline ve ölümün beklendik olup olmama durumlarına göre elde edilen sonuçların ilgili alanyazınla benzer doğrultuda olduğu görülmektedir. Araştırmanın diğer bir hipotezi olan mezar ziyaretleri ve cenaze törenine katılma durumuna göre ise yas şiddet düzeyinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonuçları elde edilmiştir. Melhem ve arkadaşları (2007) ve Pfefferbaum ve arkadaşlarının (2001) çalışmalarında benzer şekilde cenaze törenine katılma ve mezar ziyaretlerine katılma ile yas şiddeti arasında ilişki olmadığını belirlemişlerdir. Cesur (2012) ise farklı doğrultuda cenaze törenine katılmamanın yas şiddetini arttırdığını bildirmiştir. Cenaze törenine katılmanın sağlıklı bir vedayı getirebilecek olması ve mezar ziyaretleri yapmanın ölen kişi ilişkisi onarabileceği düşünülerek bu değişkenlerin yas süreci ile ilişkili olabileceği öngörülmekteydi. Ancak araştırma verileri incelendiğinde örneklemin büyük çoğunluğunun mezar ziyareti yapıyor olması (%89) ve cenaze törenine katılmış olmalarının (%92) bu sonuç üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Örneklemin tamamına yakın sayıların cenaze törenlerine katılmış olmaları ve mezar ziyareti yapıyor olmaları farklılaşmanın gösterilebileceği yeterli sayılara ulaşamamasına neden olmuş olabilir.

Araştırma sonuçları özetlenecek olursa MMPI-2 hem klinik ölçeklerinin hem de içerik ölçeklerinin yas değişkenleri ile ilişkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizlerinde de benzer şekilde MMPI-2 ile ölçülen kişilik özelliklerinin yas süreçleri üzerinde yordayıcı etkiler oluşturduğu saptanmıştır. Çalışmaya dahil edilen bireylerin yas sürecine dair akut stresin karıştırıcı etki yaratmaması için ölümün üzerinden en az 6 ay geçmiş olması koşulu konulmuş olsa da bu sürenin sonrasında da devam edebilen uzamış yas tepkilerinin de söz konusu klinik ve içerik ölçekleri arasında yer alan psikolojik değişkenleri etkileyebileceğinin vurgulanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla vurgulanan ilişkilerin karşılıklı ilişki olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra bu çalışmada demografik değişkenler ve kayıp yaşantısına ilişkin değişkenler ile yas süreci arasındaki ilişki incelenmiş ve anlamlı sonuçların tespit edildiği görülmüştür. Bu doğrultuda bu çalışmanın yas süreçlerini hem kişilik özellikleri hem de demografik değişkenler ve kayıp yaşantısına ilişkin değişkenler açısından incelemiş olmasının yas sürecine kapsamlı bir bakış açısı ile yaklaşmanın önemini ortaya koymuş olduğu söylenebilir. Bu anlamda literatürde bu şekilde kapsamlı çalışmaların sınırlı sayıda olduğu düşünülerek benzer çalışmaların yapılmasının ilgili literatürü geliştireceği düşünülmektedir. Yas sürecine ilişkin bu kapsamlı bakış açısının benzer şekilde yas terapilerinde de göz önünde bulundurulmasının terapi sürecinin olumlu etkilerini arttırmada etkili olabileceği ifade edilebilir. Son olarak benzer çalışmaların farklı örneklemlerle gerçekleştirilmesinin önemli bir bireysel ve toplumsal sorun teşkil edebilen yas sürecinin yönetilebilmesine katkı sunacak olması açısından faydalı olabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Akyıldız, D. (2019). *Yas tepkilerinin algılanan eş desteği, duygusal baskılama ve duygusal tepkisellik ile ilişkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayaz, T. (2011). *The contributory roles of attachment styles, coping and affect regulation strategies on bereavement*. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bal NB, İlhan RS, Kaplan, B., Cankorur VŞ, Çevik, A. (2017). Psikoz sanılan patolojik yas: Olgu sunumu. *Kriz Dergisi* 22 (1-2-3): 13-19
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223-229.
- Boelen, P. A., Van Den Hout, M. A., & Van Den Bout, J. (2006). A cognitive behavioral conceptualization of complicated grief. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 13(2), 109-128.
- Bonanno, G. A., & Kaltman, S. (2001). The varieties of grief experience. *Clinical Psychology Review*, 21(5), 705-734.
- Bruce ML, Kim K, Leaf PJ vd. (1990) Depressive episodes and dysphoria resulting from conjugal bereavement in a prospective community sample. *Am J Psychiatry* 147: 608–611
- Burke, L. A., & Neimeyer, R. A. (2013). Prospective risk factors for complicated grief. *Complicated grief: Scientific foundations for health care professionals*, 145.
- Burke, L. A., Neimeyer, R. A., Holland, J. M., Dennard, S., Oliver, L. ve Shear, M. K. (2014). Inventory of Complicated Spiritual Grief: Development and validation of a new measure. *Death studies*, 38(4), 239-250.

- Burnet P, Middleton W, Raphael B et al. (1997). Measuring core bereavement phenomena. *Psychol Med*, 27:49-57.
- Butcher, J. N., Dahlstrom, W. G., Graham, J. R., Tellegen, A., & Kaemmer, B. (1989). *Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2 (MMPI-2)*. Manual for Administration and Scoring. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cesur, G. (2012). *Yetişkinlerde travmatik yasin ve travma sonrası büyümenin psikososyal belirleyicileri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cesur, G. (2017). "Kayıp yaşantılarının sonrası: Tartışmalı bir kavram "Karmaşık Yas" *Nesne*, 5(10): 289-310.
- Çelik, S. (2006). "Yas Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25): ss. 105-114.
- Çelik, S. ve Sayıl, İ. (2003). Patolojik yas kavramı yeni bir yaklaşım: Travmatik yas. *Kriz Dergisi*, 11(2).
- Decinque, N., Monterosso, L., Dadd, G., Sidhu, R., Macpherson, R., & Aoun, S. (2006). Bereavement support for families following the death of a child from cancer: experience of bereaved parents. *Journal of Psychosocial Oncology*, 24(2), 65-83.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- He L, Tang SQ, Yu W vd.. (2014) The prevalence, comorbidity and risks of prolonged grief disorder among bereaved *Chinese adults*. *Psychiatry Res*, 219: 347-352
- Hu XL, Li XL, Dou XM vd.. (2015) Factors Related to Complicated Grief among Bereaved Individuals after the Wenchuan Earthquake in China. *Chinese Medical Journal* 128 (11): 1438-1443
- Jacobs S, Hansen F, Kasl S vd.. (1990) Anxiety disorders during acute bereavement: Risk and risk factors. *J Clin Psychiatry*, 51: 269-274.
- James, J. W., Friedman, R. ve Landon Matthews, L. (2001). *When children grieve*. New York: Harper Collins.
- Kaltman S, Bonanno GA. (2003) Trauma and bereavement: examining the impact of sudden and violent deaths. *J Anxiety Disord*, 17: 131-47.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.
- Kavanagh, D.J. (1990). Towards a Cognitive-Behavioural Intervention for Adult Grief Reactions. *British Journal of Psychiatry*. 157: 373-383.
- Kawashima, D. ve Kawano, K. (2019). Parental Grief After Offspring Suicide and Adaptation to the Loss in Japan. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 79(1), 34-51.
- Kersting, A., Braehler, E., Glaesmer, H., & Wagner, B. (2011). Prevalence of complicated grief in a representative population-based sample. *Journal Of Affective Disorders*, 131(1), 339-343.
- Keser, E. (2019). *Kayıp yaşamış yetişkinlerde uzamış yas belirtilerinin süregiden bağlar, süregiden bağlara ilişkin bilişler ve anlamı yeniden yapılandırma çerçevesinde incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kristensen, F.P., Weisaeth, L. ve Heir, T. (2010). Predictors of complicated grief after a natural disaster: A population study two years after The 2004 South-East Asian Tsunami. *Death Studies*, 34, 137-150.
- Li J, Chow AY, Shi Z (2015) Prevalence and risk factors of complicated grief among Sichuan earthquake survivors. *J Affect Disord*. 175: 218-23.
- Lotterman JH, Bonanno GA, Galatzer-Levy I (2014) The heterogeneity of long-term grief reactions. *J Affect Disord*, 167:12-19
- Marques L, Bui E, LeBlanc N vd.. (2013) Complicated grief symptoms in anxiety disorders: prevalence and associated impairment. *Depress anxiety* 30: 1211-1216.
- Melhem, N. M., Moritz, G., Walker, M., Shear, M. K. ve Brent, D. (2007). Phenomenology and correlates of complicated grief in children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 46(4), 493-499.
- Mizuno Y, Kishimoto J, Asukai N. (2012) A nationwide random sampling survey of potential complicated grief in Japan. *Death Study*, 36: 447-461
- Nam, I. (2016). Complicated grief treatment for older adults: The critical role of a supportive person. *Psychiatry Research*, 244(30), 97-102.
- Öngider, N., ve Özışık Eyüboğlu, S. (2013). Investigation of death anxiety among depressive patients. *Journal of Clinical Psychiatry*, 16(1), 34-46.

- Pfefferbaum, B., Call, J.A., Lensgraf,S.J., Miller, P.D., Flynn, B.W., Doughty, D.E., Tucker, P., Dickson, W.L. (2001). Traumatic grief in a convenience sample of victims seeking support services after a terrorist incident. *Annals of Clinical Psychology*, 13 (1), 19-24.
- Prigerson, H. G., Horowitz, M. J., Jacobs, S. C., Parkes, C. M., Aslan, M., Goodkin, K., & Maciejewski, P. K. (2009). Prolonged grief disorder: Psychometric validation of criteria proposed for DSM-V and ICD-11. *PLoS Medicine* 6(8). e1000121.
- Ringdal, G. I., Jordhøy, M. S., Ringdal, K., & Kaasa, S. (2001). Factors affecting grief reactions in close family members to individuals who have died of cancer. *Journal of Pain and Symptom Management*, 22(6), 1016-1026.
- Robinson, C. ve Pond, R. (2019). Do online support groups for grief benefit the bereaved? Systematic review of the quantitative and qualitative literature. *Computers in Human Behavior*, 100, 48-59.
- Roskin, M. (1984). Emotional reaction among breaving Israeli parents. *Israel Journal of Psychiatry Related Science*, 21(2): 73-84
- Rubin, S.S., Nadav, O.B., Malkinson, R. , Koren, D., Goffer-Shnarch, M. and Michaeli, E. (2009). The Two-Track Model of Bereavement Questionnaire (TTBQ): Development and Validation of a Relational Measure. *Death Studies*, 33, 305–333
- Saydam, MB., ve İmre, H. (1989). Yas sürecinin psikiyatrik ve psikosomatik açılardan irdelenmesi. XXV. *Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi. Türkiye Ruh Sağlığı ve Tedavi Vakfı Yayınları*: 1. Ankara, 508-512
- Schaal, S., Jacob, N., Dusingizemungu, J.B., Elbert, T. (2010). Rates and risks for prolonged grief disorder in a sample of orphaned and widowed genocide survivors. *BMC Psychiatry*, 10, 55.
- Schwab, R. (1996). Gender differences in parental grief. *Death Studies*, 20(2), 103- 113.
- Selvi, Y. Öztürk, Rİ. Ağargün, MY. Beşiroğlu, L. Çilli, A. (2011). Temel Yas Unsurları Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*. 48:129-34.
- Shanfield SB, Benjamin AH, Swain BJ. (1984). Parents' reactions to the death of an adult child from cancer. *American Journal of Psychiatry*. 141 (9): 1092-4
- Shear MK, Mulhare E. (2008). *Complicated grief*. *Psychiatr Ann* 2008;39: 662-70.
- Simon, N. M., Shear, K. M., Thompson, E. H., Zalta, A. K., Perlman, C., Reynolds, C. F., ... ve Silowash, R. (2007). The prevalence and correlates of psychiatric comorbidity in individuals with complicated grief. *Comprehensive Psychiatry*, 48(5), 395-399.
- Uluç, S. (2007). MMPI-2 depresyon, kaygı ve öfke içerik ölçeklerinin ölçüt geçerliği açısından değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19 (1), 57-66.
- Uzun, T. (2019). *Ergenlerin yas karşısındaki tutumlarının psikopatolojik belirtiler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Van der Houwen K, Stroebe M, Stroebe W vd.. (2010) Risk Factors for Bereavement Outcome: A Multivariate Approach, *Death Stud*, 34 (3): 195-220
- Ward, L., Mathias, J. L., and Hitchings, S. E. (2007). Relationships between bereavement and cognitive functioning in older adults. *Gerontology*, 53(6), 362–372
- Weiss, R. S. (2001). *Grief, bonds, and relationships*. In: *Stroebe MS, Hansson RO, Stroebe W, Schut H (eds)*. Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care. Washington, DC; APA: 47-62.
- Worden, J. W. (2008). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner*. Springer Publishing Company.
- Zara, A. (2011). Kayıplar, yas tepkileri ve yas süreci. *Yaşadıkça*, 73-90.



Beliren Yetişkinlik Dönemindeki Bireylerin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyi ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of The Relationship Between the Perceived Level of Parental Acceptance-Rejection and Perception of Gender by Individuals in Emerging Adulthood

Bengü Dilara SET* , Hatice EPLİ** 

*Yüksek Lisans Öğrencisi., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D., bdilaraset@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6135-6383

**Dr.Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D., hatice.epli@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9122-1922

Öz

Bu çalışmada ebeveyn kabul-red algısının toplumsal cinsiyet algısını anlamlı olarak yordayıp yordamadığı araştırılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modelindedir. Örneklemi 2021-2022 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini çalışmaya katılmada gönüllü olan 247 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada "Kişisel Bilgi Formu, Yetişkin Ebeveyn Kabul Red Ölçeği-Kısa Form ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Pearson Korelasyon Analizi, hem anne hem baba ölçeklerinin alt boyutları ve toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Regresyon analizine göre sıcaklık/şefkat, düşmanlık/saldırganlık ve ayrılmamış red alt ölçeklerinin toplumsal cinsiyet algısını anlamlı bir şekilde yordadığı; kayıtsızlık/ihtimal alt boyutunun ise toplumsal cinsiyet algısını anlamlı olarak yordamadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Ebeveyn Kabulü, Ebeveyn Reddi.

Abstract

In this study, it was investigated whether parental acceptance-rejection perception significantly predicted gender perception. The research is in the general screening model, which is one of the quantitative research methods. The study group of the research consists of students studying at Ondokuz Mayıs University in the 2021-2022 academic year. The sample of the research consists of 247 students who volunteered to participate in the study. In the study, "Personal Information Form, Adult Parent Acceptance Rejection Scale-Short Form and Gender Perception Scale" were used in accordance with the purpose of the research. As a result of Pearson Correlation Analysis, a significant relationship was found between sub-dimensions of both mother and father scales and gender perception. According to the regression analysis, the subscales of warmth/affection, hostility/aggression and undifferentiated rejection were significant predictors of gender perception; on the other hand, it is seen that the indifference/neglect sub-dimension is not a significant predictor of gender perception.

Keywords: Gender, Parental Acceptance, Parental Rejection.

Giriş

Bireylerin sosyalleşmesinde içinde yetiştikleri ailenin ve toplumun büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet kavramları birbirleriyle eş değer görülebilir. Ancak toplumsal, siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı farklı anlamlara gelmektedir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetler arasındaki iş bölümlerini ve toplumsal ilişkileri anlatmaktadır. Biyolojik cinsiyet terimi toplumsal cinsiyet kavramını tam anlamıyla karşılamaz. Çünkü toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf, siyaset, ataerkillik gibi kavramlarla doğrudan ilişkili ayrı bir terimdir (Illich, 1996).

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireyin sosyalleşmesinin ve kimliğinin en önemli özelliklerinden biridir. Bu süreçte toplumda genel kabul gören kadınlara ve erkeklere yönelik benimsenen kalıp yargılar ve cinsiyete yönelik şemalar, bireyi toplumun ondan ne beklediği konusunda yönlendirmektedir (Liben ve Bigler, 2002). Toplumun bu yönlendirmesi, insanlara biyolojik cinsiyetlerine yönelik toplumun beklentilerine uygun tutum ve davranışlar geliştirmeyi ve bununla ilgili bir problem yaşadıklarında üstesinden gelebilmeyi öğretmektedirler. Bütün bu süreç toplumsal cinsiyet olarak ifade edilmektedir (Hendrick ve Dönmez, 2009). Toplumsal cinsiyete ilişkin ilk öğrenmeler ailede başlamakta ve ebeveynin çocuklarla olan ilişki örüntüleri, toplumsal cinsiyet rolleri açısından kız ve erkek çocuklar için farklılık göstermektedir (Wood ve Eagly, 2012). Cinsiyet rollerine yönelik erken dönem şemaları yetişkin yaşamı etkilemektedir. Çünkü cinsiyete özgü toplumsal beklentiler hem mesleki hem de aile yaşamında çok daha görünür hale gelebilmektedir. Kadınların mesleki olarak öğretmen ve hemşire gibi dallara yönelmesi aynı zamanda ev işi ve çocuk bakımı ile ilgilenmelerine yönelik beklenti, doğrulama ve öz-düzenleme vasıtasıyla cinsiyet rolleriyle paralel tutumları destekleyen dayatmaya dönüşmektedir (Eagly, Wood ve Diekman 2000).

Kadınların ve erkeklerin üstüne aldığı toplumsal görevler, kendiliğinden gelişen bir iş bölümü olarak değil, kültürün belirlediği ve süreç içerisinde değişebilen görev ve sorumluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksoy, 2006). Toplumsal cinsiyetin kadınlara ve erkeklere yüklediği roller, gelenekçi ve eşitlikçi roller olarak sınıflandırılır. Gelenekçi roller kadınlara, ev işleri ve iş hayatında aktif olmama gibi görevler yüklerken erkeklereyse evin geçimini sağlama gibi sorumluluklar yükler. Diğer taraftan eşitlikçi rollerde kadın ve erkek aile, meslek, evlilik, sosyal yaşam konularında eşittir (Akın ve Demirel, 2003). Birçok alanda toplumun erkek ve kadınlara yüklediği kalıp yargılar, çoğunlukla kadınların aleyhine olup onların ikinci plana atılmasına ve erkeğin daha değerli olduğu eşitsiz düzenin sürmesine sebep olmaktadır. Bu eşitsiz düzen özellikle çalışma, kararlara katılım, seçim özgürlüğü ve eğitim/kariyer yaşamında öne çıkmaktadır (Zeyneloğlu, 2008). Her toplumda ve her kültürde çeşitli farklılıklarla gözlemlense de çoğunlukla kadın, anne olmanın da etkisiyle, ev ve aile sorumluluklarıyla ilgilenirken erkek ise evin geçiminden sorumlu tutulan kişidir. Bu da kadını yönetilen, erkeği yöneten kişi olarak konumlandırmaktadır. Örneğin geçmişten günümüze güçlü ve nitelikli insan ırkı olarak görülen erkekler ava çıkmış, ülkeler yönetmiş, savaşmış, spor müsabakalarına katılmış; kadınlarsa yalnızca doğurganlık özellikleriyle ilişkilendirilerek geri planda tutulmuştur (Akın Yalçın, 2017). Kadınların erkeklere göre dezavantajlı oldukları durumlardan biri de hareket alanlarıdır. Kadınlar, ekonomik olarak sömürülmüş, cinsellikte bir nesne olarak görülmüş, tecavüz ve taciz öznesi olmuş, sağlık, eğitim gibi haklardan geri bırakılarak yoksun hale getirilmiştir. Bu durum gelişmemiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Kadınlar, doğurganlıklarından dolayı erkeklerin himayesi altında konumlandırılmıştır. Kadınlar, eşitlikçi olduğu iddia edilen toplumlarda da sömürülmektedir (Özbudun ve Sarı, 2007).

Dolayısıyla toplumsal yapıya şekil veren kamu alanlarında erkek egemen bir yapı oluşmuş, bunun sonucunda da ev içi emek değersizleştirilmiştir. Bütün bu etkenlerin sonucunda “cinsiyetler arası asimetri” kavramıyla karşılaşmaktayız. Bu kavram, bir cinsiyetin diğerine oranla daha önemli ya da önemsiz görülmesini ifade etmektedir (Koca, 2006: 82-83).

Toplumsal cinsiyet kavramı, yalnızca bir cinsiyet ayrımından ibaret olmayıp içinde birçok ayrımı da barındırmaktadır ve kişinin cinsiyetine yönelik yüklenen toplumsal anlamlar o kişinin hayatını da etkilemektedir. Bazı kültürlerde bu rollerin daha baskın olduğu görülmektedir. Bu kültürlerde cinsiyete dair roller kişilere bir zorunluluk olarak sunulmakta ve uymaları beklenmektedir. Bunun sonucunda bu rollere uyan kişilere yönelik toplumsal kabul bir ödül olarak karşımız çıkmakta; uymayanlar ise toplumsal dışlanmayla cezalandırılmaktadır (Öngen ve Aytaç, 2013: 2).

Bu çalışmada, diğer bir değişken olarak ele alınan ebeveyn kabul reddi ise bireyin bakım verenleriyle olan ilişkisini kapsayan süreçleri ele almaktadır. Çocuklukta edinilen tecrübeler, bireyleri yaşamı boyunca bilişsel, sosyal ve fiziksel açıdan önemli ölçüde etkilemektedir. Çocukla, anne babası ya da ona bakım veren diğer kişiler (akraba, komşu, anneanne, babaanne vb.) arasındaki ilişki, yetişkinlik yaşamı boyunca bireye eşlik etmektedir. Ebeveyn kabul-reddi, çocuğun anne-babası ya da bakım vereni tarafından sevildiğini veya kabul edildiğini algılayıp algılamadığını ifade eder. Ebeveyn Kabul-Red Teorisi, bireylerin çocuklukta algıladığı ebeveyn kabul-reddinin kişilik gelişimi, problemlerle baş etme ve sosyokültürel bağlamda değerlendirilmesini esas almaktadır (Rohner, 2019a).

Ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarının, çocuğun yaşamdaki olumlu ve olumsuz etkilerinin uzun vadeli etkileri olduğunu bilmek oldukça önemlidir (LeVine, Miller ve West, 1988; Whiting ve Edwards, 1988). Ebeveynlerin kabul ve reddi, çocukların davranışsal, bilişsel ve duygusal gelişiminde ve ayrıca yetişkinlerin kişilik işleyişinde önemli sonuçlara sahiptir (Rohner, 1985). Yani erken dönemde ebeveyni tarafından kabul edilme veya reddedilmenin etkisi daha sonraki yaşam dönemlerini etkilemektedir (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2005). Başlangıçta Ebeveyn Kabul-Red Teorisi olarak adlandırılan kuram, çoğunlukla ebeveyn kabul ve red algılanmasının; ilerideki dönemlerdeki uyum ile ilişkisine odaklanmıştır. Kuram, 2000’li yıllarda, yalnızca ebeveyn ve çocuk ilişkisine değil bireyin yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkilerine ve hayatındaki diğer önemli kişilerle olan ilişkilerine de odaklanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, odağı ebeveyn-çocuk ilişkisi olan kuram kişilerarası ilişkilerle de ilgilenmiş ve Kişilerarası Kabul-Red Teorisi olarak dönüştürülmüştür. Ancak, kuramdaki bölümler çocukların ebeveynlerinden

algıladıkları kabul/reddi ve yetişkinlerin çocukluklarında algıladıkları ebeveyn kabul ve red anılarının nedenlerini, sonuçlarını ve diğer ilişkilerini kapsamayı sürdürmektedir (Rising ve Rohner, 2020).

Öğrenme sürecine etki eden kültür, dil, din, ırk gibi birçok etken olsa da her çocuğun ihtiyaç duyduğu en önemli gereksinim, ebeveynlerinden gördüğü sevgidir. Ebeveyn Kabul-Red Kuramında ebeveynliğin sıcaklık boyutu, her bir çocuğun potansiyelini en üst seviyede kullanabilmesi için ihtiyaç duyduğu sevgiyi yeteri kadar görmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kuramda, sıcaklık boyutunun iki ucu vardır; bir uca kabul edici ebeveyn davranışları bulunurken diğer uca reddedici davranışlar bulunmaktadır (Kadioğlu, 2018). Ebeveyn kabulü, kişilerin çocukluk dönemlerinde ebeveyninden gördüğü sıcaklık, yakınlık, şefkat, temas, destekleyicilik, koşulsuz sevgi gibi tutumları ifade etmektedir. Kabul edici davranışlar arasında ebeveynin çocuğunu takdir etmesi, yakın fiziksel temas kurması, çocuğuna yönelik olumlu ifadeler kullanması, zor durumlarda çocuğuna yardım etmesi, çocuğuyla birlikte keyifli vakit geçirmesi vardır ve bütün bunlar çocuğa hissettirilmektedir. Bunların dışında çocuğa sarılmak, onu öpmek, yargılamadan dinlemek, güvenliğini sağlamak gibi davranışlar da ebeveyn kabulünün olduğunu göstermektedir. Çocuğun ihtiyacı olan desteği, sıcaklığı, yakınlığı görememesi, fiziksel şiddete uğraması, saygı görmemesi, küçümsenmesi gibi göstergeler ise ebeveynin reddine işaret etmektedir (Rohner, Khaleque ve Courney, 2005). Ebeveynliğin sıcaklık boyutu, ebeveynlerin duygularını ifade ederken kullandığı fiziksel ve sözel davranışları kapsamaktadır. Sürekliliğin bir ucunda, çocukların anne-babalarından gördüğü sıcaklık, şefkat, ilgi, rahatlık, nezaket, bakım, destek ve sevgi ifadelerini kapsayan ebeveyn kabulü vardır. Diğer ucunda ise bu duygu ve davranışların olmayışı ya da büyük oranda geri çekilmesini ve farklı açılardan yaralayıcı duygu ve davranışların olduğunu belirten ebeveyn reddi bulunur (Rohner, Khaleque ve Courney, 2005). Ebeveynlerin, çocuklarına yönelik kabul edici davranışları, çocukların gelişimlerini ve psikolojik uyumlarını hem kısa hem uzun dönemde etkilemektedir. Reddedici davranışlarsa çocukların sosyal ilişkilerinde sorun yaşamalarına sebep olabilmektedir (Önder ve Gülay, 2007).

Rohner (2016) ebeveyn reddinin 4 farklı şekilde deneyimlendiğini belirtir. Bunlar:

1. Soğuk ve Sevgisiz: Ebeveynin çocuğa, sarılma, öpme, kucaklama gibi fiziksel temaslarda bulunmadığı, onaylayıcı olmadığı, duygusal açıdan mesafeli olduğu durumları ifade eder.
2. Düşmanlık ve Saldırganlık: Ebeveynin çocuğa yönelik fiziksel ya da duygusal açıdan saldırgan davranışlar göstermesini ifade eder. Bunların dışında, ebeveyn, bazı jest ve mimiklerle de çocuğa reddedildiğini hissettirebilir.
3. Kayıtsız ve İhmal Edici: Ebeveynin, çocuk için fiziksel ve duygusal açıdan ulaşılmaz olduğu, çocuğun ihtiyaçlarını görmezden geldiği durumları belirtir. Bu ihmal maddi ve fiziksel ihtiyaçların karşılanmamasını ifade edebileceği gibi çocuğun sosyal ve duygusal ihtiyaçları karşılanmadığında da gerçekleşebilir (Rohner, 2016).
4. Ayrılmamış Red: Ebeveynin çocuğa yönelik saldırganca, kayıtsız ya da ihmal edici davranmamasına rağmen çocuğun ebeveyninin kendisini sevmediğine ve ilgilemediğine inandığı durumları belirtir (Rohner, 2016).

Erken yaşam dönemlerine yönelik ebeveyn çocuk ilişkisinin niteliğinin beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki açıklayıcı etkisinin ele alındığı bu araştırma sonuçları modern toplumlarda erkek ve kadın cinsiyetine yönelik beklentilerin dönüştürülmesi açısından oldukça önemli olabilmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin, sadece erken yaşam dönemlerine yönelik etkisinin değil daha sonraki dönemlere yönelik etkisinin bütüncül bir şekilde ortaya konması da erken müdahale süreçlerinin oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada bu çalışmada ebeveyn kabul-red algısının toplumsal cinsiyet algısını anlamlı olarak yordayıp yordamadığı araştırılmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modellerinde var olan durumda hiçbir değişiklik yapılmaksızın o durumun betimlenmesi amaçlanır (Karasar, 2008).

Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini çalışmaya katılmada gönüllü olan 247 öğrenci oluşmaktadır. Çalışmaya katılan bireylerden 196'sı (%79,4) kadın, 51'i (%20,6) erkektir. Katılımcıların yaşları 18 ile 25 arasında değişmektedir. Yaş ortalamaları ise 20,30' dur.

Tablo 1. Çalışma grubunun sosyo-demografik özellikleri

Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	196	79,4
	Erkek	51	20,6
Eğitim Durumu	İlköğretim	1	.4
	Ortaöğretim	218	88,3
	Üniversite	28	11,3
Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yer	Köy	36	14,6
	İlçe	85	34,4
	İl	126	51
Algılanan Sosyoekonomik Düzey	Düşük	24	9,7
	Orta	219	88,7
	Yüksek	4	1,6
	Toplam	100	100

Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak “Kişisel Bilgi Formu, Yetişkin Ebeveyn Kabul Red Ölçeği-Kısa Form ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan ve içerisinde katılımcıların sosyodemografik özelliklerine (cinsiyet, yaş gibi) yönelik maddeler bulunan formdur.

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği: Altınova ve Duyan tarafından geliştirilmiş, 25 maddeli beşli Likert tipinde bir ölçektir. Yapı geçerliğini belirlemek için 443 (244 kadın 199 erkek) katılımcıdan toplanan verilerin Temel Bileşenler Analizi yöntemiyle yapılmış olan açıklayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin tek boyutu olduğunu göstermiştir. Güvenirliliği belirlemek için Cronbach Alpha değerine bakılış; 0.872 güvenilirlik katsayısının istenen sınırlar içinde olduğu ortaya koyulmuştur. Bütün bu çalışmalara göre Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir olduğu ortaya koyulmuştur.

Yetişkin Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği Kısa Form (EKRÖ): Rohner tarafından geliştirilen ölçek Türkçeye Dedeler, Akün, Durak Batıgün (2017) tarafından uyarlanmıştır. Anne ve baba olmak üzere ayrı ayrı doldurulmaktadır. 4'lü likert tipinde 24 maddeden oluşan ölçekte, sıcaklık-şefkat, düşmanlık-saldırganlık, kayıtsızlık-ihmal ve ayrışmamış red olmak üzere 4 alt boyut vardır. Ölçeğin toplam puanı bütün alt ölçeklerdeki maddelerin toplanması ile elde edilir ama önce sıcaklık-şefkat ölçeğinin maddelerinin ters kodlanması gereklidir. Sıcaklık-şefkat ölçeğinden elde edilen puanlar kişinin anne-babasından algıladığı sıcaklığın yüksekliği anlamına gelirken, diğer alt ölçeklerin toplam puanları ise algılanan reddi ifade eder. Ölçekten alınan puan en düşük 24 en yüksek 96'dır. Ölçeğin güvenirliliği anne ve baba formu için tüm ölçek ve alt ölçek Cronbach alfa iç tutarlılık kat sayıları 0.75 ile 0.96 arasında değişmektedir. Bu EKRÖ'nin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu ifade etmektedir. Madde toplam korelasyonları 0.45 ve ya 0.92 arasında değişmektedir. Bu değer .20-.30 şeklinde olması gereken değerlerin üstünde bulunmaktadır. Ölçeğin iki yarı test güvenirliliği Anne Formu için 0.88 , Baba Formu için 0.94 olarak bulunmuştur. Hem anne hem baba formu için için test tekrar test güvenirlilik katsayısı 0.40-0.96 arasında değişmektedir. Yapılan analizler sonucunda geliştirilen EKRÖ kısa formunun geçerli ve güvenilir olduğu saptanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada verilerin toplanması için araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Yetişkin Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği-Kısa Form (Yetişkin EKRÖ/K) ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Bunun için öncelikle etik kurul izinleri alınmış, ardından ölçeklerin gönüllülük esası göz önünde bulundurularak çevrim içi olarak doldurulmaları istenmiştir. Ölçekler, ortalama 20 dakika sürede uygulanmıştır. Öncesinde, araştırma hakkında katılımcılara bilgi verilmiş, soruların tamamının yanıtlanması istenmiş ve daha saydam olabilmeleri amacıyla isim yazmaya gerek olmadığı belirtilmiştir.

Araştırma verileri SPSS 22 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Veriler, ölçek formlarını eksiksiz dolduran katılımcıların verileri dahil edilerek araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırma sonucunda verileri yorumlamak için kullanılacak testleri belirlemek amacıyla normallik analizleri yapılmıştır. Önce değişkenlerin normal dağılım sergileyip sergilemedikleri incelenmiştir. Bunun için her bir değişkene ait çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanmıştır. Bu katsayılar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık katsayıları

	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Anne Sıcaklık/Şefkat *	28,61	6,96	-.90	.030
Anne Düşmanlık/Saldırganlık*	9,61	3,81	.93	-.27
Anne Kayıtsızlık İhmal*	8,09	2,89	.76	-.14
Anne Ayrışmamış Red*	5,50	2,09	1,49	1,53
Baba Sıcaklık/Şefkat**	24,98	8,20	-.16	-1,15
Baba Düşmanlık/Saldırganlık**	9,85	4,34	.98	-.06
Baba Kayıtsızlık İhmal**	9,95	4,15	.56	-.74
Baba Ayrışmamış Red**	6,08	3,07	1,44	1,24
Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği	110,36	12,90	-1,57	2,35

*Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği Anne Alt Boyutları

**Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği Baba Alt Boyutları

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmada kullanılacak olan istatistik analizlerinin varsayımlarının sağlanması amacıyla veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal sınırlar içerisinde olduğu saptanmıştır (George ve Mallery, 2010). Bu sebeple analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Ardından Anne Kabul-Red Ölçeği-Kısa Form, Baba Kabul-Red Ölçeği-Kısa Form ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler yapılmıştır. Regresyon analizini yapmadan önce Anne Kabul-Red Ölçeği-Kısa Form, Baba Kabul-Red Ölçeği-Kısa Form ve Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'in puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Bireylerin anne ve baba kabul-red düzeylerinin toplumsal cinsiyet algılarını yordayıp yordamadığını saptayabilmek için çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizlerinde anne kabul-red ve baba kabul-red ölçeklerine ait alt boyutlar bağımsız değişken (yordayan), toplumsal cinsiyet algısı ise bağımlı değişken (yordanan) olarak dahil edilmiştir.

Bulgular

Bu kısımda, bireylerin erken yaşam dönemlerine yönelik algıladıkları ebeveyn kabul-red algısının, beliren yetişkinlik dönemindeki toplumsal cinsiyet algısının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığını saptamak amacıyla öncelikle Pearson Korelasyon Analizi daha sonra ise Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Pearson Korelasyon Analizi'ne ait bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Anne ve baba kabul-red algısı ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki pearson korelasyon katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Anne Sıcaklık/Şefkat	1								
2. Anne Düşmanlık/Saldırganlık	-.76**	1							
3. Anne Kayıtsızlık/İhmal	-.63**	.60**	1						
4. Anne Ayrışmamış Red	-.58**	.69**	.71**	1					
6. Baba Sıcaklık/Şefkat	.56**	-.49**	-.45**	-.44**	1				
7. Baba Düşmanlık Saldırganlık	-.51**	.58**	.49**	.52**	-.61**	1			
8. Baba Kayıtsızlık İhmal	-.45**	.49**	.53**	.47**	-.74**	.65**	1		
9. Baba Ayrışmamış Red	-.51**	.54**	.48**	.56**	-.68**	.78**	.74**	1	
10. Toplumsal Cinsiyet Algısı	.61**	-.64**	-.35**	-.31**	.36**	-.41**	-.29**	-.33**	1

$p < .05^*$, $p < .01^{**}$

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılanların Anne EKTÖ-K alt boyutlarından sıcaklık/şefkat ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki pozitif yönde orta düzeyde ($r = .61$; $p < .01$), düşmanlık/saldırganlık ($r = -.64$; $p < .01$) kayıtsızlık/ihmal ($r = -.35$; $p < .01$) ve ayrışmamış red ($r = -.31$; $p < .01$) ile toplumsal cinsiyet algısı arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Baba EKTÖ-K alt boyutlarından sıcaklık/şefkat ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki pozitif yönde orta düzeyde ($r = .36$; $p < .01$), düşmanlık/saldırganlık ($r = -.41$; $p < .01$) kayıtsızlık/ihmal ($r = -.29$; $p < .01$) ve ayrışmamış red ($r = -.33$; $p < .01$) ile toplumsal cinsiyet algısı arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Erken yaşam dönemlerine yönelik algılanan ebeveyn kabul-red algısı beliren yetişkinlik döneminde toplumsal cinsiyet algısının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığını test etmek amacıyla Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4.'te verilmiştir.

Tablo 4. Anne ve baba kabul-red algısının toplumsal cinsiyet algısı yordamasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

	Değişkenler	B	Standart Hata	Beta	T	P	R	R ²	
TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI	ANNE								
	Sabit	103	6,46		15,93	.000			
	Sıcaklı/Şefkat	.60	.14	.32	4,27	.000			
	Düşmanlık/Saldırganlık	-2,00	.27	-.59	-7,38	.000	.70	.49	
	Kayıtsızlık/İhmal	-.05	.32	-.01	-.16	.87			
	Ayrışmamış Red	1,82	.46	.29	3,95	.000			
	BABA								
	Sabit	108,56	6,13		17,70	.000			
	Sıcaklı/Şefkat	.35	.14	.22	2,45	.015			
	Düşmanlık/Saldırganlık	-1,03	.28	-.35	-3,65	.000	.434	.19	
Kayıtsızlık/İhmal	.26	.31	.08	.85	.393				
Ayrışmamış Red	.10	.46	.02	.22	.83				

Tablo 4'de görüldüğü gibi Çoklu Doğrusal Regresyon analizleri sonucunda anne kabul/red alt boyutlarından sıcaklık/şefkat, düşmanlık/saldırganlık, kayıtsızlık/ihmal ve ayrışmamış red alt boyutları orta düzeyde ve anlamlı ilişki ortaya koymaktadır ($R = .70$; $R^2 = .49$; $p < .001$). Anne kabul/red alt boyutları toplumsal cinsiyet algısı ölçeği puanlarına ait açıklanan toplam varyansın yaklaşık % 49'unu açıklamaktadır [$F(4,242) = 57,091$; $p < .001$]. Regresyon analiz sonuçları incelendiğinde, sıcaklık/şefkat ($t = 4,21$; $p < .001$); düşmanlık/saldırganlık ($t = -7,38$; $p < .001$) ve ayrışmamış red ($t = -3,95$; $p < .001$) alt boyutlarının toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu; kayıtsızlık/ihmal ($t = -.16$; $p > .05$) alt boyutunun ise toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmektedir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi Çoklu Doğrusal Regresyon analizleri sonucunda baba kabul/red alt boyutlarından sıcaklık/şefkat, düşmanlık/saldırganlık, kayıtsızlık/ihmal ve ayrışmamış red alt boyutları düşük düzeyde ve anlamlı ilişki vermektedir ($R = .434$; $R^2 = .19$; $p < .001$). Baba kabul/red alt boyutları toplumsal cinsiyet algısı ölçeği puanlarına ait açıklanan toplam varyansın yaklaşık %19'unu açıklamaktadır [$F(4,242) = 14,024$; $p < .001$]. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, sıcaklık/şefkat ($t = 2,45$; $p < .05$) ve düşmanlık/saldırganlık ($t = -3,65$; $p < .001$) alt boyutlarının toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu; kayıtsızlık/ihmal ($t = .85$; $p > .05$) ve ayrışmamış red ($t = .22$; $p > .05$) alt boyutlarını ise toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı birer yordayıcı olmadığı görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin ebeveyn kabul-red algıları ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Öncelikle bireylerin ebeveyn kabul/red algıları ile toplumsal cinsiyet algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Pearson Korelasyon Analiziyle analiz edilmiştir. Buna göre anne kabul/red ölçeğinin alt boyutlarından sıcaklık/şefkat, düşmanlık/saldırganlık, kayıtsızlık/ihmal ve ayrışmamış red ile toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde baba kabul/red ölçeğinin alt boyutlarından sıcaklık/şefkat, düşmanlık/saldırganlık, kayıtsızlık/ihmal ve ayrışmamış red ile toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Erken yaşam dönemlerine yönelik algılanan ebeveyn kabul-red algısının beliren yetişkinlik döneminde toplumsal cinsiyet algısının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığına yönelik yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre ise, anne kabul/red ölçeği alt boyutlarının, toplumsal cinsiyet algısı puanlarına ait açıklanan toplam varyansın yaklaşık % 49'unu açıkladığı görülmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde sıcaklık/şefkat, düşmanlık/saldırganlık ve ayrışmamış red alt ölçeklerinin toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu; kayıtsızlık/ihmal alt boyutunun ise toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmektedir. Baba kabul/red ölçeği alt boyutlarının, toplumsal cinsiyet algısı puanlarına ait açıklanan toplam varyansın yaklaşık % 19'unu açıkladığı görülmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde sıcaklık/şefkat ve düşmanlık/saldırganlık alt ölçeklerinin toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı birer yordayıcı olduğu; kayıtsızlık/ihmal ve ayrışmamış red alt boyutlarının ise toplumsal cinsiyet algısı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmektedir.

Çalışma, literatürde yapılan araştırmalara benzer biçimde ebeveyn kabul/red algısı ile beliren yetişkinlik döneminde toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Alanyazın incelendiğinde;

Epli Koç (2013)'un "Ergen-Ebeveyn İlişki Geliştirme Programının Ergenlerin Algıladıkları Ebeveyn Kabul/Red Düzeylerine Ve Aile İşlevlerine Etkisi" isimli doktora tezinden elde edilen bulgulara göre, Ergen Ebeveyn İlişki Geliştirme Programı'na katılan ergenlerin ebeveynlerinden algıladıkları red puanlarında, bu programa katılmayan ergenlerin ebeveynlerinden algıladıkları red puanlarına göre anlamlı düzeyde bir azalma olmuştur. Ayrıca Ergen Ebeveyn İlişki Geliştirme Programı'na katılan ergenlerin sağlıklı aile işlevi puanlarında, bu programa katılmayan ergenlerin sağlıklı aile işlevi puanlarına göre anlamlı düzeyde bir azalma olmuştur. Yani tüm araştırma denencelerin bulgularla desteklendiği görülmüştür.

Köseoğlu (2022)'nin "Yetişkinlik Rollerine Geçiş Zamanlaması İle Negatif Duygu Durumu Arasındaki İlişki: Algılanan Ebeveyn Kabul-Reddi Ve Cinsiyet Rolü Kimliklerinin Düzenleyici Roller" isimli yüksek lisans tezi, eğitimi tamamlama ve tam zamanlı bir işe başlama rolleri için zamanında olmaya kıyasla, erken olmanın daha yüksek düzeyde negatif duygu durumu ile ilişkili olduğunu ortaya koydu. Ek olarak, ebeveyn olma rolü için bu rolü vi erken edinmenin geç edinmeye kıyasla, daha yüksek düzeyde negatif duygu durumu ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Son olarak, bir evin sorumluluğunu üstlenme ve evlenme rolleri için bu rolleri erken edinmenin, zamanında ve geç edinmeye kıyasla daha yüksek düzeyde negatif duygu durumu ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Parmar ve Nathans (2022)'in "Ebeveyn Sıcaklığı ve Ebeveyn Katılımı: Akademik Başarı ve Okuldaki Davranış Sorunları ile İlişkisi ve İlişkili Cinsiyet Etkileri" isimli makalesinde sonuçlar, ebeveyn sıcaklığının ve ebeveyn katılımının akademik başarının önemli yordayıcıları olduğunu göstermiştir. Kız çocuklarının akademik başarısı ve davranış sorunları üzerinde ebeveyn sıcaklığının önemli bir yordayıcı olduğu ortaya konulmuştur.

Bütün bu bulgular ışığında, toplumsal cinsiyet rollerinin ebeveyn olma rolüyle, aile işlevleriyle ve okul başarısında cinsiyet etkisiyle ilintili olduğu düşünülmekte, alan yazındaki çalışmalarla bu değişkenlerin ebeveyn kabul-reddiyle anlamlı ilişki gösterdiği bulgularla desteklenmektedir. Bulgular, hem anne hem baba tarafından algılanan sıcaklık ve şefkatin toplumsal cinsiyet rollerinin kabulüne yönelik algıyı reddetmekte olumlu bir etkisi olduğunu; düşmanlık, kayıtsızlık/ihmal ve ayrışmamış red alt boyutlarının ise toplumsal cinsiyet rollerini sürdürme yönünde ilişkisi olduğunu ortaya koyduğundan, çocukluğunda bakım verenleri tarafından kabul hissetmiş bireylerin kendisine yüklenen rolleri olduğu gibi kabul etmediğini düşünmek mümkün olmaktadır.

Bu makalenin sonuçlarına göre de ebeveyn kabul-reddi ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki bağlantı ortaya koyularak alan yazına katkı sağlanmıştır.

Bundan sonraki çalışmalar için, toplumsal cinsiyet rollerinin farklı boyutlarının ayrı ayrı çalışılmasının (oyuncaklar, meslekler, ebeveynlik, ev içi sorumluluklar vb.) konuyu derinleştirmek açısından faydası olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, ebeveyn kabulünün ve reddinin; sosyal baskılarla bağlantılı olan kutlama ritüelleri, toplumda az olan inanç sistemleri, cinsel yönelim gibi diğer konularla bağlantısının araştırılmasının da alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akın Yalçın, Y. (2017). Emeğin savunusundan kentin savunuşuna: kadın direnişlerinde beden-emek-kent diyalektiği. *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Mekân Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 173-188). Ankara: Ankara Barosu Eğitim Merkezi.
- Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal cinsiyet kavramı ve sağlığa etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 73- 82.
- Aksoy, N. (2006). *Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve kadının statüsü genel müdürlüğünün rolü*. (Kadın Statüsü Uzmanlığı Tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Altınova, H. H. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Basow, S. A. (1992). *Gender stereotypes and roles* (3rd ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing.
- Dedeler, M., Akün, E. ve Batıgün, A. D. (2017). Yetişkin ebeveyn kabul-red ölçeği-kısa form'un uyarılama çalışması. *Düşünen Adam*, 30(3), 181-193.
- Dökmen, Z. Y. (2012). *Toplumsal cinsiyet: sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eagly, A. H., Wood, W. & Diekman, A.B. (2000). *Social role theory of sex differences and similarities: a current appraisal*. In Eckes, T. & Trauther, H. M. (Eds.), *The Developmental Social Psychology of Gender*, Mahwah (pp. 123-160). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers,
- Epli-Koç, H. (2013). *Ergen-ebeveyn ilişki geliştirme programının ergenlerin algıladıkları ebeveyn kabul/red düzeylerine ve aile işlevlerine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.). Boston: Pearson.
- Hendrick, S. ve Dönmez, A. (2009). *Yakın ilişkiler psikolojisi*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Johannesen-Schmidt, M.C. & Eagly, A.H. (2002). Another look at sex differences in preferred mate characteristics: The effects of endorsing the traditional female gender role. *Psychology of Women Quarterly*, 26, 322-328.
- Kadioğlu, İ. (2018). *Ebeveynlerin çocuklarını kabul, red ve kontrol düzeyleri ile çocukların somatizasyon belirtileri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar, ilkeler, teknikler* (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Koca, C. (2006). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 81-99.
- Köseoğlu, Ö. (2022). *Yetişkinlik rollerine geçiş zamanlaması ile negatif duygu durumu arasındaki ilişki: Algılanan ebeveyn kabul-reddi ve cinsiyet rolü kimliklerinin düzenleyici rolleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Ekonomi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İzmir.
- LeVine, R. A., Miller, P. M., & West, M. M. E. (1988). *Parental behaviour in diverse societies*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Liben, L.S. & Bigler, R.S. (2002). The developmental course of gender differentiation: conceptualizing, measuring, and evaluating constructs and pathways. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 67, 148-183.
- Önder, A. ve Gülay, H. (2007). Ebeveyn kabul- red teorisi ve bireyin gelişimi açısından önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21), 15-18.
- Öngen, B. ve Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, (48), 1-18.
- Parmar, P., & Nathans, L. (2022). Parental warmth and parent involvement: Their relationships to academic achievement and behavior problems in school and related gender effects. *Societies*, 12(6), 161.
- Rising, D.G., & Rohner, R. P. (2020). *Recovery from rejection: A manual of client handouts for clinical practice*. Storrs, CT, USA: Rohner Research Publications. <https://rohnerresearch.files.wordpress.com/2020/10/recovery-from-rejection-a-manual-of-client-handouts-for-clinical-practice.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2023).
- Rohner, R. P. (2021). Introduction to interpersonal acceptance-rejection theory (IPARTheory) and evidence. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1), 4.
- Rohner, R. P., & Pettengill, S. M. (1985). Perceived parental acceptance-rejection and parental control among Korean adolescents. *Child Development*, 56(2), 524-528.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection: Theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. *Ethos*, 33(3), 299-334.
- Whiting, B., & Edwards, C. P. (1988). A cross-cultural analysis of sex differences in the behaviour of children aged 3 through 11. *Childhood Socialization*, 23(1), 281-297.
- Wood, W., & Eagly, A. H. (2012). Biosocial construction of sex differences and similarities in behavior. In M. P. Zanna & J. M. Olson (Eds.), *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 55-123). Burlington: Elsevier Inc.
- Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara'da hemşirelik öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.



19 MAYIS JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

19 MAYIS SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2717-736X

Cilt 4 Sayı 4

DOI: 10.52835/19maysbd.1396916

28.11.2023

Gönderim Tarihi

Kabul Tarihi

16.12.2023

Sağlık Turizmi Kapsamında Turgut Özal Tıp Merkezinin Değerlendirilmesi (Malatya)

Evaluation of Turgut Özal Medical Center in the Scope of Health Tourism (Malatya)

Müjde AYDOĞDU*

*Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi, mujde.aydogdu@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1452-7730

Öz

Hasta bireylerin kaybettikleri sağlığı yeniden kazanmak, tedavisini gerçekleştirmek için sürekli olarak ikamet ettikleri yerden bir süreliğine ayrılarak başka bir ülkeye gitmesi olarak nitelendirilen sağlık turizmi faaliyetleri her geçen gün artarak birçok ülkeyi ve hasta bireyi yakından ilgilendirmektedir. Özellikle ülkelerin ekonomileri açısından da stratejik bir değere sahip olan sağlık turizmi faaliyetlerinin önemi her geçen gün artmakta, etki alanı genişlemektedir. Bu bağlamda Türkiye’de de sağlık turizmi kapsamında birçok kuruluş tarafından yetki belgesi alınmakta, uluslararası ölçekte hastalara hizmet verilmektedir. Bu hastanelerden biri olan Turgut Özal Tıp Merkezi (TÖTM), 1996 yılından itibaren Malatya ve çevresindeki illere sağlık hizmeti sunarken, 2018 yılı itibarıyla sağlık turizmi kapsamında yurtdışından gelen uluslararası ziyaretçileri de kabul etmektedir. Sağlık turizmi kapsamında Malatya’ya gelen hastaların hangi ülkelerden geldiğine bakıldığında ise en fazla hastanın Azerbaycan’dan (350) geldiği anlaşılmaktadır. Bunu Irak (129) ile Ürdün (74) takip etmektedir. Avrupa kıtasından İngiltere (44), Almanya (18), Fransa (11) gibi ülkeler ön plana çıkarken; Afrika kıtasından Cezayir (37), Fas (34), Somali (11) en fazla sağlık turistinin geldiği ülke olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, Malatya, Turgut Özal Tıp Merkezi, TÖTM.

Abstract

Health tourism, which has been characterized as a continual departure from their residential area to another country in order to regain the health that sick individuals have lost, is growing and is of great concern to many countries and many sick individuals. The importance of health tourism activities is increasing, especially in terms of the economies of the countries, and their sphere of influence is expanding. In this context, health tourism in Turkey is under the jurisdiction of many organizations, with international service provided to patients. One of these hospitals, the Turgut Özal Medical Center (TÖTM), offers health care to Malatya and its surrounding provinces from 1996 onwards, and, as of 2018, receives international visitors from abroad as part of health tourism. When we look at the countries from which the patients who came to Malatya within the scope of health tourism came from, it is understood that the highest number of patients came from Azerbaijan (350). This is followed by Iraq (129) and Jordan (74). While England (44), Germany (18), France (11) stand out from the European continent; Algeria (37), Morocco (34), Somalia (11) from the African continent were the countries where the most health tourists came from.

Keywords: Health tourism, Malatya, Turgut Özal Medical Center, TÖTM.

Giriş

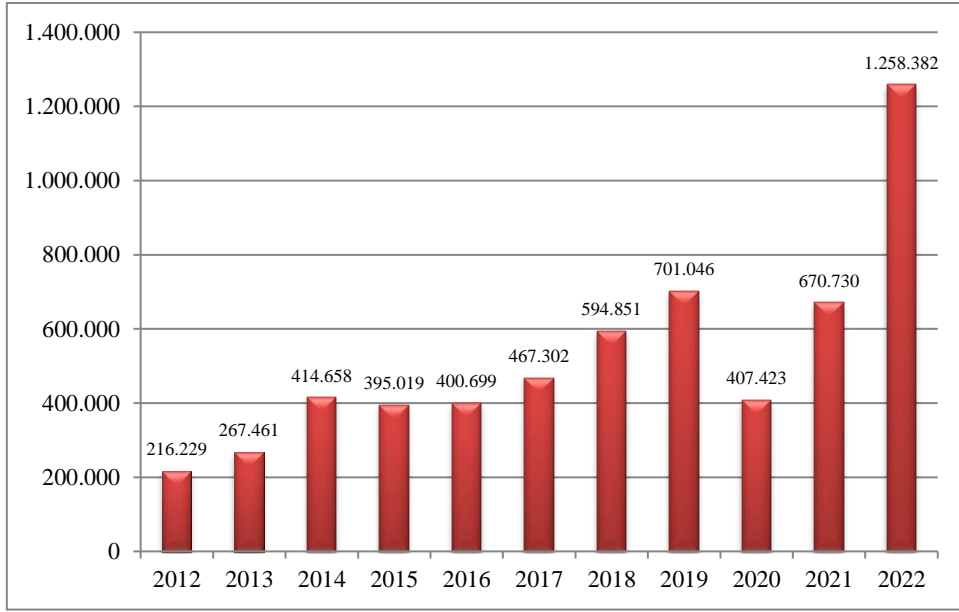
II. Dünya Savaşının sona ermesiyle gelişmeye başlayan, 1970'lerden sonra ise yaygın şekilde doğal kaynakların kullanılması şeklinde gelişim gösteren turizm sektörü, uzun yıllar deniz-kum-güneş üçgenindeki faaliyetlere yapılan yatırımlardan oluşmuştur. Ancak zaman içerisinde teknolojinin gelişmesi, ulaşım sistemlerinin gelişmesi, arz ve talebin çeşitlenmesi ziyaretçilerin farklı amaçlarla seyahat etmesine ve turizmin çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Bu süreç ise gün geçtikçe daha çok büyüyen ve gelişen turizm sektörünü zorunlu olarak diğer disiplinlerle karşılıklı etkileşim içerisine sokmuş; sosyoloji, psikoloji, tarih, coğrafya, ekonomi, hukuk, siyaset gibi birçok bilim dalını ilgilendirmiş ve ilgi alanına girmiştir.

Turizmin insan ve mekân ilişkisi açısından önemine vurgu yapan coğrafyacılar 20. yüzyılın ilk çeyreğinde turizm konularıyla ilgilenmişler ve takip eden yıllarda "Turizm Coğrafyası" alt disiplininin ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır (Nur ve Hatipoğlu Nur, 18: 2020).

Turizm kavramının kökeni, Latince'de "dönme hareketi" anlamına gelen "tornus" kelimesinden türetilmiştir. İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillere "tour", "touring" şeklinde giren bu ifade, insanların dairesel hareket içerisinde bazı görülmeye değer yerleri, iş veya eğlence amacıyla gezip geri dönmeleri olarak ifade edilmektedir (Ağaoğlu, 1991: 24; Akat, 2018: 2). Genel olarak turizm, "kendi yaşadığı çevresinin dışında bir yere, belirlenmiş bir süreden daha az kalmamak üzere gidilen, ana amacı ziyaret ettiği yerde para kazanmak olmadan kişilerin faaliyetleri" olarak tanımlanmaktadır (Tuncer ve Bulut, 2019: 279). Bu tanımlı turizmin ilişkili olduğu her disiplin farklı şekilde yaparken genel yapı, bireylerin sürekli yaşadıkları yerin dışına çıkarak, turizm sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerden faydalanması ve sürekli ikamet ettiği yere geri dönmelerinin gerçekleşmesi üzerine kurgulanmaktadır. Turizmin coğrafya disiplini ile olan ilişkisinin geçmişine bakıldığında ise bunun kuşkusuz ilk turizm faaliyetlerine kadar gittiği görülmektedir. Turizmin doğal değerleri içerisinde yer alan coğrafi unsurlar ve mekân fonksiyonu bu iki disiplini bir araya getirmekte, ülkelerin sosyoekonomik gelişimine de katkı sağlamaktadır.

Özellikle teknolojinin gelişmesiyle meydana gelen değişimler ve artan küreselleşme olgusu, ülkeler arası ulaşım maliyetini düşürmüş, insanlar turizm sektörünü daha fazla talep eder olmuştur. Talebin artması ve sektörlerin gelişmesiyle birlikte alternatif turizm seçenekleri gündeme gelmiş, deniz-kum-güneş algısı ortadan kalkarak yılın on iki ayı yapılabilen turizm faaliyetleri önem kazanmaya başlamıştır. Kültür, eğitim, fotoğrafçılık, macera gibi birçok alt güdüyü barındıran turizm faaliyetlerinin içerisine son yıllarda sağlık turizmi de eklenmiştir. Kaybolan sağlığı geri kazanmak ya da sağlığı uzun süre koruyabilmek için gerçekleştirilen (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 183; Kördeve, 2016: 53) sağlık turizmi, sağlık hizmetleri almak için sürekli olarak ikamet edilen bir bölgeden başka bir ülkeye gidilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aydın ve Karamehmet Aydın, 2015: 2). Benzer şekilde aynı ülke içerisinde hastanın yaşadığı yerden farklı bir il'e seyahat etmesi de sağlık turizmi kapsamında değerlendirilebilmektedir. Hasta, ister ülke dışına olsun isterse de ülke içerisinde farklı bir bölgeye olsun seyahat ettiğinde ulaşım, konaklama, tedavi masrafları ve transfer hizmetleri gibi zorunlu harcamaları karşılamak durumundadır. Tüm bu süreç sağlık turizmine katılan hasta ve yakını kapsayacak, ulusal veya uluslararası sağlık turisti olarak nitelendirilecektir. Geçmiş tarihin ilk çağlarına kadar uzanan sağlık turizmi göçler, fetihler ve keşifler sayesinde ortaya çıkan insan hareketlerinin farklı kültürler arasında sağlık iletişimi kurulmasını sağlamıştır (Özkan, 2020: 433). Sağlık turizmini, diğer turizm türlerinden ayıran kendine özgü özellikleri vardır. Burada özellikle sağlık turizminin konusu insan sağlığı ve hatta insan yaşamı olduğu için, tüm işlemlerde yüksek hassasiyet gerektiren bir yapıya sahiptir. Nitekim yapılacak en ufak hata telafisi olmayan sonuçlar doğurabilecektir. Benzer şekilde tedavinin uygulanacağı kuruluşun yeterli teknik donanımına ve nitelikli iş gücüne sahip olması beklenmekte, bununla ilgili o ülkedeki ilgili kurumların çok sıkı denetimler yapması gerekmektedir (Eriş ve Barut, 2020: 52).

Küresel düzeyde gelişen ve ülke ekonomileri açısından stratejik bir sektör haline gelen sağlık turizmi, Dünya'da olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de giderek payı artan bir turizm faaliyet olarak ön plana çıkmaktadır (Aydın ve Karamehmet, 2017: 20). Türkiye'de özellikle sağlık kalite standartlarının zaman içerisinde sürekli olarak artması sağlık turizmi sektörünün gelişmesine katkı sağlamıştır (Üstün ve Demir Uslu, 2022: 345). Benzer şekilde Türkiye'nin sahip olduğu diğer niteliksel ve özel fonksiyonlar sağlık turizminin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Bunlar; Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin ulaşılabilir ve çok fonksiyonlu olması, coğrafi konumu, havayolu ulaşım sistemlerinin gelişmiş olması, yetişmiş ve uzmanlaşmış hekimlerin varlığı, bekleme sürelerinin kısa, devletin teşvik edici politikaların uyguluyor olması şeklinde sıralanabilir (Öğüt vd., 2018: 57). Nitekim bu teşvik ve gelişmeler zaman içerisinde Türkiye'ye gelen sağlık turisti sayısında bazı dönemler azalmalara neden olsa da genel olarak artış eğilimi göstermiştir. Özellikle bu artış 2019 yılında 701.046'lara kadar çıkarken, 2020 yılında 407.423'e gerilemiştir. Bu düşüşte kuşkusuz en büyük etki Covid-19 salgınından kaynaklanmıştır. Koronavirüs etkilerinin silinmeye başladığı, kısıtlamaların esnetildiği 2021 yılında sağlık turizmi için Türkiye'ye gelen hasta sayılarında yeniden bir artış olmuş ve 670.730'a yükselmiştir. 2022 yılı, sağlık turizmi için Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin sayısının artık 1 milyonun üzerine çıktığı, bir önceki döneme göre neredeyse 2 katı yükseldiği bir dönem olmuştur (Grafik 1). Toplamda 1.258.382 sağlık turistinin geldiği 2022 yılında Türkiye'nin elde ettiği gelir 2.119.059 dolar (USHAŞ, 2023) olmuştur ve gelecek yıllarda da bu artış devam edecek gibi görünmektedir.

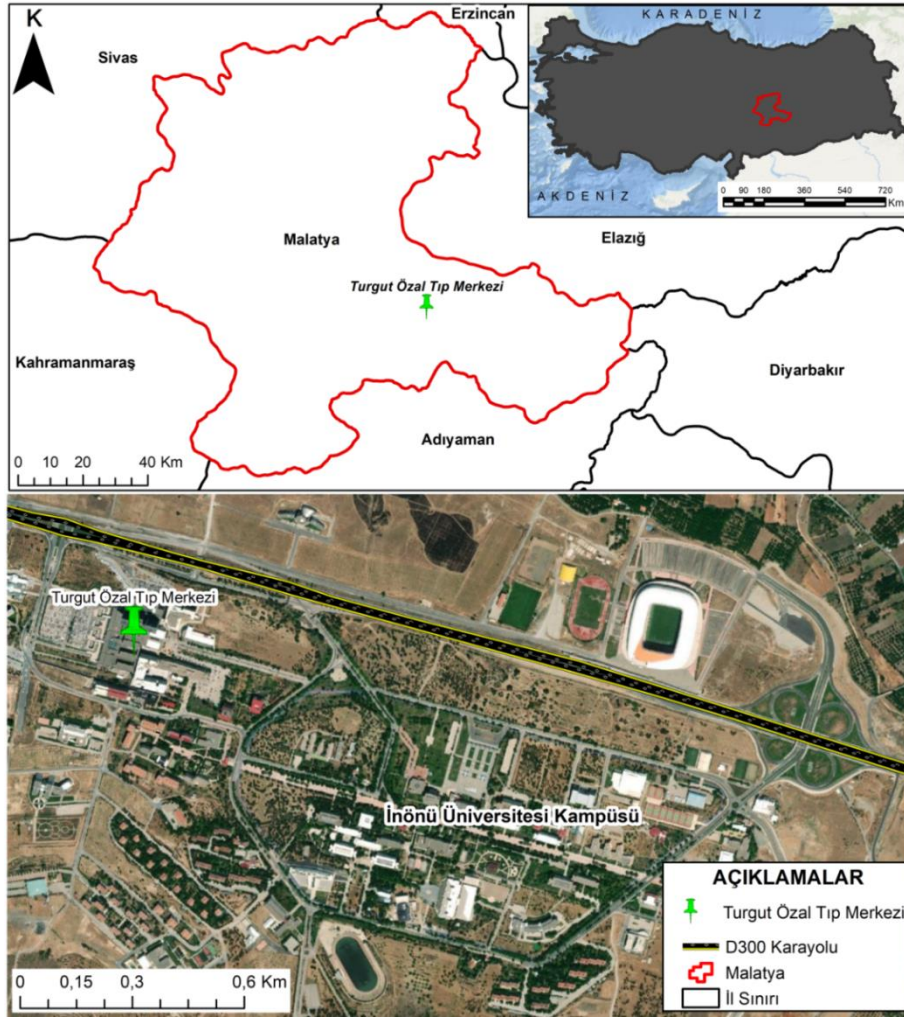


Grafik 1. 2012-2022 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Sağlık Turistleri (Kaynak: TÜİK, 2023.)

Amaç ve Yöntem

İnsanlığın var olduğu günden beri üzerinde durduğu ve sürekli geliştirdiği alanlardan biri olan sağlık hizmetleri, insan neslinin devamı açısından oldukça önemlidir. Günümüzde ilk insanlara göre ortalama insan ömrü uzamış, teknolojinin devreye girmesi ile dünya nüfusu artmıştır. Ancak burada istenilen sadece insan sayısının artması değil, insanların sağlıklı ve uzun bir yaşam sürmesinin de sağlanmasıdır.

Teknoloji ile hayatımıza giren yeni ve hızlı tıbbi sistemleri, hastalıklı insanların tedavi edilmesinin önünü açarken, insanların sağlıklı ve uzun yaşama imkânı elde etmelerine de katkı sağlamaktadır. Ancak buradaki teknolojik gelişmeler sadece sağlık alanında değil, özellikle ulaşım sistemlerindeki ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle de desteklenmiştir. Yaşanan tüm bu teknik gelişmeler ise sağlık turizminin geniş alanlara yayılmasına, bazı ülkelerin gelirlerinde önemli bir paya sahip olmasına neden olmuştur. Dünya'da özellikle Avrupa'daki zenginlerin sağlığına kavuşmak için mineralli su ve kaplıcaları tercih etmesiyle başlayan sağlık turizmi, Türkiye'de yapılan yatırımlar sayesinde kamu ve özel kuruluşlar aracılığıyla yurtiçi ve yurtdışından hasta kabul etmesiyle başlamıştır. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığının 2023 Ocak ayı verilerine göre Türkiye genelinde sağlık turizmi yetki belgesi bulunan -özel hastane, poliklinik, muayenehane, tıp merkezi, klinik vd. dâhil- 2.626 işletme vardır. Bunların 140'ı kamu hastanesi olarak hizmet verirken, 41'i kamu üniversite hastanesi olarak faaliyet göstermektedir. Bu kurumlardan biri olan İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Hastanesi, 2018 yılında sağlık turizmi hizmeti vermeye başlamış bir hastanedir. 1991 yılında temeli atılan Turgut Özal Tıp Merkezi, 1996 yılında hizmete girmiştir. İnönü Üniversitesi kampüsü içerisinde 7.000 dönüm arazi üzerine inşa edilen hastane, D300 karayolu üzerinde yer almaktadır (Şekil 1).



Şekil 1. Çalışma Alanına Ait Lokasyon Haritası

Türkiye'nin hemen hemen her ilinden hastanın geldiği Malatya, bölgedeki diğer illere göre sağlık fonksiyonuyla ön plana çıkmış önemli bir yerleşmedir. Türkiye'nin sağlık turizmi içerisindeki payını arttırmaya çalışan İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi özellikle karaciğer nakli ve karaciğer hastalıklarıyla alakalı markalaşmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan bu çalışma ile Türkiye'deki sağlık turizmi sektöründe yer edinmeye çalışan Turgut Özal Tıp Merkezi ve Malatya ilinin sağlık turizm potansiyeli belirlenmeye, küresel ölçekte etki sahası tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında İnönü Üniversitesine bağlı Turgut Özal Tıp Merkezine (TÖTM) ait resmi veriler kullanılmış olup tüm sayısal veriler grafik, tablo ve haritalarla desteklenmiştir. Hastane her ne kadar 2018 yılında sağlık turizmi yetki belgesine sahip olsa da çalışmanın bütünlüğü açısından hastanenin kuruluşundan itibaren temin edilen tüm sayısal veriler kullanılmıştır. Tablo ve grafiklerin hazırlanmasında ofis programlarından faydalanırken, haritalar için ArcGIS 10.9 paket programı tercih edilmiştir.

Bulgular

İnönü Üniversitesi Turgut Özal tıp merkezine ait sayısal istatistikler

Malatya ilinin ilk üniversitesi olan ve 1976 yılında eğitim öğretime başlayan İnönü Üniversitesine bağlı faaliyet gösteren Turgut Özal Tıp Merkezinin (TÖTM) temeli 1991 yılında atılmış, 1996 yılında ise hizmet vermeye başlamıştır. Açıldığı günden itibaren yakın çevresi ve Türkiye genelinden hasta kabul eden kuruluş, 2018 yılında “sağlık turizmi yetki belgesi” almıştır. Bu tarihten itibaren uluslararası alanda da hizmet vermeye başlayan hastanede karaciğer nakli başta olmak üzere böbrek, ince bağırsak, kornea, kök hücre ve kemik iliği nakli gibi birçok ameliyat gerçekleştirilmektedir (TÖTM, 2022).

1996 yılında 316 yatak kapasitesiyle hizmete giren Turgut Özal Tıp Merkezinin 2021 yılı itibarıyla yatak kapasitesi 1.612'ye yükselmiştir. Benzer şekilde 1996 yılında 68.704 olan poliklinik sayısı da 2021 yılı itibarıyla 675.666 olmuştur. Genel olarak kurulduğu günden itibaren sürekli gelişim gösteren hastanede tedavi gören hasta sayısı da artmış ve belirli dönemlerde bir yılda 70.000'in üzerinde hasta yatışı, 40.000'in üzerinde ameliyat gerçekleştirilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Turgut Özal Tıp Merkezi'ne Ait Genel Bilgiler (1996-2021)

YIL	Yatak Sayısı (Ünite+Yoğ. Bk. Dâhil)	Yoğun Bakım Yatak Sayısı	Ameliyathane Sayısı	Poliklinik Sayısı	Yatan Hasta Sayısı	Ameliyat Sayısı
1996	316	-	4	68.704	4.697	2.859
1997	340	20	6	96.712	10.867	5.180
1998	573	40	6	144.297	14.899	6.497
1999	578	40	10	148.100	18.070	7.824
2000	630	50	10	153.634	20.023	8.835
2001	630	50	10	151.711	19.364	11.323
2002	685	95	16	147.158	20.661	13.488
2003	690	99	16	154.007	22.906	14.851
2004	693	99	16	162.243	24.341	11.040
2005	715	99	16	215.634	28.533	11.419
2006	800	120	16	257.383	33.640	16.717
2007	889	120	20	290.406	43.261	21.036
2008	891	120	20	389.244	36.963	23.199
2009	914	120	20	353.532	35.002	17.687
2010	914	142	20	406.015	38.160	21.344
2011	1.017	222	20	492.000	63.104	29.114
2012	1.027	227	26	545.915	72.269	34.296
2013	1.168	238	26	533.939	70.455	83.457
2014	1.222	248	26	557.505	72.932	74.994
2015	1.222	248	26	556.878	75.144	73.722
2016	1.339	286	39	589.217	69.943	64.874
2017	1.359	289	39	633.123	58.263	61.821
2018	1.363	295	39	688.790	62.889	54.574
2019	1.363	295	39	734.955	60.323	57.288
2020	1.585	295	39	510.759	44.083	37.277
2021	1.612	316	39	675.666	69.267	44.580

Kaynak: TÖTM, 2023.

Aynı zamanda Turgut Özal Tıp Merkezine bağlı Karaciğer Nakli ve Onkoloji Hastaneleri de hizmet vermektedir. 2016 yılında hizmete giren Karaciğer Nakli Hastanesi Karaciğer nakli sayısında Avrupa'da birinci, dünyada ise ikinci sırada yer almaktadır. Nitekim 2021 yılında Türkiye genelindeki 1.530 karaciğer naklinin 231'i sadece Turgut Özal Tıp Merkezinde gerçekleştirilmiştir (AA, 2022). Yine yapımına 2017 yılında başlanan Turgut Özal Tıp Merkezine ait Onkoloji Hastanesi de Türkiye'nin her ilinden gelen hastaları kabul etmekte, 217 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir (TÖTM, 2022).

Yıllara göre Turgut Özal Tıp Merkezine gelen hasta sayıları incelendiğinde 2009 yılından itibaren verilerin elde edildiği görülmektedir. Bunun nedeni Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin sağlık sektöründe tam olarak 2009 yılında kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Turgut Özal Tıp Merkezine gelen ulusal ve uluslararası hastaların yıllara göre sayıları

Tablo 2'de detaylı şekilde verilmiştir. Buna göre, 2009 yılında 153.882 hastanın tedavi edildiği hastaneye Malatya dışından gelen hasta sayısı sadece 35.021 iken, bu sayı sadece 2 yılda dört katı artmış ve 120.391'e yükselmiştir. Genel olarak toplam hasta sayısının yükseldiği TÖTM'ne 2012 yılı itibarıyla 400.000'in üzerinde hasta gelirken, 2013 yılında bu sayı 500.000'i geçmiş ve 2019 yılında 750.000'in üzerinde hasta tedavi edilmiştir. Özellikle 2017'den itibaren 250.000'in üzerinde hastanın geldiği hastaneye 2018 yılı itibarıyla uluslararası sağlık turizmi kapsamında gelen hastalarda eklenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Turgut Özal Tıp Merkezine Gelen Hasta Sayılarının Malatya İli ve Diğer İller Bazında Yıllara Göre Dağılımı

YIL	Ulusal Hasta Sayısı			Uluslararası Hasta Sayısı
	Malatya	Diğer İller	TOPLAM	
2009	118.861	35.021	153.882	-
2010	183.931	63.210	247.141	-
2011	258.249	120.391	378.640	-
2012	308.861	155.760	464.621	-
2013	329.435	173.373	502.808	-
2014	338.059	190.264	528.323	-
2015	332.074	198.608	530.682	-
2016	360.224	226.280	586.504	-
2017	397.551	250.833	648.384	-
2018	397.551	250.833	648.384	300
2019	478.271	281.058	759.329	342
2020	315.205	170.573	485.778	211
2021	406.603	223.309	629.912	166
2022	-	-	-	205

Kaynak: TÖTM, 2023.

Tablo 2 incelendiğinde, 2018 yılında Malatya nüfusuna kayıtlı hasta sayısı 397.551 olurken, diğer illerden gelen hasta sayısının 250.833 olduğu anlaşılmaktadır. İlk defa uluslararası hasta kabulünün de yapıldığı bu dönemde 300 uluslararası hasta ildeki sağlık sisteminden yararlanmışır. 2019 yılında toplamda 759.671 hastaya hizmet veren Turgut Özal Tıp Merkezine ulusal sağlık turizmi kapsamında gelen hasta sayısı 281.058 olurken, uluslararası hasta sayısı 342'ye yükselmiştir. Ancak "Dünya Sağlık Örgütü Çin Ülke Ofisi, 31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde, sebebi o an için bilinmeyen zatürre vakaları bildirmiş ve 5 Ocak 2020 tarihinde ise, daha önce insanlarda tespit edilmemiş yeni bir koronavirüs tanımlanmıştır. Başlangıçta 2019-nCoV olarak ifade edilen bu hastalık, daha sonra Covid-19 olarak adlandırılmış ve Çin'de ortaya çıktıktan sonra, üç ay gibi kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır" (WHO, 2020). Türkiye'de ilk kez 11 Mart 2020 tarihinde görülen bu virüs ülke kapsamında ciddi önlemler alınmasına neden olmuş, yurtiçi ve yurtdışına seyahatlerde kısıtlamalara gidilmiştir. Yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerinde alınan önlemler sağlık turizmini olumsuz etkilemiştir. Nitekim bu durum Turgut Özal Tıp Merkezine gelen hasta sayılarına da yansımıştır. Bu durum hastanenin 2019 yılında 750 binin üzerinde olan yurtiçi hasta sayısının 2020 yılında 480 binlere kadar düşmesinden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Benzer şekilde uluslararası hasta sayısı da bu kısıtlamalardan etkilenmiş ve 342'den 211'e gerilemiştir. Alınan önlemler ve kısıtlamalar 2021 yılında da devam ettiği için hastaneye gelen uluslararası hasta sayısının düşmeye devam etmiştir. 2021 yılında şehirlerarası kısıtlamaların kısmen kaldırılması hastaneye diğer illerden gelen hasta sayısının azda olsa artmasına neden olmuştur.

İllere göre hasta sayıları

Turgut Özal Tıp Merkezine (TÖTM) yurtiçinden gelen hastaların mekânsal dağılımına bakıldığında, genel olarak tüm dönemlerde 81 ilin tamamından hasta geldiği anlaşılmaktadır. Tablo 3'te TÖTM'ne gelen hastaların 2009-2022 yıllarına ait sayısal istatistikleri verilmiştir. Tablo en fazla hasta alan iller dikkate alınarak hazırlanmış olup en fazla hasta gelen ilden başlayarak sıralama yapılmıştır. Buna göre, 2009 yılı hariç tüm dönemlerde en fazla hasta Adıyaman'dan gelmiştir. Bunu Elazığ, Kahramanmaraş, Bingöl ve Muş illeri takip etmektedir. Genel olarak bu iller 10.000'in üzerinde hastanın Malatya'ya geldiği iller olarak ön plana çıkarken; Diyarbakır, Şanlıurfa ve Sivas gibi iller 5.000'in üzerinde hastanın geldiği iller olarak ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak hastaneler, hastalara sundukları tedavinin yanında sosyal, kültürel ve demografik nitelikleri de bünyesinde barındıran oldukça karmaşık ve çok boyutlu yapılardır ve hastalar, hastane seçiminde birçok parametreyi göz önünde bulundurarak en fazla fayda sağlayacağı hastaneyi tercih etmektedir. Genellikle bu fayda zaman tasarrufu sağlamak için mesafe, doğru tanı ve tedaviye kavuşmak için hizmet kalitesi, finansal anlamda ekonomik olması ve en etkili sonuca götürmesi gibi öğelerden oluşmaktadır (Hoşgör ve Gündüz Hoşgör, 2019: 439). Nitekim bu davranış şekilleri TÖTM'ne gelen hastalarda da gözlemlenmiş, genel olarak komşu illerden ulaşımın rahat yapılabildiği, zaman tasarrufu ve finansal anlamda daha ekonomik olması beklenen mekânsal yakınlıklar dikkate alınarak hastane seçimi gerçekleşmiştir.

Hastaneye gelen hastaların özellikle mekânsal yakınlığı göz önünde bulundurduğu düşünülürse Adıyaman, Elazığ, Kahramanmaraş, Sivas, Diyarbakır illeri direk komşusu olarak ön plana çıkarken, sadece Erzincan ili Malatya'nın komşusu olmasına rağmen daha az hastanın geldiği il olmuştur. Onun haricinde Bingöl, Muş ve Şanlıurfa illeri direk komşusu olmamasına rağmen en fazla hastanın geldiği iller olurken Batman, Bitlis, Hatay, Adana, Kayseri, Van gibi iller de 2.000'in üzerinde hastanın geldiği iller olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Turgut Özal Tıp Merkezine Gelen Hasta Sayılarının İller Bazında Yıllara Göre Dağılımı

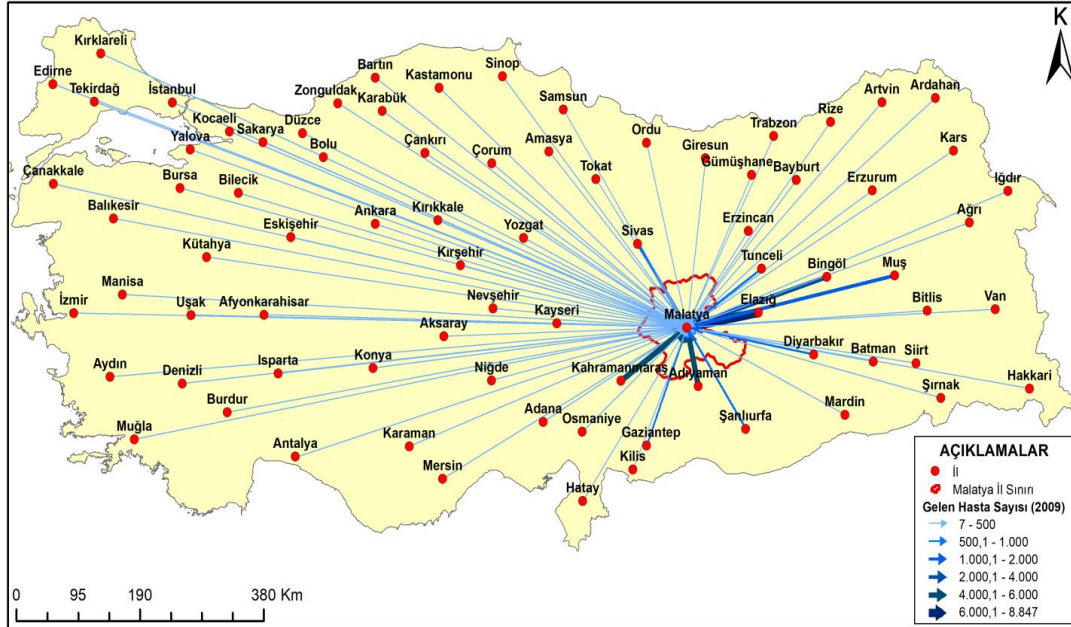
İL	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Adıyaman	6.000	15.404	28.476	36.917	39.119	41.782	43.339	48.845	54.217	55.990	62.327	38.964	52.918
Elazığ	8.847	13.130	24.101	29.983	31.347	34.400	33.366	36.658	39.968	43.181	45.919	29.161	38.426
Kahramanmaraş	4.940	6.678	12.719	16.820	18.672	18.998	18.143	20.742	23.763	26.479	29.340	16.999	21.978
Bingöl	2.147	3.516	7.360	11.819	13.937	17.150	18.686	22.310	24.940	25.017	25.372	14.248	18.391
Muş	1.099	1.830	4.299	7.255	10.173	13.883	18.928	23.377	24.091	22.291	22.439	12.437	14.989
Diyarbakır	858	1.617	3.437	4.157	4.975	6.222	6.683	8.686	11.269	10.320	11.136	6.086	8.024
Şanlıurfa	600	1.238	2.500	3.392	4.377	4.874	5.329	6.589	7.817	8.349	9.438	5.807	7.959
Sivas	1.180	2.201	3.893	4.691	5.675	5.763	6.064	6.777	7.233	7.659	8.563	5.215	6.993
Mardin	312	506	1.190	1.351	2.002	2.202	2.244	2.436	3.002	3.178	3.748	2.587	3.098
Gaziantep	541	683	1.384	1.591	1.995	2.174	2.532	2.595	3.110	3.382	3.688	2.223	3.044
Batman	182	452	947	1.419	1.755	1.966	2.261	2.292	2.778	3.025	3.625	2.279	2.881
Bitlis	176	298	744	828	1.155	1.238	1.394	2.236	2.412	2.567	2.763	1.714	2.498
Hatay	438	668	1.384	1.962	1.932	2.069	2.116	2.278	2.584	2.516	2.927	1.741	2.401
Adana	246	738	1.367	1.785	2.055	2.253	2.371	2.565	2.787	2.734	2.959	1.885	2.287
Kayseri	323	463	924	1.107	1.196	1.329	1.321	1.481	1.686	2.031	2.286	1.632	2.279
Van	148	364	1.050	1.579	1.694	1.397	1.526	2.062	2.599	2.558	2.857	1.690	2.259
Mersin	390	741	1.432	1.674	1.821	1.849	1.879	1.940	1.964	2.502	2.409	1.417	1.952
Erzurum	362	653	956	1.273	1.422	1.544	1.523	1.623	1.754	2.279	2.339	1.474	1.928
Tunceli	595	1.072	2.148	2.333	2.375	2.486	2.455	2.924	2.971	3.141	3.113	1.587	1.896
Osmaniye	247	574	1.021	1.145	1.214	1.325	1.570	1.767	1.804	1.945	2.003	1.345	1.568
Erzincan	379	690	1.095	1.240	1.524	1.246	1.248	1.355	1.370	1.611	1.937	1.082	1.398
Şırnak	49	144	482	671	721	937	969	1.174	1.452	1.551	1.395	887	1.354
Konya	247	491	961	1.066	1.132	1.186	1.130	1.226	1.494	1.418	1.576	1.055	1.271
Siiirt	114	228	523	607	779	839	955	1.054	1.129	1.338	1.602	963	1.215
Ağrı	51	198	420	448	702	821	838	822	1.042	1.197	1.337	890	1.060

Tokat	143	355	646	867	978	883	911	1.118	1.243	1.313	1.438	823	1.034
Yozgat	137	279	653	694	684	799	886	847	745	1.004	1.153	726	1.024
İstanbul	427	694	905	1.075	1.074	1.005	1.058	1.258	1.231	1.370	1.197	732	1.022
Ankara	155	479	881	1.096	1.100	1.090	987	851	1.129	1.144	1.089	677	822

Kaynak: TÖTM, 2023.

Yıllara göre Malatya'ya tedavi olmak için gelen hastaların il özelinde hangi illerden geldiğine bakmak için bazı yıllar temel alınmış, gelen hastaların yönü haritada detaylı şekilde verilmiştir. İlgili haritalar hazırlanırken tüm yılların verilmesi yerine veriler ışığında periyodik bir zaman sınırlaması yapılmış ve 2009, 2015 ve 2021 yılları incelenmiştir. Buna göre 2009 yılı için hazırlanan Şekil 2 incelendiğinde, en fazla yurtiçi hasta Elazığ (8.847) ilinden gelirken, en az hasta Düzce'den (7) gelmiştir. Genel olarak Türkiye'nin batısı, kuzeyi ve güneybatısındaki illerden gelen hastaların 7-500 arasında olduğu anlaşılırken; Şanlıurfa, Diyarbakır, Tunceli, Gaziantep gibi illerden 500,1 ila 1.000 arasında hastanın geldiği görülmektedir (Şekil 2).

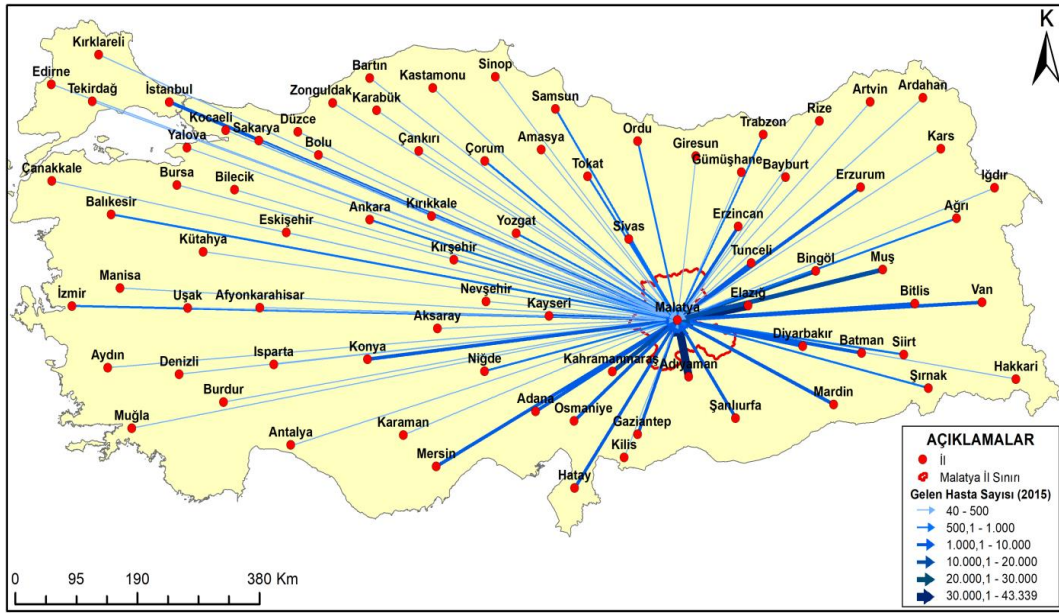
2009 yılı için TÖTM'ne gelen hastaların yoğun olarak geldiği illere bakıldığında ise hastaların genel olarak yakın çevresindeki illerden geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim çalışma sahasının hemen doğusunda yer alan ve 90 km uzaklıkla bulunan Elazığ bu dönemde en fazla hastanın geldiği il olmuştur. Toplam 8.847 hastanın geldiği Elazığ ilini, 6.000 hasta ile Malatya'nın güneyde sınır komşusu olan Adıyaman ili takip etmiştir. Benzer şekilde Malatya'nın güneybatıdan komşusu olan Kahramanmaraş da (4.940 kişi) en fazla hastanın geldiği bir diğer il olmuştur (Şekil 2). Bu dönemde en az hastanın geldiği illere bakıldığında ise Marmara Bölgesinden Yalova (12), Kırklareli (15), Tekirdağ (26), Bilecik (28), Kocaeli (43), Sakarya (53) illeri yer alırken; Ege Bölgesinden 100'ün altında hastanın geldiği iller Kütahya (45), Aydın (55), Denizli (58), Çanakkale (58), Afyonkarahisar (59), Muğla (60) olmuştur. Karadeniz'de TÖTM'ne gelen hasta sayısının 500'ün altında olduğu bir diğer bölgedir ve en az hasta Artvin (21), Gümüşhane (21), Sinop (28), Rize (36), Giresun (41), Zonguldak (58) illerinden gelmiştir.



2015 yılında TÖTM'ye gelen hasta sayılarında bazı illerde 4 katından fazla artış olmuş ve Malatya ili Türkiye'nin tüm bölgelerinden hasta kabulü yapmıştır. 2015 yılı için en fazla hasta Adıyaman (43.339) ilinden gelirken, en az hasta Yalova (40) ilinden gelmiştir. Bu dönemi 2009 yılından ayıran en belirgin özellik ise 100'ün altında hastanın geldiği il sayısının sadece 4 olmasıdır. Bunlar Yalova (40), Bilecik (71), Bayburt (73), Bartın (80) illeri olmuştur. En fazla hastanın geldiği iller 2009 yılındaki gibi değişmemiş ve Adıyaman (43.339), Elazığ (33.366), Muş (18.928), Bingöl (18.686), Kahramanmaraş (18.143) 18.000'in üzerinde hastanın geldiği iller olmuştur. Yine bu dönemde 9 il'den 1.000'in üzerinde hasta gelirken, 6 il'den 2.000'in üzerinde hasta gelmiştir. Bunlardan 1.000'in üzerinde olanları Malatya'nın batısında ve güneybatısında yer alan Mersin (1.879), Osmaniye (1.570), Kayseri (1.321), Konya (1.130), İstanbul (1.058) illeri olurken; kuzey ve doğusundan Van (1.526), Erzurum (1.523), Bitlis (1.394), Erzincan (1.248) illeri olmuştur (Şekil 3).

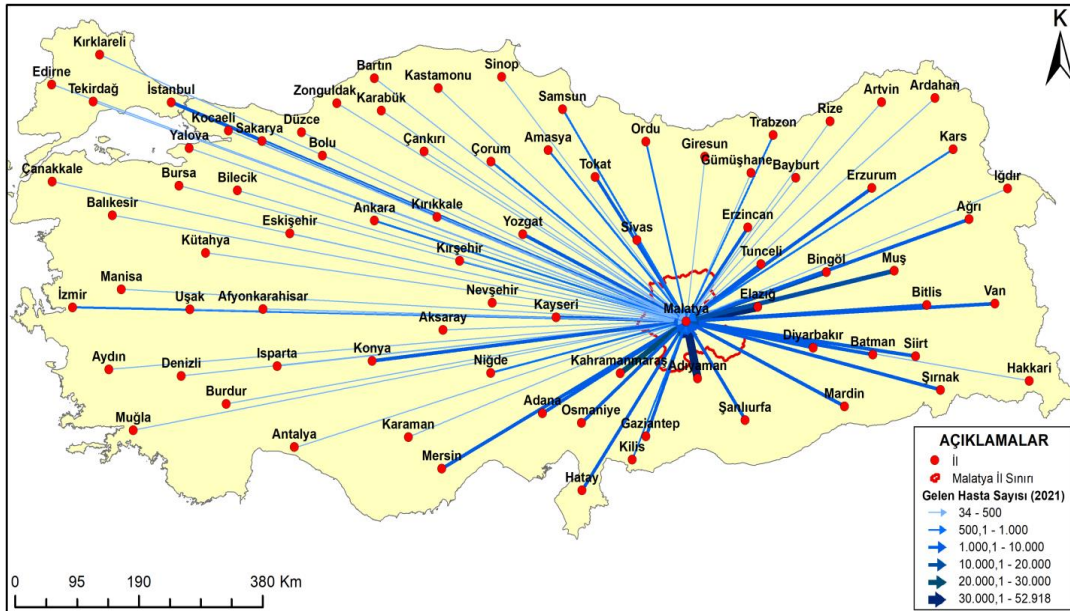
Genel olarak 2015 yılı için TÖTM'ye gelen hastaların yoğunluğuna bakıldığında, mekânsal yakınlığın hastalar açısından önemli bir kriter olduğu iller karşılaştırıldığında açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim en fazla hasta Malatya'nın hemen komşusu olan Adıyaman, Elazığ, Kahramanmaraş, Diyarbakır gibi illerden gelmiştir. Muş ve Bingöl ise Malatya ili ile doğrudan sınırı bulunmamasına rağmen en fazla hastanın geldiği diğer iller olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise ulaşım açısından TÖTM'inde hemen üzerinde yer aldığı D300 karayolunun Bingöl ve Muş'a kadar uzanıyor olması ve hastaların kolay ulaşabilir olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca TÖTM'in 353.532 olan poliklinik sayısı 556.878'e yükselmiştir. Benzer şekilde hastanenin yatak sayısı, yoğun bakım sayısı (bkz. Tablo 1) aradan geçen zaman içerisinde artmış ve Malatya şehri sağlık sistemleri açısından

çevre illere göre markalaşmaya, adını duyurmaya ve daha fazla hasta çekmeye başlamıştır. Bunda, TÖTM'in bazı hastalıkları tedavi ve teşhiste daha etkili olması, hekim ve uzman personel sayısının yıllar içerisinde artması, hastanenin teçhizat ve donatılarının çevre illerdeki hastaların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olması etkili olmuştur.



Şekil 3. Turgut Özal Tıp Merkezine Gelen Hasta Sayılarının İllere Göre Dağılımı (2015)

Şekil 4'te 2021 yılında Türkiye'nin diğer illerinden Malatya'daki TÖTM'ye gelen hastaların yoğunluk istatistiklerini içermektedir. Buna göre, Malatya'nın güneydeki komşularından Adıyaman (52.918) en fazla hastanın geldiği il olurken, güney ve güneybatısında yer alan Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Adana, Mersin, Osmaniye, Kahramanmaraş, Konya gibi illerde bu dönemde en fazla hastanın geldiği yerler olmuştur. Benzer şekilde Malatya'nın doğusu ve güneydoğusunda yer alan Elazığ, Muş, Bingöl, Diyarbakır, Batman, Mardin, Şırnak gibi iller TÖTM'ye en fazla hastanın geldiği illerdir. Kuzeyde Sivas (6.993) en fazla hastanın geldiği il olurken Tokat (1.034), Yozgat (1.024), İstanbul (1.022) gibi iller de 1.000'in üzerinde hastanın geldiği diğer yerlerdir.



Şekil 4. Turgut Özal Tıp Merkezine Gelen Hasta Sayılarının İllere Göre Dağılımı (2021)

Ülkelere göre hasta sayıları

Turgut Özal Tıp Merkezi, 1996 yılından itibaren hasta kabulü yapan, 2016 yılından itibaren ise sağlık turizmi birimini aktif olarak kullanmaya başlayan bölgesi için önemli bir üniversite hastanesidir. Nitekim hedefi uluslararası anlamda hizmet olan TÖTM'ye 2017 yılında 21 ülkeden 150'nin üzerinde hasta gelmiş ve hastane Malatya şehrine 1.175.000 TL gelir kazandırmıştır (Star Gazetesi, 2018). 2018 yılında "Sağlık Turizmi Yetki Belgesini" alan Turgut Özal Tıp Merkezine karaciğer nakli, plastik cerrahi, genel cerrahi, kulak burun boğaz gibi farklı alanlarda tedavi için gelen yabancı ziyaretçiler bulunmaktadır. Karaciğer naklinde

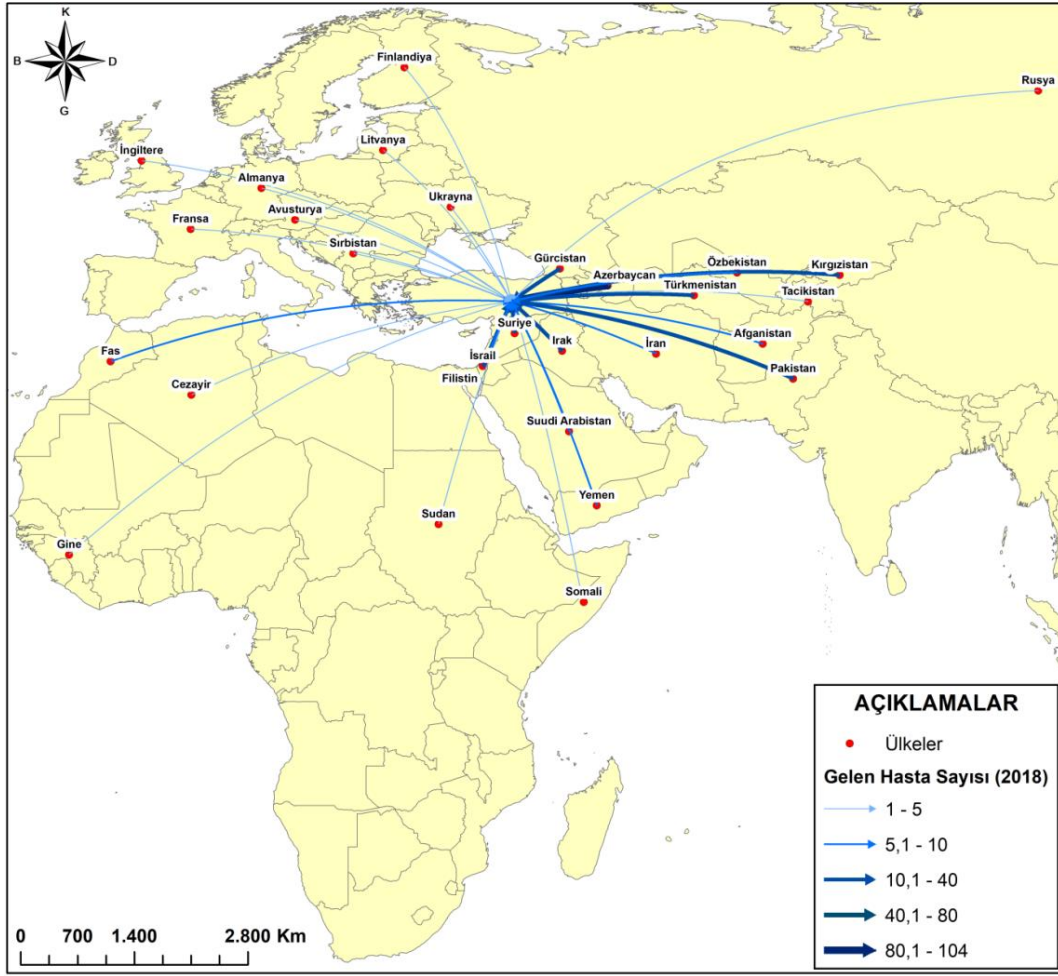
Avrupa’da ilk, dünyada ise ikinci sırada hizmet veren TÖTM’ye gelen sağlık turistlerinin ülkelere göre sayıları Tablo 4’te detaylı şekilde verilmiştir. Burada özellikle Azerbaycan’dan gelen hasta sayısının 2018-2020 yılları arasında yüksek olduğu dikkat çekerken, Avustralya kıtası hariç Asya, Avrupa, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika kıtalarından çok sayıda hasta aldığı görülmektedir. Buna göre 2018-2022 yılları arasında Turgut Özal Tıp Merkezine Asya kıtasındaki 22 ülkeden, Avrupa kıtasındaki 12 ülkeden, Afrika kıtasındaki 8 ülkeden, Kuzey ve Güney Amerika’daki 3 ülkeden çok sayıda hasta gelmiştir.

Tablo 4. Turgut Özal Tıp Merkezine Gelen Hasta Sayısının Ülkeler Bazında Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKE	2018	2019	2020	2021	2022	TOPLAM
Azerbaycan	104	123	59	23	41	350
Afganistan	7	11	11	12	2	43
Avusturya	1	-	-	-	-	1
Almanya	3	11	1	2	1	18
ABD	-	3	1	-	-	4
Bahreyn	-	-	4	5	2	11
Bulgaristan	-	-	-	1	1	2
Cezayir	3	2	8	12	12	37
Ermenistan	-	2	-	-	-	2
Fas	10	15	9	-	-	34
Filistin	6	19	-	3	-	28
Finlandiya	2	-	-	-	1	3
Fransa	2	9	-	-	-	11
Fildişi Sahilleri	-	1	-	-	-	1
Gine	2	-	-	-	-	2
Gürcistan	11	8	3	4	-	26
Hollanda	-	1	-	1	2	4
Irak	36	32	21	14	26	129
İran	10	3	4	2	2	21
İsrail	11	5	2	1	-	19
İngiltere	3	5	15	15	6	44
İtalya	-	1	-	-	-	1
Kanada	-	1	5	-	-	6
Kazakistan	-	-	-	1	10	11
Kırgızistan	14	5	11	-	5	35
Kolombiya	-	1	-	-	-	1
Kuveyt	-	-	2	9	-	11
Litvanya	2	-	-	-	-	2
Lübnan	-	-	5	1	-	6
Moldova	-	1	-	-	-	1
Özbekistan	6	17	9	5	13	50
Pakistan	13	8	-	-	-	21
Rusya	2	4	2	6	9	23
Sırbistan	1	1	3	-	-	5
Somali	1	1	5	-	4	11
Sudan	1	-	-	-	-	1
Suudi Arabistan	7	9	-	-	4	20
Suriye	16	8	14	12	6	56
Tacikistan	2	4	-	-	-	6
Tanzanya	-	1	-	-	-	1
Türkmenistan	12	23	11	12	9	67
Uganda	-	1	-	-	-	1
Ukrayna	5	-	1	-	-	6
Ürdün	-	2	-	23	49	74
Yemen	7	2	5	2	-	16
TOPLAM	300	340	211	166	205	1.222

Kaynak: TÖTM, 2023.

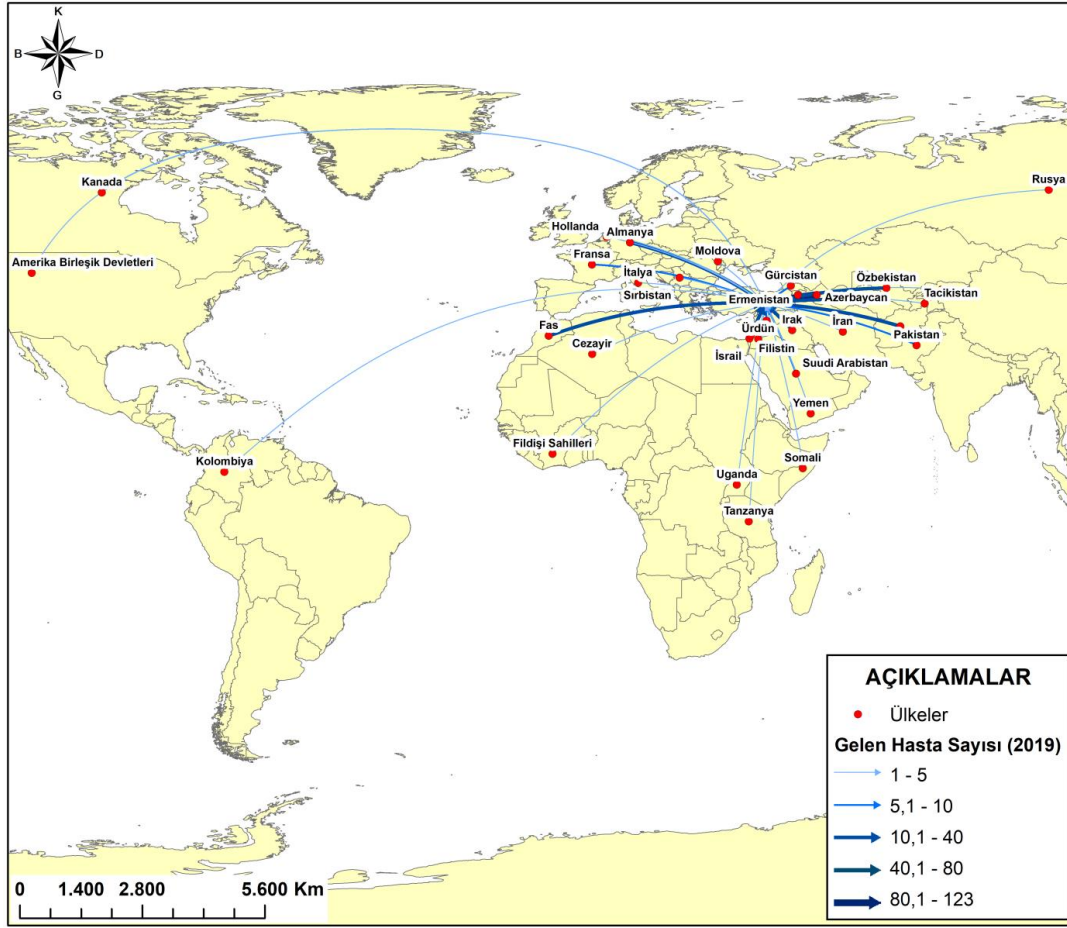
Şekil 5, TÖTM’ye 2018 yılında yurtdışından gelen hastaların ülkeler açısından yoğunluğunu göstermektedir. Dünya’dan toplamda 300 hastanın geldiği 2018 yılında en fazla sağlık turisti Azerbaycan (104), Irak (36), Suriye (16), Kırgızistan (14), Pakistan (13), Türkmenistan (12) gibi Asya ülkelerinden gelmiştir. Avrupa ve Afrika kıtasından da sağlık turistlerinin geldiği bu dönemde Avrupa’dan İngiltere, Fransa, Almanya, Finlandiya gibi ülkeler ön plana çıkarken; Afrika kıtasından Fas, Cezayir, Somali, Gine ve Sudan ülkelerinden Malatya’ya sağlık turizmi kapsamında hastalar gelmiştir.



Şekil 5. 2018 Yılında Turgut Özal Tıp Merkezine Yurtdışından Gelen Sağlık Turistleri

2019 yılı TÖTM'in sağlık turizmi kapsamında en fazla hasta kabulü yaptığı yıl olmuştur. Toplamda 340 hastanın geldiği 2019 yılında Okyanusya Kıtası hariç tüm kıtalardan hasta gelmiştir. Bir önceki yılda olduğu gibi bu dönemde de en fazla hasta Azerbaycan'dan (123) gelirken, Avrupa kıtasından Finlandiya, Avusturya gibi ülkelere bu dönemde hiç hasta gelmemiştir. Almanya ve Fransa ise 2018 yılına göre çok daha fazla hastanın geldiği ülkeler olmuştur. Nitekim 2018 yılında Almanya'dan 3 hasta gelirken 2019 yılında bu sayı 11'e, Fransa'da 2'den 9'a yükselmiştir. Benzer şekilde İngiltere'den 2018 yılında 3 sağlık turisti Malatya'ya gelirken 2019 yılında bu sayı 5'e çıkmıştır. Bu artışta kuşkusuz en büyük pay TÖTM'in verdiği hizmetten faydalanan hastaların memnun kalmasıdır.

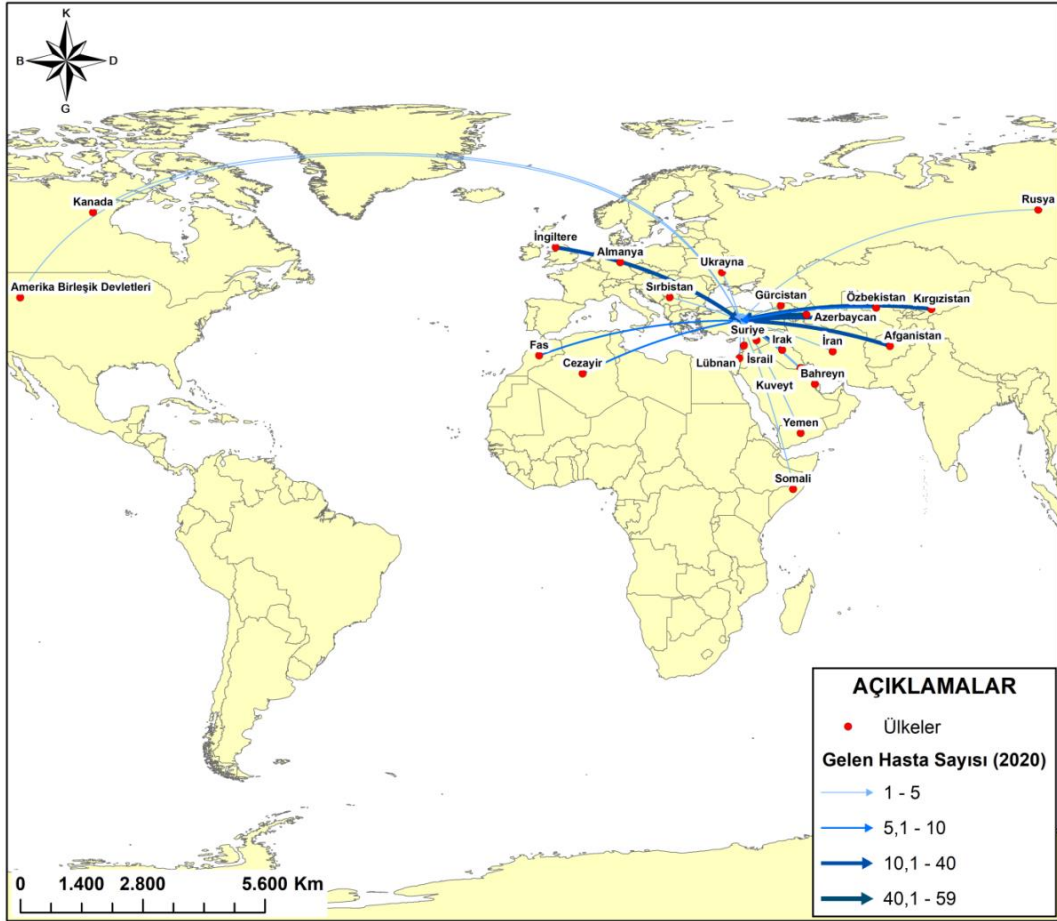
Asya kıtası bu dönemde de en fazla hastanın geldiği kıta olmuştur ve 2018 yılına göre birçok ülkeden gelen hasta sayısı artmıştır. Bunlardan Filistin 6'dan 19'a, Özbekistan 6'dan 17'ye, Türkmenistan 12'den 23'e yükselmiştir. Yine bu dönemde Kuzey ve Güney Amerika kıtalarından ilk kez hasta gelmiştir. Bunlar Kuzey Amerika kıtasından ABD (3) ve Kanada (1) olurken, Güney Amerika kıtasından Kolombiya (1) olmuştur (Şekil 6).



Şekil 6. 2019 Yılında Turgut Özal Tıp Merkezine Yurtdışından Gelen Sağlık Turistleri

2020 yılı Türkiye’de ve Dünya’da Koronavirüs vakalarının hızla yayıldığı, çeşitli önlem ve tedbirlerin alındığı, insanların mekânsal kısıtlamalarının yoğunlaştığı bir yıl olmuştur. 31 Aralık 2019’da Çin’de zatürre olarak belirtilen ilk vakalar bildirilirken, 5 Ocak 2020’de Dünya Sağlık Örgütü bu yeni hastalığı salgın olarak adlandırmıştır. Covid-19 olarak isimlendirilen bu salgını takiben 5 Şubat’ta Çin-Türkiye arasındaki tüm uçuşlar durdurulmuştur. Türkiye, Koronavirüs salgını kapsamında Çin’in ardından 29 Şubat’ta İtalya, Güney Kore, Irak gibi ülkelerle gidiş-gelişleri tamamen kapatmış ve 11 Mart’ta ilk Covid-19 vakası görülmüştür (Budak ve Korkmaz, 2020: 72-73). Eğitimin uzaktan yapılması, uçuşların iptal edilmesi, eğlence mekânlarının faaliyetlerine ara verilmesi ve sokağa çıkma kısıtlamaları Covid-19 kapsamında alınan tedbirlerden bazılarıdır. Alınan tüm bu tedbirler sanat, spor, eğitim gibi birçok faaliyeti etkilediği gibi turizmi de derinden etkilemiştir. Nitekim bu etki Türkiye’nin 2020 yılı turizm gelirlerine yansımış ve bir önceki döneme göre %65,1 azalarak 12.059.320 bin dolar olmuştur (TÜİK, 2021). Bu azalış Turgut Özal Tıp Merkezine tedavi için gelen sağlık turistlerine de yansımış ve 2019 yılında 340 olan hasta sayısı 2020 yılında 211’e gerilemiştir.

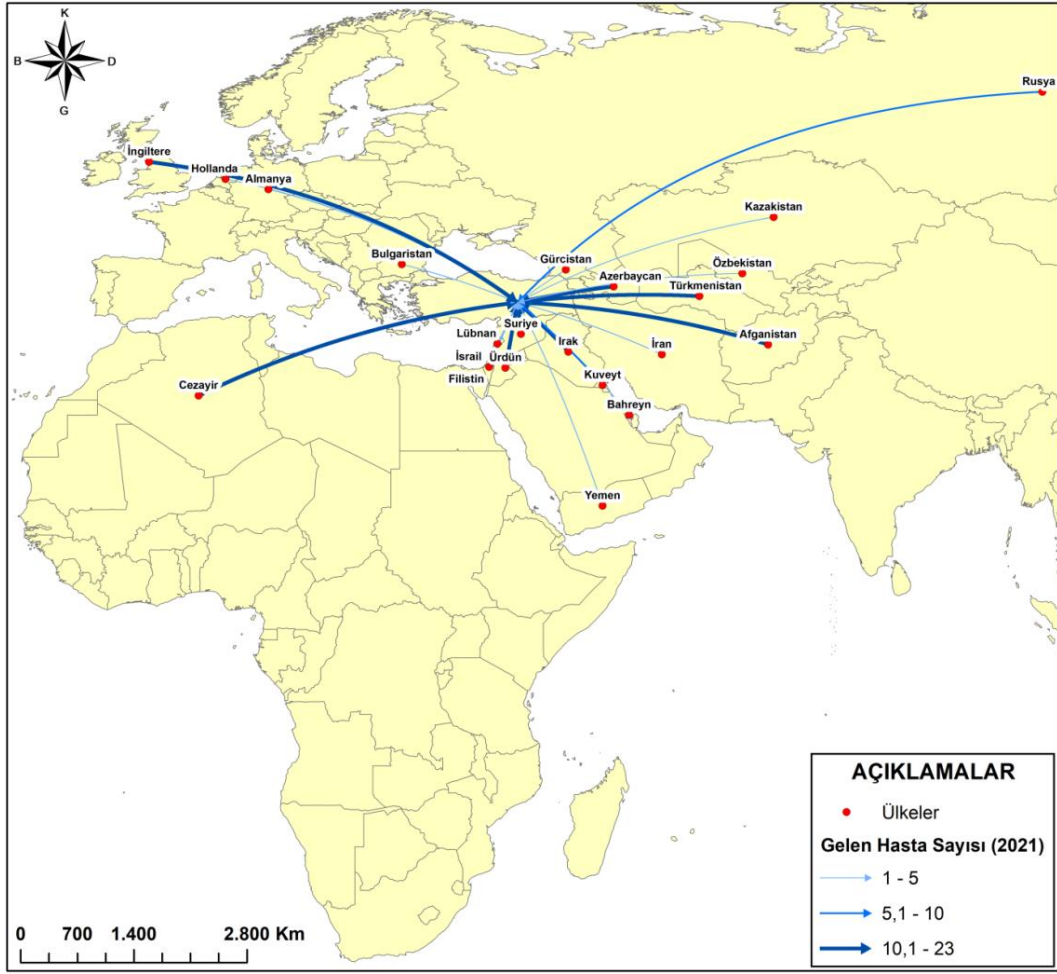
Asya, Avrupa, Afrika ve Kuzey Amerika kıtasından hastaların geldiği 2020 yılında en fazla hasta Azerbaycan’dan (59) gelmiştir. Genel olarak bu dönemde de en fazla hasta Asya kıtasından gelirken, Afrika kıtasında Fas’tan 9, Cezayir’den 8 ve Somali’den 5 sağlık turisti Malatya’ya gelmiştir. Avrupa kıtasından gelen hasta sayılarına bakıldığında ülkeler açısından bir azalma (4 ülke) söz konusu olsa da bazı ülkelerden gelen hastaların sayısında bir artış söz konusu olmuştur Buna en güzel örnek İngiltere ve Sırbistan’dır. 2019 yılında 5 hastanın geldiği İngiltere’den 2020 yılında 15 hasta gelmiştir. Benzer şekilde Sırbistan’dan gelen hasta sayısı da 1’den 3’e çıkmıştır. Kuzey Amerika kıtasında ise ABD’den 1, Kanada’dan 5 hasta sağlık turisti olarak TÖTM’ye gelmiş ve tedavi süreci başlamıştır (Şekil 7).



Şekil 7. 2020 Yılında Turgut Özal Tıp Merkezine Yurtdışından Gelen Sağlık Turistleri

2021 yılında da Covid-19 salgının etkileri devam etmiş ve TÖTM'ye gelen hasta sayılarındaki düşüş devam etmiştir. Toplamda 166 sağlık turistinin geldiği 2021 yılında en fazla hasta Azerbaycan (23) ve Ürdün (23) , İngiltere (15) ve Irak'tan (14) gelmiştir.

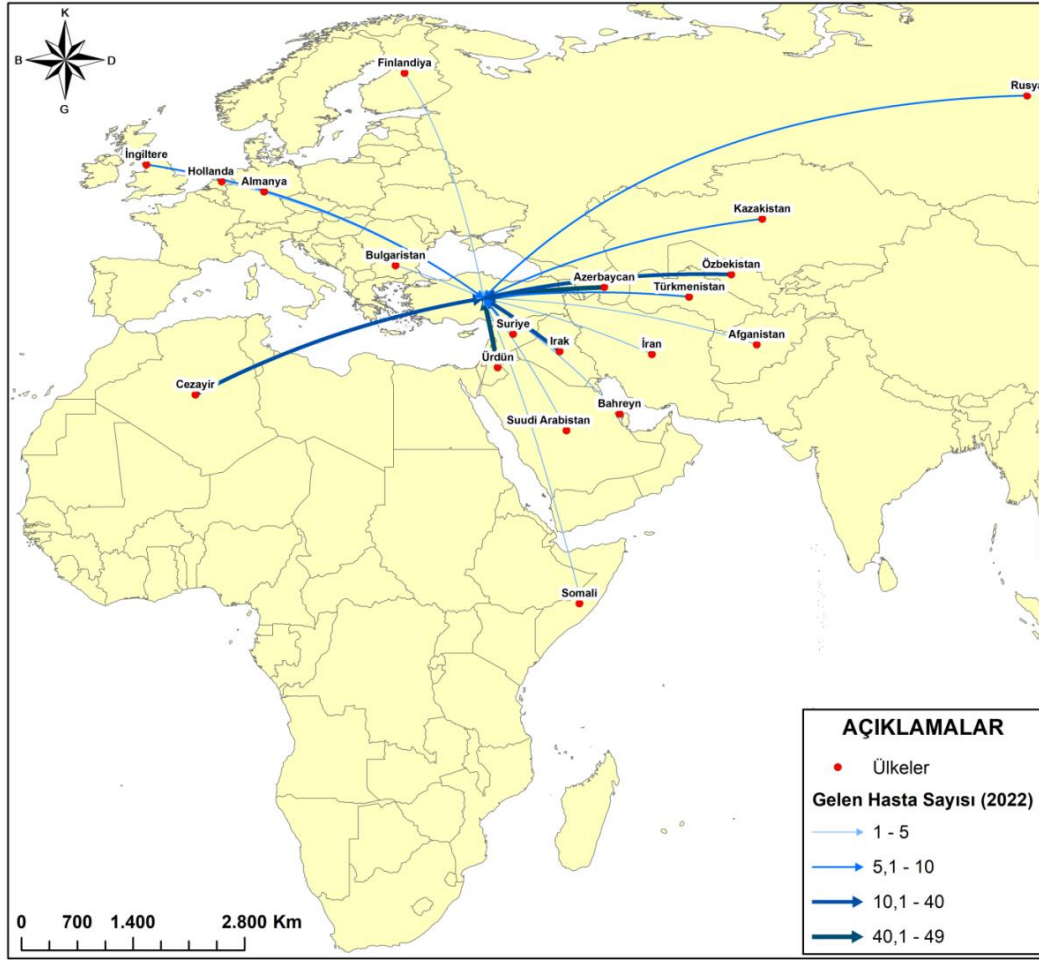
Şekil 8'e bakıldığında gelen olarak Asya kıtasından yoğunluklu hasta gelirken Avrupa ve Afrika kıtasındaki bazı ülkelerden de sağlık turistlerinin geldiği anlaşılmaktadır. Afrika kıtasından sadece Cezayir (12) yer alırken; Avrupa'dan İngiltere (15), Almanya (2), Hollanda (1) ve Bulgaristan (1) yer almaktadır. Benzer şekilde Asya kıtasından Afganistan (12), Türkmenistan (12), Suriye (12), Kuveyt (9), Rusya (6) gibi ülkeler ön plana çıkmaktadır.



Şekil 8. 2021 Yılında Turgut Özal Tıp Merkezine Yurtdışından Gelen Sağlık Turistleri

Her ne kadar Mart 2021’de “kontrollü normalleşme” başlatılsa da illerdeki risk durumuna göre sokağa çıkma kısıtlamaları devam etmiştir. 1 Temmuz’dan itibaren normal hayata dönüşün sağlandığı Türkiye’nin sağlık turizmine yansımaları kuşkusuz 2022 yılında olmuştur. 2022 yılı Koronavirüs salgınına ait tedbirlerinin bittiği, mekânsal kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı bir dönemdir. Bu kapsamda 2022 yılında TÖTM’ye gelen hasta sayısında da artış olmuş ve 205’e yükselmiştir. Bu sayı her ne kadar 2018, 2019 yılları kadar yüksek olmasa da gelecek yıllarda bu artışın devam edeceği, Malatya’ya gelen sağlık turisti sayının her geçen yıl daha da artacağı düşünülmektedir.

2022 yılında ülkeler açısından Malatya’ya gelen sağlık turistlerine bakıldığında en fazla hastanın Asya kıtasındaki Ürdün (49), Azerbaycan (41), Irak (26), Özbekistan (13) gibi ülkelere geldiği anlaşılmaktadır. Afrika kıtasından Cezayir (12) ve Somali’den (4) hastalar gelirken; Avrupa kıtasından İngiltere (6), Hollanda (2), Almanya (1), Bulgaristan (1) ve Finlandiya’dan (1) sağlık turistleri gelmiştir (Şekil 9).



Şekil 9. 2022 Yılında Turgut Özal Tıp Merkezine Yurtdışından Gelen Sağlık Turistleri

Sonuç

Bacasız sanayi olarak atfedilen turizm sektörü ülkelerin Gayrisafi Milli Hasıladaki (GSMH) istihdamda önemli bir paya sahip olan, elde edilen dövizlerle mevcut bütçe açıklarını kapatılmasında kullanılan önemli bir ekonomik faaliyettir. İnsanların merak güdüsünden doğan, farklı yerleri görmek istemesiyle devam eden turizm faaliyetleri, zaman içerisinde gelişmiş ve 21. yüzyılda dünyanın her yerinde yaygınlaşmıştır. Burada özellikle küreselleşmenin hızlanması ile birlikte ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, mesafenin kısalması, çalışma saatlerinin azalması turizm hareketliliğini arttırmış ve turizm sektörünün daha da gelişmesine katkı sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler zaman içerisinde turistlerin talep ve isteklerine yansımış ve turizm çeşitliliği artmıştır. Bunlardan biri olan sağlık turizmi, 1960'lardan sonra yaygınlaşmaya başlamış ve günümüzde en çok tercih edilen, en dinamik turizm alanlarından biri haline gelmiştir. Türkiye'deki turizm faaliyetlerinde de önemli bir yere sahip olan sağlık turizmi hem gelen turist olarak hem de gelir olarak artış eğilimi göstermekte ve önemli bir yere sahip olmaktadır. Nitekim 2012 yılında 216.229 sağlık turistinin geldiği Türkiye'ye 2022 yılında 1.258.382 sağlık turisti gelmiştir. Bu artış Türkiye'de faaliyete giren sağlık turizmi tesislerinin sayısının artmasından, niteliklerinin çeşitlenmesinden, ulaşım ve konaklama imkânlarının geliştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye genelinde sağlık turizmi yetki belgesi bulunan 41 kamu üniversite hastanesinden biri olan İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Hastanesi, bölgesinde etkin bir yer sahip olan, sağlık turizmi anlamında hem Malatya şehrine hem de ülkeye katkı sağlayan önemli bir kuruluştur. 1996 yılından itibaren Malatya ve çevresindeki illere sağlık hizmeti sunan hastane, 2018 yılı itibariyle sağlık turizmi kapsamında yurtdışından gelen ziyaretçileri de kabul etmektedir. Hastane özellikle karaciğer nakli ve karaciğer hastalıklarının tedavisi ile ön plana çıkarken birçok hastalığın tedavisi için de hizmet vermektedir. Yurtiçi sağlık hizmetlerinde 1 yılda 600 binden fazla hastanın tedavi edildiği TÖTM'de Malatya haricinde Türkiye'nin 80 ilinden 200 binin üzerinde hasta gelmektedir. Yurtiçi etkisinin yanında yurtdışından gelen sağlık turistlerine de hizmet veren TÖTM, tedavi süreçlerini etkin şekilde yürütmektedir. 2018 yılında 300 uluslararası hastanın tedavi edildiği TÖTM'de aradan geçen 5 yıl içerisinde 1.200'ün üzerinde hasta tedavi edilmiştir.

Sağlık turizmi kapsamında süreç, hastaların TÖTM ile iletişime geçmesi ile başlamakta, havalimanından hastaneye getirilmesi ile devam etmektedir. TÖTM'ye getirilen hastalar hastanenin konaklama ve sosyal imkânlarından faydalanarak tedavileri bitinceye kadar Malatya'da misafir edilmektedir. Tercüman hizmetlerinin verildiği, şehri tanımları adına rehberlik edildiği TÖTM'ye 5 yıl içerisinde Avustralya kıtası hariç tüm kıtalardan hasta gelmiştir. Ancak TÖTM'ye gelen sağlık turisti sayısı 2020

ve 2021 yıllarında Covid-19 salgını nedeniyle düşmüş, 2022 yılında salgın öncesindeki sayılarına yükselmese de bir artış (205 sağlık turisti sayısı) söz konusu olmuştur.

Genel olarak değerlendirilecek olursa, TÖTM'ye gelen sağlık turisti sayısının gelecek yıllarda artacağı öngörülmektedir. Bunun nedeni TÖTM'nin yıllar içerisindeki gelişimidir. Burada özellikle aradan geçen zaman içerisinde hastane donatılarına yenilerini ekleyen, poliklinik, yatak ve yoğun bakım sayısını güçlendiren TÖTM kadrosunu güçlendirerek, yurtdışında uzmanlaşmış önemli profesörleri bünyesine katmıştır. Ayrıca hastanenin özellikle karaciğer nakli ile alakalı ayrı bir hastane kurması – Karaciğer Nakli Hastanesi- TÖTM'nin markalaşmasına, yurtiçi ve yurtdışından birçok sağlık turistinin Malatya'ya gelmesine katkı sağlayacaktır. Bu markalaşma bünyesine kattığı uluslararası sağlık turizmi ile hem şehrin hem de hastanenin gelecekte çok daha fazla tanınmasına, yeni yatırımların önünün açılmasına da katkı sağlayacaktır. Ancak 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler Malatya'yı olumsuz etkilemiş, şehrin bazı yerleşmelerinin ciddi şekilde hasar almasına neden olmuştur. TÖTM'nin ise hiçbir binası bu depremlerden etkilenmemiş, deprem süresince ve sonrasında TÖTM'i Malatya ve çevre illerden gelen hastaların tedavilerinde etkin rol almıştır. Burada özellikle 2023 yılında TÖTM'ye gelen sağlık turistlerinin bu depremden nasıl etkileeneceği bir merak konusudur. MaalesCovid-19 salgınından olumuz etkilenen TÖTM, Malatya şehrinin etkilendiği depremden ne ölçüde etkilenecek, hangi ülkelerden ya da kıtalardan gelen hasta sayıları düşecek bu şuan için bilinmemektedir. TÖTM'nin olumsuz anlamda etkileeneceği nasıl ki şu an için bir muamma ise etkilenmeyip, hasta sayısını arttıracak olması da bir muammadır ve depremin hastaneye gelen sağlık turistlerini hiç etkilememesi de olası sonuçları arasındadır. Bu sonuçların, gelecek araştırmalar için önemli konu başlıkları arasında yer alacağı ve yeni çalışmaların yapılmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, O. K. (1991). Türkiye'de turizm eğitimi ve etkenliği. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:439, Ankara.
- Akat, Ö. (2008). Pazarlama ağırlıklı turizm işletmeciliği. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Anadolu Ajansı (AA) (2022). <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/malatyadaki-karaciger-nakli-enstitusunda-cerrahlar-ogreniyor-hastalar-iyilesiyor/2728510>, (Son Erişim: 28.05.2023).
- Aydın, G. & Karamehmet Aydın, B. (2015). Dünya ve Türkiye'de sağlık turizmi pazarlama uygulamaları ve karşılaştırmalı durum analizi. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 1(16), 1-21.
- Aydın, G. & Karamehmet, B. (2017). Factors affecting health tourism and international health-care facility choice. International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing, 11(1), 16-36, DOI: [10.1108/IJPHM-05-2015-0018](https://doi.org/10.1108/IJPHM-05-2015-0018).
- Budak, F. & Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, (1), 62-79, DOI: [10.35375/sayod.738657](https://doi.org/10.35375/sayod.738657).
- Doğanay, H. & Zaman, S. (2022). Türkiye turizm coğrafyası. 8. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Eriş, H. & Barut, S. (2020). Sağlık turizmi. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Hoşgör, H. & Gündüz Hoşgör, D. (2019). Hastaların hastane seçimini etkileyen faktörler: Sistemik derleme (1996-2017). Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 22(2), 437-456.
- Kördeve, M. K. (2016). Sağlık turizmine genel bir bakış ve Türkiye'nin sağlık turizmindeki yeri. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 2(1), 51-61.
- Nur, E. & Hatipoğlu Nur, R. (2020). Genel turizm ve turizm türleri. (Ed. Eriş, H.) Sağlık Turizmi içinde (ss: 3-38) Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Öğüt, K., Yeşilyurt, S. & Yurtseven, Ç. (2018). Kazakistan-Türkiye sağlık turizmi: Sağlık sektörlerine bakış ve potansiyeller. Business and Economics Research Journal. 9(1), 57-74, DOI: [10.20409/berj.2018.93](https://doi.org/10.20409/berj.2018.93).
- Özkan, O. (2020). Dünyada sağlık turizmi'nin gelişimi ve öncü ülkeler. (Ed. Eriş, H.) Sağlık Turizmi içinde (ss: 431-480) Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Öztürk, Y. & Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine teorik bir çalışma. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2: 183-195.
- Star Gazetesi (2018). <https://www.star.com.tr/guncel/inonu-universitesi-turgut-ozal-tip-merkezine-saglik-turizmi-yetki-belgesi-verildi-haber-1330322/>, (Son Erişim: 06.04.2023).
- TÖTM (Turgut Özal Tıp Merkezi) (2023). Sağlık Turizmi Birimi. <https://totm.inonu.edu.tr/index.php?s=icerik&sid=26>, (Son Erişim: 04.03.2023).
- TÖTM (Turgut Özal Tıp Merkezi). <https://totm.inonu.edu.tr/>, (Son Erişim: 04.03.2023).
- Tuncer, B. & Bulut, İ. (2019). Arkeo-turizm potansiyeli açısından Çatalhöyük. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(64), 278-292, DOI: [10.17719/jisr.2019.3351](https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3351).

- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2021). Turizm istatistikleri, IV. çeyrek: Ekim-Aralık ve yıllık, 2020. Sayı: 37438, Yayım Tarihi: 29 Ocak 2021.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2023). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=74&locale=tr>, (Son Erişim: 26.05.2023).
- USHAŞ (Uluslararası Sağlık Hizmetleri AŞ.) (2023). <https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri/>, (Son Erişim: 20.05.2023).
- Üstün, U. & Demir Uslu, Y. (2022). Türkiye'nin sağlık turizminde tercih edilme nedenleri üzerine bir çalışma: Medikal turizm endeksi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (33), 344-353, DOI: [10.31590/ejosat.1020647](https://doi.org/10.31590/ejosat.1020647).
- WHO (World Health Organization) (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 52. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200312-sitrep52-covid-19.pdf?sfvrsn=e2bfc9c0_4, (Erişim Tarihi: 25.04.2023).